

TANKÖNYV

Szociális farm képzés a felsőoktatásban

Oktatási anyag és tananyag egyetemi
szintű kurzusokhoz

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Az Európai Bizottság támogatást nyújtott a kiadvány elkészítéséhez (Projekt szám: 2017-1-DE01-KA203-003583), ami a szerzők álláspontját tükrözi, így sem az Európai Bizottság sem a DAAD német nemzeti iroda nem tehető felelőssé ezen információk bármilyen felhasználásáért.

Ez a kiadvány a
Szociális farmok a felsőoktatásban (SoFarEDU)
www.sofaredu.eu projekt keretén belül készült.

Projektvezető:

Claudia Schneider (Thüringer Ökoherz e.V.)
Schlachthofstraße 8-10, 99423 Weimar (Németország)
www.oekoherz.de

Szerkesztők:

Jan Moudrý (University of South Bohemia
in České Budějovice, Csehország)
Nela Küffnerová (University of South Bohemia
in České Budějovice, Csehország)
Eliška Hudcová (JABOK Academy, Csehország)

Szerzők:

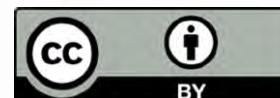
Christian Augsten, Bálint Csaba, Christine Baumbach-Knopf, Verena Borghorst, Tomáš Chovanec, Rhys Evans, Eliška Hudcová, Jancsovská Paulina, Marlene Luft, Jan Moudrý jr., Jan Moudrý sr., Martin Nobelmann, Claudia Schneider, Birgit Steininger, Ujj Apolka

Fordította: GreenDependent Intézet Nonprofit Kft.

Magyar kiadványt lektorálta: Jeney Zsuzsa

2020. augusztus

Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően felhasználható (CC BY 4.0). A licenc megtekintéséhez keresse fel a <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> webhelyet.

Ez a kiadvány a "Szociális farmok a felsőoktatásban" című projekt partnerei segítségével készült el:

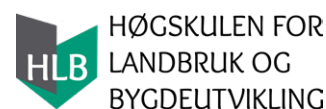
Hochschule für Agrar- und Umweltpädagogik / University College for
Agrarian and Environmental Pedagogy (UCAEP)
Angermayergasse 1, 1130 Wien (Ausztria)
www.haup.ac.at

Hochschule für nachhaltige Entwicklung Eberswalde / University for
Sustainable Development Eberswalde (HNEE)
Schicklerstraße 5, 16225 Eberswalde (Németország)
www.hnee.de

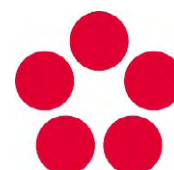
Høgskulen for landbruk og bygdeutvikling / Norwegian University
College for Agriculture and Rural Development (HLB)
Arne Garborgsveg 22, 4340, Bryne (Norvégia)
www.hlb.no

Jabok - Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická /
Academy of Social Pedagogy and Theology (Jabok)
Salmovská 8, 12000 Praha 2 (Csehország)
www.jabok.cz

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích / University of South
Bohemia in České Budějovice (USB)
Branisovska 31a, 370 05 České Budějovice (Csehország)
www.jcu.cz

Szent István Egyetem/Szent Istvan University (SZIU)
Páter Károly utca 1, 2100 Gödöllő (Magyarország)
www.szie.hu

Thüringer Ökoherz e.V. (TÖH)
Schlachthofstraße 8-10, 99423 Weimar (Németország)
www.oekoherz.de

TARTALOM

Előszó	8
1. TANEGYSÉG A TERMÉSZET EMBERI JÓLLÉTRE GYAKOROLT KEDVEZŐ HATÁSAI	10
1.1 Bevezető	11
1.2 Elméleti háttér	12
1.3 Kutatási eredmények	13
1.4 Fő tevékenységek és feladatok	15
1.4.1 Fogalmi térképezés	15
1.4.2 PQ4R-módszer	16
1.4.3 Poszterbemutató	18
1.5 Ötletek házi feladathoz	20
1.5.1 Tanulási napló	20
1.6 Értékelés	21
1.7 Felhasznált irodalom	22
2. TANEGYSÉG NEM TERMELŐ FUNKCIÓK ÉS TEVÉKENYSÉGEK A SZOCIÁLIS FARMGAZDÁLKODÁSBAN	24
2.1 Bevezető	25
2.2 A gazdálkodás funkciói	25
2.3 Nem termelő funkciók és nem termelő tevékenységek	26
2.4 A nem termelő funkciók és kapcsolódó tevékenységek bemutatása példákon keresztül	27
2.4.1 Környezeti funkció és kapcsolódó tevékenységek	27
2.4.2 Rekreatív és egészségügyi funkció és kapcsolódó tevékenységek	27
2.4.3 Szociális és társadalmi-gazdasági funkció és kapcsolódó tevékenységek	27
2.4.4 Esztétikai, történelmi és oktatási funkciók és kapcsolódó tevékenységek	28
2.4.5 Védelmező funkció és kapcsolódó tevékenységek	28
2.4.6 Kulturális funkció és kapcsolódó tevékenységek	29
2.5 Szociális farmgazdálkodás a nem termelő funkciók és tevékenységek szemszögéből	29
2.5.1 Környezeti funkciók a szociális farmgazdálkodásban	29
2.5.2 Rekreatív és egészségügyi funkciók a szociális farmgazdálkodásban	29
2.5.3 Szociális és társadalmi-gazdasági funkciók a szociális farmgazdálkodásban	30
2.5.4 Kulturális funkciók a szociális farmgazdálkodásban	30
2.6 A nem termelő tevékenységek hozzájárulása a szociális gazdaságok fenntarthatóságához	30
2.7 Nem termelő funkciók és tevékenységek a szociális farmgazdálkodásban, mint a marketing és kommunikáció eszközei	31
2.8 Támogatási lehetőségek a nem termelő funkciók területén	31
2.9 Példák a különféle célcsoportok számára megfelelő nem termelő tevékenységekre	32
2.10 Fő tevékenység és feladatok	35
2.10.1 A nem termelő funkciók teljesülésének bemutatása egy mintagazdaságon keresztül	35
2.10.2 A nem termelő tevékenységek teljesítésének bemutatása egy mintagazdaságon keresztül	35
2.10.3 Javaslatok a megfelelő nem termelő tevékenységekre az egyes mintagazdaságok/helyzetek/ célcsoportok esetén	36
2.11 Ötletek házi feladathoz	36

2.12	Értékelés és felmérés.....	36
2.13	Hasznos linkek.....	37
2.14	Felhasznált irodalom.....	37
3.	TANEGYSÉG A SZOCIÁLIS FARMGAZDÁLKODÁS TERMÉKEI A RÖVID ELLÁTÁSI LÁNCBAN.....	38
3.1	Bevezető	39
3.2	Élelmiszerrendszer, ellátási lánc, helyi élelmiszerrendszer.....	39
3.2.1	A rövid ellátási láncok fogalma és meghatározása.....	41
3.2.2	A rövid ellátási láncok társadalmi, gazdasági és környezeti hatásai	43
3.2.3	Közösség által támogatott mezőgazdaság – a rendszer alapelvei.....	44
3.3	Fő tevékenység és feladatok	50
3.4	Ötletek házi feladathoz	50
3.5	Értékelés és felmérés.....	50
3.6	Hasznos linkek	51
3.7	Felhasznált irodalom	51
4.	TANEGYSÉG CÉLCSOPORTOK A SZOCIÁLIS FARMGAZDÁLKODÁSBAN	52
4.1	Bevezető	53
4.1.1	Fogyatékkal élő, illetve sajátos szükségletekkel rendelkező személyek	54
4.1.2	Hogyan tudja a szociális farmgazdálkodás támogatni ezeket a célcsoportokat?	54
4.1.3	A szociális farmgazdálkodás korlátainak ismerete	55
4.1.4	A sztereotípiák elkerülése.....	56
4.1.5	Értelmi fogyatékos emberek.....	57
4.1.6	Miként támogatja a szociális farmgazdálkodás az értelmi fogyatékkal élőket?	57
4.1.7	Mentális betegségek.....	59
4.1.8	Testi fogyatékossgal élők	60
4.1.9	Magatartási zavarral vagy sajátos szükségletekkel élő fiatalok	62
4.1.10	Függőséggel élők	63
4.1.11	Tartósan munkanélküliek	65
4.1.12	Idősek.....	65
4.1.13	Iskolás gyermekek	66
4.1.14	Menekültek.....	67
4.2	Fő tevékenység és feladatok	69
4.2.1	“Zsákbamacska”	69
4.2.2	Csoportmunka.....	69
4.3	Ötletek házi feladathoz	70
4.4	Értékelés	70
4.5	Hasznos linkek	70
4.6	Felhasznált irodalom.....	70
5.	TANEGYSÉG A SZOCIÁLIS FARMGAZDÁLKODÁSBAN VÉGZETT SZOCIÁLIS MUNKA MÓDSZEREI, ESZKÖZEI ÉS TECHNIKÁI.....	73
5.1	Bevezető	74
5.1.1	A szociális munkáról	75
5.1.2	A szociális munkában és a fejezetben használt alapvető fogalmak	75
5.2	A szociális munka módszerei	76
5.2.1	Egyénnel végzett szociális munka	76

5.2.2 Családdal végzett szociális munka.....	78
5.2.3 Csoportokkal végzett szociális munka	79
5.3 A szociális munka formái.....	83
5.3.1 Szociális terápia.....	83
5.3.2 Szociális rehabilitáció	83
5.3.3 Szociális prevenció.....	85
5.4 A szociális munkás személyisége és szakértelme	86
5.4.1 A szociális munkás személyisége.....	86
5.4.2 A szociális munkás szakértelme.....	86
5.5 A szociális munkás terepen alkalmazott módszerei és technikái.....	86
5.6 A szociális munkás és a speciális igényű személy közti határok	88
5.7 A résztvevővel való kommunikáció	89
5.8 Összegzés	90
5.9 Fő tevékenység és feladat	90
5.10 Ötletek házi feladathoz.....	92
5.11 Értékelés	92
5.12 Hasznos linkek	92
5.13 Felhasznált irodalom.....	92
6. TANEGYSÉG A VÁLLALKOZÓI LÉT ÉS AZ ÚJ VIDÉKI GAZDASÁG	94
6.1 Bevezető	96
6.2 Bevezetés a vállalkozói létbe.....	97
6.2.1 Kreativitás és bátorság.....	97
6.2.2 Jövőalkotás, kreativitás és bátorság	98
6.2.3 Énhatékonyosság.....	98
6.3 Az új vidéki gazdaság.....	100
6.3.1 Az élményszakadás	100
6.3.2 Az élményszakadás	102
6.3.3 Hitelesség.....	103
6.3.4 Értékelő vizsgálat	103
6.4 Fő tevékenység és feladatok	105
6.5 Ötletek házi feladathoz	105
6.6 Értékelés	105
6.7 Felhasznált irodalom.....	106
7. TANEGYSÉG KONCEPCIÓALKOTÓ MŰHELYMUNKA	107
7.1 Bevezető	108
7.2 Bevezetés az önszabályozó tanulásba.....	109
7.3 Önképzés a mezőgazdasági környezetben	110
7.3.1 Tanácsadás.....	110
7.3.2 Istálló iskola	110
7.4 A kollegiális tanácsadás, mint az önirányított tanulás egy társas fajtája.....	111
7.4.1 Mi a kollegiális tanácsadás?.....	111
7.4.2 Célok és előnyök	111
7.4.3 Jellemzők	111
7.4.4 Témák és tartalom.....	112

7.4.5 A kollegiális tanácsadás folyamata	112
7.5 A koncepcióalkotó műhelymunka, mint elgondolás	114
7.6 Összegzés	115
7.7 Fő tevékenység és feladat	115
7.7.1 A Koncepcióalkotó műhelymunka tesztelése.....	115
7.8 Ötletek házi feladathoz	116
7.9 Felhasznált irodalom.....	116

ELŐSZÓ

Ez a kiadvány a szociális farmgazdálkodásról szóló, felsőoktatási célra szánt oktatási anyag, amely a Szociális farm képzés a felsőoktatásban (*Social Farming in Higher Education - SoFarEDU*) elnevezésű ERASMUS+ projekt keretében készült. Használható tankönyvként a vonatkozó tanulmányokat folytató diákok számára, és oktatási eszközként, illetve inspirációként a saját anyagokat kidolgozó oktatók által.

A szociális farmgazdálkodás a mezőgazdaság olyan innovatív megközelítése, amely hagyományos mezőgazdasági alapelvekre és funkciókra épül. A szociális farmgazdálkodás koncepciója jelentős fejlődésen és átalakuláson ment át Európában az utóbbi évtizedekben. Az egyes országok koncepciója azonban – történelmük alakulásából, a mezőgazdaság és a szociális szféra jelen helyzetéből adódóan – eltérő lehet. A szociális farmgazdálkodásnak többféle meghatározása és a teljes területet magában foglaló vagy azt részben átfedő megközelítése létezik. A kiadványt jegyző, az ERASMUS+ Szociális farm képzés a felsőoktatásban (*Social Farming in Higher Education - SoFarEDU*) programjában dolgozó szerzők az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság 2012-es véleményében (EESC Véleménye: Szociális mezőgazdaság, 2012¹) olvasható, módosított definíció alapján határozzák meg a szociális farmgazdálkodás fogalmát:

A szociális farmgazdálkodás összekapcsolja a többfunkciós mezőgazdaságot a helyi szintű szociális szolgáltatásokkal és egészségügyi ellátással. A társadalmi és szolidaritási elvekkel összhangban segítheti a társadalmi és környezeti tudatosság növelését. A szociális farmgazdálkodás körébe tartozó tevékenységek rendkívül sokfélék, de két dologban mindig megegyeznek: a) a tevékenységekre mezőgazdasági üzemben vagy kertészetben kerül sor és b) ezek az ideiglenesen vagy állandó jelleggel sajátos szükségletekkel rendelkező személyeket célozzák – beleértve az oktatás területét is. [...] A szociális farmgazdálkodást tehát olyan tevékenységek összességéként lehetne meghatározni, amelyek mezőgazdasági (növényi és állati) erőforrásokat használnak fel vidéki vagy városkörnyéki övezetekben olyan szociális szolgáltatások létrehozására, mint a rehabilitáció, a terápia, a védett munkahelyek, az egész életen át tartó tanulás és a társadalmi integrációhoz hozzájáruló más tevékenységek. [...] Ennek megfelelően a cél többek között az, hogy egy mezőgazdasági üzem keretén belül megteremtsek azokat a feltételeket, amelyeknek köszönhetően a sajátos szükségletekkel rendelkező személyek részt tudnak venni a farm mindennapi tevékenységeiben, hogy így biztosítsák e személyek fejlődését és előrelépését, valamint, hogy javítsanak jólétükön.

Az emberiség már jóval a szociális farmgazdálkodás fogalmának megalkotása és meghatározása előtt használta annak elemeit a mezőgazdasági tevékenységekben. A történelem során gyakran a mezőgazdaság volt azon területek egyike, ahol alkalmazni tudták a különböző fogyatékkal élő embereket, és a gazdaságban minden ott élőknek jutott munka, a lehetőségeinek és képességeinek megfelelő tevékenység. A mezőgazdaság intenzívebbé válásával ez a fajta megközelítés elkezdett kiveszni, és több országban majdnem teljesen el is tűnt. Ezért, ahogy azt már korábban említettük, a szociális farmgazdálkodás jelenkori fejlesztése a mezőgazdaság történelmi gyökerű alapelveire és funkcióira épül.

A szociális farmgazdálkodás egy igen tág, sokféle területet felölelő fogalom. A mezőgazdaság és szociális munka külön-külön is nagyon összetett tevékenységek, amelyek többféle rész-tudományágot foglalnak magukba. Ha ezeket kombinálva létrehozunk a szociális farmgazdálkodás különleges területét, megoldást találhatunk számos problémára.

A terület komplexitása miatt sokféle megközelítés létezik a szociális farmgazdálkodás oktatására vonatkozóan is. Jelen kiadványunk több, a terület oktatása kapcsán állandósult témát taglal, ezért a szociális farmgazdálkodás egy komplex minta-tankönyvének tekinthető. Az anyag létrehozásának fő célja az volt, hogy a gyakorlatban is megmutassuk a szociális farmgazdálkodás kialakításának témaköréit a SoFarEDU programban kifejlesztett eszközök segítségével, és hogy miként lehet e témaköröket adaptálni a felsőoktatás igényeihez.

A kiadványban tárgyalt témák csak egy kis részét képezik a szociális farmgazdálkodás összetett tématerületeinek. A fejezeteket a Szociális farm képzés a felsőoktatásban (*Social Farming in Higher Education - SoFarEDU*) ERASMUS+ projektben létrehozott eszközök segítségével dolgoztuk ki, bemutatva ezzel egy lehetséges módszert oktatási anyagok készítésére a témában. A fejezetek kidolgozásának egyik fontos eszköze volt a 70 vonatkozó témát tartalmazó Összefoglaló Könyv (Abstract Book), amely megtalálható a SoFarEDU projekt honlapján (<https://sofaredu.eu/>). A szociális farmgazdálkodás oktatására vonatkozó normák alapján a szociális farmgazdálkodás egyes területeivel vagy egészével foglalkozó absztraktok és teljesen kidolgozott fejezetek, egységek, előadások vagy egész könyvek, tanfolyamok és programok, illetve oktatók számára készült tantervek és kézikönyvek is létrehozhatóak. Jelen kiadvány egészének funkcionalitása miatt a fejezetek felépítésükben, illetve a koncepció és terjedeleme szempontjából is egységesek. Ötletforrásként szolgálnak a SoFarEDU kiadványok felhasználói számára, és megmutatják a szociális farmgazdálkodás sokszínűségét. A témában újonnan megjelenő anyagok különbözhetnek a konkrét kérdések kidolgozásának szintjében, a szöveg terjedelmében vagy abban, hogy melyik területre fektetik a hangsúlyt.

¹ <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/eesc-opinion-social-farming>.

Sok országban még hiánycikk a szociális farmgazdálkodásról szóló tananyag, ahol pedig rendelkezésre áll, ott előfordulhatnak részterületek, amelyek kimaradtak a kidolgozott oktatási anyagból. Úgy véljük, hogy a SoFarEDU program anyagai segítenek változtatni ezen a helyzeten, és a meglévő eszközök és példák olyan magas színvonalú további anyagok fejlesztését teszik lehetővé, amelyek hozzájárulnak a szociális farmgazdálkodás kérdéseinek fejlődéséhez.

1. TANEGYSÉG

A TERMÉSZET EMBERI JÓLLÉTRE GYAKOROLT KEDVEZŐ HATÁSAI

Birgit Steininger

GYAKORLATI INFORMÁCIÓ: IDŐIGÉNY, HELYSZÍN, ESZKÖZ- ÉS ANYAGIGÉNY

Időigény: 8 óra

Helyszín: osztályterem

Eszköz- és anyagigény: projektor, flipchart tábla, tollak, kártyák

TANULÁSI EREDMÉNYEK/CÉLOK ÉS SZINT

A hallgatók képessé válnak az elsajátított ismeretek integrálására, valamint a zöld környezet különböző egészségügyi hatásainak helyi és globális szintű elemzésére, értékelésére és kezelésére.

A hallgatók képessé válnak azoknak a környezeti, társadalmi, egészségügyi és gazdasági szempontoknak a bemutatására, elemzésére és értékelésére, amelyek a természeti környezethez való hozzáféréstől származnak.

A hallgatók képessé válnak azoknak az információknak a megszerzésére, elemzésére és átadására, melyek a zöld környezet emberi jólétre gyakorolt előnyeivel kapcsolatosak. Továbbá képesek lesznek saját következtetéseik, ismereteik és érveik érthető bemutatására és megvitatására.

A hallgatók képessé válnak a közegészségügy terén végzett kutatómunka elemzésére és értékelésére. Továbbá be tudják majd mutatni a tudomány lehetőségeit és korlátait, a társadalomban betöltött szerepét, valamint az emberek felelősségét annak felhasználásáról.

ÖSSZEFOGLALÓ

Az ember a természetes ökoszisztémák részét képezi, és ezektől az ökoszisztémáktól függ a túlélése. A gyorsan változó környezetben, a fokozódó urbanizáció mellett ez a függőség kihívást jelent. A természeti környezet közvetlenül és közvetett módon is hatással van az emberek egészségére és jólétére. A városi zöldterületek és vízfelületek lehetőséget biztosítanak a stresszoldásra és testmozgásra, az egymás közelében élők társas érintkezésére, valamint játszóterek létesítésére. Tudvalevő, hogy a nem fertőző betegségek kialakulásában három rizikófaktor játszik kiemelt szerepet: a krónikus stressz, a mozgásszegény életmód és a társadalmi kohézió hiánya. Éppen ezért a természettel való kapcsolat az egészségmegőrzés fontos eszköze. Egyre több bizonyíték támasztja alá a természeti környezet egészségre és jólétre gyakorolt hatását. A természettel való kapcsolat fontos szerepet játszik az immunrendszer kialakulásában, fejlődésében és az érzékszervi expozícióban, amelynek közvetlen neurobiológiai hatása elősegíti a kognitív fejlődést és a stresszel szembeni ellenállóképességet. A szociális farmok a társadalmilag hátrányos helyzetben lévő, valamint a fizikai vagy értelmi fogyatékossgal élő emberek számára annak a lehetőségét teremtik meg, hogy egy egyézséges, támogató és befogadó közegben tölthessenek időt a természetben.

KULCSSZAVAK

Természet, emberi egészség, jólét, szociális, gondoskodás, rekreáció, szociális farmgazdálkodás

1.1 BEVEZETŐ

Az emberi fantázia szerint a Paradicsom egy kert, és az Édenből való kiűzetésünk óta mindenki a saját személyes Édenkertjét keresi. A kert képes megérinteni az embert; reményt kelt, emlékeket ébreszt, és kielégíti a legalapvetőbb szükségleteinket. Minden talpalatnyi zöldterületben és a természet legkisebb szegletében is ott rejlik annak lehetősége, hogy terápiás vagy szociális célra használjuk, és így javítsunk az egyének jóléti állapotán.

A természet és a kertek egyrészt biztonságos helyet jelentenek, másrészt olyan közeget, ahol a növények szépségében gyönyörködhetünk. Mindenekelőtt pedig a fűszernövény-, gyümölcs- és zöldségtermesztés színterei, így számos tudományterülettel állnak közeli viszonyban (pl. vallás, művészet, filozófia, társadalomtudományok). A kertek kialakítása és használata a különféle kultúrák fejlődését tükrözi, és fontos szimbólumok voltak a különféle vallásokban is. Már a Kr. e. IV. évezredből származó szent könyvekben is szerepelnek gyógyító növényekkel kapcsolatos feljegyzések. Bizonyítékok szerint már Kr. e. 3000 körül, a sumér kultúrában is léteztek kertek, később pedig a nagy ókori civilizációk idején, az ókori Görögországban és

Egyiptomban is jellemzőek voltak. A keleti civilizációk kertjeiben nagyon sokféle látványelem található. Ezt még ma is megtapasztalhatjuk, ha felkeressük a spanyolországi Granadában található, mór építésű Alhambra kertjét; a kertben előforduló megannyi szín, illat és csobogó nagyon változatos érzékszervi benyomást gyakorol ránk.

A közép-európai kulturális térséget tekintve Rómában voltak az első olyan kertek, ahol nemcsak étkezési és gyógyászati céllal folyt növénytermesztés, hanem virágzó és illatos növényeket is ültettek a látogatók örömére. Az európai kert fogalma szorosan kapcsolódik a „*hortus conclusus*”-hoz, a középkori fallal körülvett kerthez. A kolostorkertek eredetileg a szerzetesek élmezőnyét szolgálták. Később fontossá váltak a szimbolikus dísnövények, mint pl. a Krisztus vérének jelképező vörös rózsza, vagy a Szűz Máriát jelképező fehér liliom. Abban az időben a „*vita contemplativa*” és „*vita activa*” (szemlélődő és aktív élet) egyet jelentett a kertben eltöltött idővel. A természetben való aktív időtöltés és a természet összes érzékszervünkkel való élvezete a mai napig jóllétet jelent számunkra. A kertek és a természet a médiában is egyre népszerűbb téma; a nagy napilapokban és magazinokban rendszeresen olvashatunk gyönyörű kertekről és kertészeti tanácsokról. A városokban terjedőben vannak a megosztott/közösségi kertek és a parcellák/zártkertek, összekapcsolva a társadalmi tevékenységeket az egészséges ételmiszer termelésével. A szociális farm is egy olyan hely lehet, ami egyrészt összekapcsolja az embert a természettel, másrészt a helyi ételmiszer-előállítás forrása. A szociális farmok által biztosított *zöld munkakörnyezet* olyan előnyökkel jár, mint a szabadban történő munkavégzés, a tágas és csendes környezet.

1.2 ELMÉLETI HÁTTÉR

A zöldterületek egészségre és jóllétre gyakorolt hatására épülő munka jórészt két általános evolúciós pszichológiai elméleten alapszik: Ulrich stresszcsökkentési elméletén (*Stress Reduction Theory, Ulrich, 1983*) és Kaplan figyelem-helyreállítási elméletén (*Attention Restoration Theory, Kaplan & Kaplan, 1998, Kaplan, 1995*). Egy másik elmélet a biofilia hipotézis (*Wilson, 1984, Kellert & Wilson, 1995*), mely szerint az ember előszeretettel keresi a kapcsolatot a természettel és a természeti elemekkel, és jó hatással van rá a természetben tartózkodás. Azokat az embereket, akik elutasítják a természetet, biofóbnak nevezzük. Amikor magával ragad a kert nyújtotta élmény, elérjük az „áramlás” (*flow*) állapotát. A *flow* különféle élvezetes tevékenységek végzése során jön létre (Csíkszentmihályi, 1985).

A stresszcsökkentési elmélet középpontjában az áll, hogy az ember pozitív érzelmi választ ad a természetre. A természet különleges elemei hatására a test és elme pozitívan reagál. A táj kikapcsolódást elősegítő elemei közé tartozik többek közt a látható horizont, a növényzet, a víz, egy elbájosító felszíni kivitelezés, és a veszély hiánya.

A figyelem-helyreállítási elmélet a korlátosan rendelkezésre álló mentális erőforrások visszaállításának folyamatát járja körbe. A kikapcsolódást elősegítő tájak ezeknek az erőforrásoknak a helyreállításához járulnak hozzá. A folyamat középpontjában az alábbi tényezők állnak: hétköznapiaktól való eltávolodás (távollét), a kiváltott elragadtatás, a szabadság és a kapcsolódás érzése (távollét és kapcsolódás érzése), valamint a saját szükségleteinknek való megfelelés (kompatibilitás). A természethez való kötődés mint emberi tulajdonság hozzásegít bennünket ahhoz, hogy el tudjuk fogadni a természet által nyújtott értékes előnyöket.

A zöldterületek ok-okozati hatásának bizonyítására a kutatók számos kísérletben vizsgálták az ún. „G-vitamint”. 2008-ban a Michigani Egyetem munkatársai, Stephen Kaplan pszichológus és csapata 40 résztvevőt kért meg, hogy sétáljanak egy órát a Michigan állambeli Ann Arbor városában. A csoport egyik fele a forgalmas városközpontban, a másik fele pedig egy botanikus kertben tette meg a sétát. A kutatók egy navigációs eszköz segítségével ellenőrizték, hogy a résztvevők az előre meghatározott útvonalat járkál-e végig. A résztvevőkkel a séta előtt és után különféle pszichológiai teszteket végeztek el. Kiderült, hogy a botanikus kertben sétálóknak nem csupán a hangulata javult, de sokkal összeszedettebbé is váltak a séta hatására. A kutatók a memóriateszt során megfigyelték, hogy a parkban sétálók teljesítménye átlagosan 1,5 ponttal javult, míg a városközpontban járt tesztalanyok mindössze kb. 0,5 pontot javítottak a séta előtti teljesítményükhöz képest. Az is kiderült, hogy az időjárás körülmények nem befolyásolják az eredményeket; a kutatók ugyanis a többi évszakban is elvégezték a vizsgálatot. Kaplan szerint mindez alátámasztja a figyelem-helyreállítási elméletet: a zöld környezetből származó gyengéd ingerek elősegítik a figyelem javulását. A fenti modell szerint kétféle figyelem létezik: *akaratlagos* figyelemre akkor van szükségünk, amikor nehezebb feladatokkal találjuk szembe magunkat, pl. munka közben zavarnak, vagy nehéz döntést kell meghoznunk. Ez erőfeszítést és fáradságot igényel. Az *akaratlan* figyelem viszont nem igényel erőfeszítést. Erre akkor van szükségünk, amikor játszunk, lenyűgöz bennünket valami, vagy amikor magával ragad egy tevékenység. Kaplan szerint az akaratlan figyelmünket akkor tudjuk helyreállítani, ha alszunk, vagy ha járunk egyet a természetben. Számos olyan „gyengéd inger” létezik, amely pihenteti az agyunkat; pl. a levelek zizegése, vagy a madárcsicsergés. A forgalom zaja és a villódzó neonfények okozta túlzott stimuláció lefárasztja az embereket; a prefrontális kéreg – amely a figyelem irányító központja – túlterhelte válik, ezáltal csökken az önfegyelmzésre való képességünk.

A természetszerető emberek keresik a természet közelségét, jól érzik benne magukat, továbbá egészségesebbek és környezettudatosabbak, mint a természethez nem kapcsolódó embertársaik (Mayer & Frantz, 2004). A természet egészségre

1 G-vitamin = Green (angolul: zöld) vitamin, azaz a zöld környezet emberi egészségre, jóllétre gyakorolt hatása

és jóllétre gyakorolt jótékony hatásával kapcsolatos szempontokat egy szalutogenetikus megközelítés jellemzi, mely egy olyan biológiai-pszichológiai-társadalmi modell, melynek középpontjában az egészség előmozdítása áll. Ezzel szemben a patogenetikus szemléletmód a káros hatásokra és betegségekre helyezi a hangsúlyt.

A „terápiás táj” fogalmának bevezetésére azért volt szükség, hogy be lehessen mutatni a tájak testre és elmére gyakorolt gyógyító hatásait (Gesler, 2003). Az egészséges kertek tervezésére vonatkozó iránymutatások eredetileg a kertépítészettől származnak (Marcus & Barns, 1999, Grahn & Stigsdotter, 2003). Cselekvésorientált elméletek támasztják alá a természet-alapú és tájrendezési jellegű elméleteket és koncepciókat, melyek az oktatási, társadalmi és (pszicho)terápiás beavatkozások végrehajtásának és hatékonyságának alapvető feltevéseit mutatják be. A kertekben végrehajtott intézkedések pontos meghatározásához a különböző cselekvési mechanizmusok részletes ismeretére van szükség. Itt különbséget kell tenni a kert hatásmechanizmusai és a kerti tevékenységek hatásmechanizmusai között, és figyelembe kell venni az átfedéseket (Hawkins, Mercer, Thirlaway & Clayton 2013). A „gondoskodó farmok” hatásaival kapcsolatos kutatások azt mutatják, hogy a fogyatékossgal élő emberek aktívabb hétköznapi életet élhetnek, ezenkívül olyan élet- és munkakörülményeket biztosít egy-egy ilyen farm, amely megerősíti az embereket, és képessé teszi őket a társadalomban való részvételre (Eilings, 2012).

A rekreációs környezettel kapcsolatos közgazdasági kutatások esetén gyakran kell költség-haszon elemzést készíteni, ilyen elemzések azonban csak szórványosan léteznek (Cervinka et al., 2014). Készült például egy tanulmány a városi környezet gazdasági kérdéseiről (Wolf & Robbins, 2015). A 40 éves időszakot felölelő kutatás arra jutott, milyen hasznos lenne, ha a természetben tartózkodás emberi egészségre és jóllétre gyakorolt előnyeit gazdaságilag értékelnénk, és számszerűen is kifejeznénk. Egy ilyen megközelítés növelhetné a témakör általános elfogadottságát, és ráirányíthatná a témára a döntéshozók figyelmét. Az ilyen jellegű elemzésekhez szükséges elméletek és módszerek azonban még kidolgozásra várnak (Wolf & Robbins, 2015).

Tanítási óra a szabadban. Kép forrása: Hochschule für Agrar- und Umweltpädagogik

1.3 KUTATÁSI EREDMÉNYEK

Amikor zöld környezetben sétálunk, az pozitív hatással van a hangulatunkra, és javítja a koncentrációnkat. Ha valaki egy park közelében lakik, kevésbé szenved civilizációs betegségektől (pl. magas vérnyomás), és tovább is él. Tudományos kutatások szerint az érzékszerveink természet általi gyengéd stimulációja jótékony hatással van a jóllétünkre.

A természet megtapasztalása minden szempontból javítja az egészségi állapotunkat – ezt állapította meg Jolanda Maas, az amszterdami EMGO egészségügyi intézet (*Institute for Health and Care in Amsterdam*) munkatársa vizsgálatai során. A szociológus és munkatársai 350.000 holland ember egészségügyi adatait elemezték egy reprezentatív felmérés során. A kutatók 195 háziorvos archívumának eredményeit kapcsolták össze földrajzi koordinátákkal. 25 x 25 méteres rácsokból álló földrajzi fókálózatot rajzoltak; a rácsokat az alapján osztályozták, mekkora zöldterület található a lakások három kilométeres körzetében. Maas osztályozása szerint az a terület számított „zöldterületnek”, melynek a növényborítottsága meghaladta az 50%-ot. A 2009-ben megjelent tanulmány szerint minél több zöldterület volt a lakosok közelében, annál egészségesebbek voltak, vagyis annál ritkábban fordult elő náluk szív- és érrendszeri megbetegedés, tüdőbetegség, cukorbetegség, depresszió, valamint szorongásos megbetegedés. Egy százalékkal kevesebb zöldterület ugyanakkora hatással volt az egészségükre, mintha egy évvel idősebbek lettek volna. A gyermekek és az alacsony jövedelemmel rendelkezők esetében a fenti eredmény még erőteljesebben jelent meg, aminek valószínűleg az az oka, hogy ők átlagosan több időt töltenek az otthonukhoz közel.

Angliai és japán tanulmányok szerint a zöldterületekhez való hozzáférhetőség a várható élettartamot is növeli. A Tokiói Egyetem közegészségüggyel foglalkozó kutatója, Takehito Takano 2002-ben a Tokió környékén található zöldterületeket osztályozta az 1992. évi adatok alapján; a kutatás során több mint 3000 olyan emberrel készítettek interjút, akik 1903-ban, 1908-ban, 1913-ban, illetve 1918-ban születtek. Öt évvel később felmérték, hányan haltak meg a korábbi interjúalanyok közül, és kiderült, hogy a korábban megkérdezett 3000 fő közül addigra mintegy 900 személy hunyt el. Soknak közülük ritkán nyílt lehetősége arra, hogy egy-egy parkban vagy más zöldterületen sétáljon. Ugyanez derült ki az azonos életkorú, nemű, családi állapotú és társadalmi-gazdasági helyzetű személyek összehasonlításakor is. A fenti tanulmány is bizonyítja, hogy a természetnek az emberi egészségre gyakorolt pozitív hatása nem csak a szegényekre, hanem a gazdagokra is jellemző.

Az ilyen társadalmi egyensúlyhiányokat részben ellensúlyozhatja a zöld környezet, ahogyan azt Richard Mitchell, a Glasgow-i Egyetem munkatársa, valamint Frank Popham, a St. Andrews-i Egyetem munkatársa felismerte. A földrajzzal és egészségüggyel foglalkozó tudósok úgy osztályozták a még nem nyugdíjas korú brit állampolgárokat, hogy a jövedelem és a lakóhelyükön található zöldterület arányát vették figyelembe. Miután összegyűjtötték a 2001-2005 közötti halálesetek számát, az alábbi megállapításra jutottak: a természethez közeli életmódnak köszönhetően csökkenthető a szegénységgel összefüggő, korábbi elhalálozás mértéke.

Nem mindegy, milyen zöld a zöld

Oszták kutatók egy 2010-ben készült tanulmány alapján arra a megállapításra jutottak, hogy a vízesés élénkít, az erdő pedig nyugtatólag hat ránk. Egy tájépítész és orvost is magába foglaló interdiszciplináris kutatócsoport 14 fő bevonásával azt vizsgálta, hogy ha a kísérlet résztvevői tíz-tíz percet töltenek el egy erdőben, egy sziklás vidéken, illetve egy vízesés közelében, milyen fiziológiai reakciókat lehet náluk megfigyelni szabályozott fizikai körülmények között (pl. adott hőmérsékleten és légnyomáson). A résztvevők vízesésnél mért, átlagos pulzusa percenként 6-tal volt magasabb, mint az erdőben. A kutatók úgy találták, hogy a vegetatív idegrendszer legintenzívebben az erdőben képes pihenni; ez derült ki a légzés egyik jellemzője, a légzési aritmia értékei alapján. A sziklás helyen tapasztalható fiziológiai értékek a kettő közé estek. Ha tehát pihenni szeretnénk, tegyünk egy sétát az erdőben. De ... pontosan milyen erdőben is? Egy gondozott, szép küllemű erdőben tett séta jobb hatással van a mentális jóllétünkre, mintha a vadonban kóborolnánk – erre a következtetésre jutott egy svájci, erdőkkel foglalkozó kutatóintézet (*Swiss Research Institute for Forest, Snow and Landscape in Birmensdorf*) 2010-ben. A tanulmány két szerzője, Dörte Martens és Nicole Bauer feltételezése szerint ugyanis egy gondozott, kellemes helyen kevesebb inger ér bennünket.

Agyszerkentés orchideákkal

Ruth K. Raanaas pszichológus és kollégái, az Ås-i Norvég Élettudományi Egyetem (*Norwegian University of Life Sciences*) munkatársai arra jutottak, hogy a szobanövények feldobják a fáradt embert. Egy kísérlet során háromszor vizsgálták egyetemi hallgatók figyelmét: közvetlenül a vizsgálati laborba való érkezést követően, egy nehéz feladat után (szöveg lektorálása), majd öt perc szünet elteltével. Az egyik csoport résztvevőit egy olyan szobában ültették le, ahová elhelyeztek négy közönséges szobanövényt is (egy sugáráráliát, egy közönséges rákvirágot és két rózsaszín orchideát). A kontrollcsoport tagjait ugyanabban a helyiségben vizsgálták, de növények nélkül. Minden résztvevőtől azt kérték, hogy olvasson el 4-6 egymást követő mondatot, és egyszeri átolvasás után írja le minden mondat utolsó szavát. A növények jelenléte pozitívan hatott a résztvevők emlékező-képességére. A résztvevők általában a szavak 65%-ára emlékeztek. Az ötperces szünetet követően a növényeket tartalmazó szobában levő hallgatók a szavak legalább 70%-ára emlékeztek, míg a növény nélküli helyiségben nem javult a résztvevők emlékezete. Általánosságban elmondható, hogy a „zöld” szobában lévők 7%-kal több szóra emlékeztek.

A kutatások eredményei szerint:

A természetben megélt élmények javítják a koncentrációt, és fokozzák a jóllétünket.

Minél több zöldterület található egy adott lakóhelyen, annál kevesebb embernél alakulnak ki civilizációs betegségek és pszichológiai rendellenességek (pl. szorongás, depresszió).

1.4 FŐ TEVÉKENYSÉGEK ÉS FELADATOK

1.4.1 FOGALMI TÉRKÉPEZÉS

Rövid ismertetés

A "fogalmi térképezés" során az egyes tudásterületeket szisztematikusan, fogalmi hálózatok formájában ábrázoljuk, mégpedig az egyes kifejezések és a köztük lévő kapcsolatok jelentésének leírásával és szimbolizálásával. A fogalmi kapcsolatok jellege az egyes kifejezéseknek a hálózatban való elhelyezése révén válik láthatóvá (pl. fölé-, vagy alárendelt viszony, mellérendeltség, hierarchia, piramis). A megjelenítés megkönnyíti, és egyben támogatja a bemutatott tudásterületek fogalmi megértését. A létrehozott fogalmi térkép egy fogalmilag szervezett struktúrát jelenít meg, amelyben az egyes tudáselemek (szabályok, fogalmak, elvek, különálló tények, események, tárgyak, valamint a kifejezetten empirikus tények) jelentőségteljesen kapcsolódnak egymáshoz.

A fogalmi térképezés folyamata (alapvető formája: fogalmi térkép létrehozása indexkártyák segítségével):

- Határozzuk meg, milyen kifejezésekkel lehet bemutatni egy-egy tudásterületet!
- Írjuk fel a kifejezéseket egy-egy indexkártyára és rendezzük őket sorba attól függően, mennyire általánosak! Előre kerüljenek az általános fogalmak és alapelvek, ezt kövessék a konkrétabb, kevésbé átfogó fogalmak és alapelvek, végül pedig az elkülönülő tények, események és a konkrét, empirikus tények zárják a sort!
- Állítsuk össze a fogalomtérképet a fent megállapított sorrend szerint úgy, hogy az indexkártyákat megfelelő méretű poszterre vagy táblára helyezzük fel; kezdjük a fenti általános fogalmakkal, majd haladjunk tovább a konkrétabb kifejezések, tények, események felé!
- Kössük össze vonallal a kifejezéseket (pl. papírcsíkok segítségével), ahol a kapcsolatok típusát egy-egy igével, mondattal vagy szimbólummal magyarázzuk meg (pl. fogalmi, ok-okozati, időbeli kapcsolat).

A nyilakkal ellátott összekötő vonalak adott irányú (egy-, vagy kétoldalú) kapcsolatokat jelölnek, míg a nyilak nélküli összekötő vonalak irány nélküli kapcsolatokra utalnak.

Ha a szorosan összetartozó fogalmak egymáshoz közel helyezkednek el, akkor egy kiinduló, előzetes fogalmi térkép jön létre.

A fogalmi térkép első, nyers változatát célszerű több alkalommal átnézni, mert így kiküszöbölhetjük a felesleges kifejezéseket, beilleszthetünk kihagyott kifejezéseket, esetleg átrendezhetjük a fogalmakat, vagy megfelelőbb igét vagy mondatot kereshetünk az összekötő vonalakra.

Oktatási funkciók:

- annak feltárása, hogy a hallgatók fogalmilag hogyan strukturálják és értelmezik a meglévő tudásukat;
- a hiányzó vagy félreértett kifejezések felismerése;
- strukturált tudás átadása;
- annak ellenőrzése, hogy a fogalmi hálózatok hiányosak vagy hibásak-e;
- a fogalmi struktúrák kialakításának, az értelemgazdag tanulásnak, és a további ismeretek felkutatásának az ösztönzése;
- szervezett, egyértelműen felépített és stabil kognitív struktúra kialakításának támogatása;
- újonnan elsajátított, jelentőségteljes kapcsolatok kialakítása a korábban elsajátított tudáshoz kapcsolódva.

Tanulási célok:

- képesség a tudás fogalmi területének bővítésére;
- a fogalmak közti kapcsolatok felismerése és szemléltetése;
- a kifejezések és a fogalmi összefüggések jellemzőinek bemutatására való képesség;
- a szabályok, tények és alapelvek jelentésének megértésére és osztályozására való képesség;
- a felmérésekkel kapcsolatos ismeretek koherens bemutatásának képessége;
- képesség az összetett szövegek egyszerűsítésére a fő mondanivaló alapján;
- képesség arra, hogy a kifejezéseket a hallgató eszközként használja.

Lehetséges alkalmazási területek:

- vizsgára való felkészülés;
- a meglévő tudásnak, az ismeretek hiányának, vagy a hallgatók fogalmi megértésének vizsgálata;
- a hallgatók előzetes tudásának felmérése az új tudásanyagba való bevezetés előtt;
- az előadás, prezentáció vagy szöveg által bemutatott témák összefoglalása;
- vezérfonalként való használat a prezentációban, valamint a hallgatók támogatása;
- az egyéni tanulás támogatása (a prezentáció elején vagy végén a hallgatók összefoglalásként kapnak egy nyomtatott példányt az oktató által készített fogalmi térképről).

	TARTAM:	ESZKÖZIGÉNY:
Alkalom típusa: szeminárium	Az előzetes tudás függvényében a bemutatandó ismeretek köre, valamint a fogalmi térképpel kapcsolatos addigi tapasztalatok.	tábla, törölhető tábla, írásvetítő, fólia, papír, poszter, táblakréta, tollak
Résztevők száma: tetszőleges		
Helyiség: tetszőleges		

Javaslatok az oktatók részére

Javasoljuk, hogy az oktatók még a tervezési szakaszban készítsenek néhány fogalmi térképet, így meggyőződhetnek róla, hogy önmaguk is tisztában vannak-e a legfontosabb fogalmakkal, valamint tisztázhatják, hogy mennyire kell csökkenteni az oktatási anyagot.

A fogalmi térkép tudásmegosztó, diagnosztikai, értékelő és ösztönző szerepet tölthet be.

A fogalmi térképek elkészítéséhez vezető, kialakítandó út függ a kitűzött céloktól, a tudásterület oktatási funkcióitól, és a tanulás adott szakaszától (motiváció/kezdés, felépítés, munka stb., lezárás).

Internet Link: <http://cmap.coginst.uwf.edu>

Változatok

Az oktató bevezető előadása, vagy egy közös szövegfeldolgozás után az oktató bemutat egy általa elkészített szakmai térképet. Az oktató ez alapján, különféle szempontok szerint ismerteti a témát.

Az egyéni, páros vagy csoportmunka során a hallgatók fogalmi térképek formájában adnak számot tudásukról az óra elején vagy végén.

Módszertani lehetőségek

Aktív strukturálás, ötletgyűjtés, metaplan technika, gondolattérképezés

A módszer az alábbiakkal ötvöztethető:

Vita, szakértői felmérés, csoportmunka, páros interjú, partnercsere, poszterbemutató.

1.4.2 PQ4R-MÓDSZER

A módszer áttekintése

Az előadások – különösen a szemináriumok – során gyakran a szövegek jelentik a szakmai ismeretek, kérdések, összefüggések stb. fejlesztésének alapját. Függetlenül attól, miként zajlik a szemináriumi félév során a szövegfeldolgozás, elengedhetetlen, hogy a résztvevők alaposan átolvassák az előzőleg megadott vagy kijelölt szöveget. A „PQ4R-módszer” stratégiai segítséget jelent az olvasás előkészítése, a szisztematikus olvasás, valamint az olvasás nyomonkövetése kapcsán, lehetővé téve az egyéni változtatásokat.

A „PQ4R módszerrel” történő szövegfeldolgozás hat lépésből áll:

Előzetes áttekintés (benyomás a szövegről)

Először egy durva képet alakítunk ki a szöveg tartalmáról. Átfutjuk a tartalomjegyzéket és a kulcsszavakat, megnézzük a grafikonokat és ábrákat, elolvassuk a fűszövegeket és az összefoglalót, így benyomást kapunk a fontosabb gondolatokról és a szöveg vezérfonaláról. Akár át is futhatjuk a szöveget (felületes átolvasás).

Kérdés (a szöveget feltáró kérdések megfogalmazása, kíváncsiság felébresztése)

Olyan kérdéseket fogalmazunk meg a témával kapcsolatban, amelyekre a szövegből várunk majd választ.

Olvasás (a szöveg feldolgozása)

Ezután következik a teljes szöveg figyelmes elolvasása, mégpedig azzal a céllal, hogy megválaszoljuk a szöveggel kapcsolatos, korábban feltett kérdéseket. Szükség esetén fogalmazunk meg új kérdéseket, amelyek a szöveg intenzívebb tanulmányozása miatt merülnek fel (kísérő kérdések). Jelöljük meg a fontosabb szövegrészeket, és írjuk ki a szöveg kulcsszavait; ezáltal gyorsabban tudunk majd tájékozódni a szövegben.

Reflexió (a szöveg elmélyítése)

Ezzel a lépéssel juthatunk el a szöveggel létrejött kapcsolat elmélyítéséhez azáltal, hogy részletesen összekapcsoljuk az olvasottakat korábbi tudásunkkal, asszociációkat hozunk létre a kulcsfogalmakkal vagy az alapvető állításokkal, elméleti síkon megvizsgáljuk a példákat, összefoglalva visszaadjuk a tartalmat, értékeljük vagy kritikusan megkérdőjelezzük a tartalmat stb.

Felmondás (a szöveg kérdések segítségével történő összefoglalása)

Ennél a lépésnél válaszoljuk meg a szöveggel kapcsolatban megfogalmazott kérdéseket, anélkül, hogy megnéznénk a feljegyzéseinket. Így a saját szavainkkal fogalmazzuk meg a főbb gondolatokat.

Áttekintés (a szövegfeldolgozás és az eredmények áttekintése)

Újra összefoglaljuk a teljes szöveget, kritikus szemmel áttekintjük és saját tudásunkba integráljuk az olvasottakat.

Oktatási funkciók:

- a szöveg önálló tanulmányozása, aktív szövegfeldolgozás elősegítése;
- a szövegek oly módon történő bemutatása, melyet a fenti módon alakítottunk ki, alapul szolgálhat a következő munkafázisokhoz;
- vita előkészítése más résztvevőkkel a megszerzett új ismeretek alapján;
- az olvasottak integrálása a meglévő tudásba.

Tanulási célok:

- az önálló szövegfeldolgozással kapcsolatos készségek fejlesztése;
- önálló, intenzív és aktív szövegfeldolgozásra való képesség;
- kérdések megfogalmazása a szöveggel kapcsolatban;
- egy adott szöveg saját szavakkal történő megfogalmazása;
- egy adott szöveg kritikai elemzése;
- az olvasási készségek fejlesztése;
- egyéni olvasási stílus kialakítása.

Lehetséges alkalmazási területek:

- útmutató az aktív, önálló szövegtanulmányozáshoz;
- egy-egy olyan kurzus elején, amely intenzív, önálló szövegtanulmányozásra épül.

	IDŐTARTAM:	ANYAG:
Esemény típusa: tetszőleges	A módszer bemutatása: 15 perc Szisztematikus olvasás: a szükséges idő a szöveg nehézségi fokától, ill. terjedelmétől függ	A "PQ4R-módszer" működésének szemléltetése a módszerrel kapcsolatos segédanyagok kiosztásával
Résztvevők száma: tetszőleges		
Helyszín: tetszőleges		

Javaslatok az oktatók részére

Ismertessük a PQ4R módszert, és szemléltessük példával! Így a hallgatók praktikusán tudják majd használni a módszert, valamint kicserélhetik és megvitathatják tapasztalataikat az első szövegfeldolgozást követően.

A cél nem a szöveg minél gyorsabb átolvasása, hanem az olvasás tempójának hozzáillesztése a már meglévő tudáshoz, a szövegtípushoz és az olvasás céljához.

A szöveggel való munka során támogassuk a hallgatókat ötletekkel, segítségnyújtással, kérdésekkel stb!

Készítsünk a szövegről olyan fénymásolatot minden hallgató részére, hogy legyen elég hely a margóra történő jegyzeteléshez!

Variációk

Alapértelmezés; szövegszimbólumok segítségével történő olvasás. Mutassunk a szeminárium résztvevőinek néhány egyszerű szimbólumot, pl. azonnali válasz szükségessége, a kétértelműségek kérdőjellel történő kiemelése, kifogás a szöveggel szemben a "nem" szóval, stb.

Kapcsoljuk össze saját szavainkkal a fontos szövegrészeket, és értelmezzük őket alcímek segítségével! Ábrázoljuk az összefüggéseket grafikon segítségével!

Kereső olvasás. A kulcsszavak adottak; ezeket meg kell találni a szövegben, és ki kell tölteni tartalommal a környező szövegrészek intenzív olvasása alapján (ez a változat egységesebb eredményekhez vezet, mivel az oktatóknak kevésbé van szabad keze a feladat során).

A módszer az alábbi módszerekkel kombinálható:

Tanulási kártya, vita, szakértői felmérés, csoportmunka, fogaskerek módszer, gondolattérkép (mind mapping), páros interjú, partner csere, poszterbemutató.

1.4.3 POSZTERBEMUTATÓ

(faliújság, poszter, galéria, információs piac)

Rövid ismertetés

A poszterbemutató során a posztterek olyan tartalom bemutatására szolgálnak, amin még tovább kell dolgozni és amit a teljes csoportnak mutatunk be, illetve olyan eredményekre épül, amely egy korábbi munkafázisban születtek. A poszttereken, amelyeket egy-egy plenáris ülésen mutatnak be és vitatnak meg a csoportok, a bemutatott tartalmat vagy az eredményeket nagy formátumban, lehetőleg grafikai design elemekkel kiegészítve érdemes bemutatni.

Folyamata (alapvetően: az elkészült posztterek egymást követő bemutatása a teljes csoportnak):

- határozzuk meg a poszter megtervezésére, bemutatására, és a záró beszélgetésre szánt időt;
- határozzuk meg a bemutatók sorrendjét;
- a poszttereket egymás után függesszük ki;
- poszterbemutató a posztert készítő teljes csoport, vagy egy választott szóvivő által;
- az adott kiscsoport eredményeinek megvitatása;
- a teljes poszterbemutató záró megbeszélés;
- a poszterbemutató eredményeinek összegzése.

Oktatási funkciók:

- egy adott munkafázis (pl. csoportmunka, páros munka) eredményeinek biztosítása;
- a munka eredményeinek elérhetővé tétele más csoportok számára;
- vitaalap a további közös munkához;
- egy téma, egy esemény előzetes megtervezése;
- a munkafázisok fellazítása;
- a résztvevők aktivizálása.

Tanulási célok:

- a munka eredményeinek bemutatása;
- összetett kapcsolatok kialakítására való képesség;
- az elért eredmények azon részeinek bemutatása, melyet prezentálni lehet;
- más csoportok eredményeinek értelmezése és megvitatása;
- csapatmunka.

Lehetséges alkalmazási területek:

- a kurzus zárása;
- félévzáró beadandó készítése;
- egy munkafolyamat következő lépése (pl. csoportmunka, páros munka);
- kiscsoportos munka eredményeinek bemutatása az egész csoportnak;
- "információpiac" szervezése az eredmények, projektek és problémák bemutatására;
- egy előadás vagy prezentáció kiegészítése;
- egy téma vagy esemény előzetes eltervezése.

	IDŐTARTAM:	ANYAGIGÉNY:
Az esemény típusa: szeminárium, kurzus	Poszterkészítés: 20-90 perc	flipchart papír (A1-es méret), öntapadós ragasztószalag, filctollak, vonalzó, ollók, színes papír
Résztvevők száma: 2 vagy több (2-6 fős) csoport; a posztterek kifüggesztésére alkalmas hely biztosítása	Csoportonkénti előadás: 10-20 perc	
Helyiség: nagy asztalokkal ellátott terem	Záró megbeszélés: 15 perc	

Javaslatok az oktatók részére

- vizualizáljuk a feladatot (pl. feladatlap, flipchart tábla segítségével);
- biztosítsunk időkeretet az egyes munkafolyamatokhoz (poszterkészítés, prezentáció, megbeszélés);
- készítsünk és mutassunk be egy minta posztert;
- határozzunk meg egy megfelelő variációt a poszterbemutatóhoz;
- készüljünk fel a poszterekkel kapcsolatos tengernyi lehetőségre, és készítsük elő a kihelyezésükhöz szükséges kellékeket (pl. ragasztószalag, parafatábla, rajzszög)
- a poszterek készülhetnek az osztályteremben, vagy kint a szabadban;
- moderáljuk az egyes munkafolyamatokat, különösen a megbeszélést;
- foglaljuk össze és értékeljük a poszterkészítés eredményeit;
- ha megoldható, a hallgatók kapjanak a poszterekről egy-egy másolatot.

Változatok

Kiállítás/galéria: A posztereket nem egymás után mutatják be a készítő az egész csoportnak, hanem egyidőben, egy „kiállítás” keretében, amelyet minden résztvevő végigjárhat. Fontos, hogy egy csapattag mindig a poszter mellett maradjon és a látogatók rendelkezésére álljon, ha bárkinek kérdése, észrevétele vagy hozzáfűznivalója akad.

A poszterek szerkezetét előre is megadhatjuk (pl. fejezetek címei), így az eredmények egységesebbek lesznek, és könnyebben össze lehet hasonlítani őket.

A poszterek abban is a segítségünkre lehetnek, ha egy esemény eredményeit szeretnénk a kívülág felé közvetíteni. Ebben az esetben a kezdetektől figyelni kell arra, hogy a posztert megtekintők milyen előzetes ismeretekkel rendelkeznek. A bemutatás ebben az esetben általában úgy történik, mint az első változatnál.

A poszterbemutató (csoportos bemutató) műhelymunkaként is megvalósítható. A poszterek ebben az esetben nem első sorban a korábban feltárt eredmények bemutatására szolgálnak, hanem egy következő munkafázis alapját képezik.

Mozgó plénum, egyéni vagy kiscsoportos, moderálással vagy anélkül.

Módszertani lehetőségek

Metaplan módszer, gondolattérkép (mind mapping)

A módszer az alábbiakkal kombinálható:

Ötletbörze, vita, szakértői felmérés, akvárium módszer, csoportmunka, vitaindító beszéd, páros interjú, partner bejárás, szendvics-módszer.

Poszterbemutató. Kép forrása: Hochschule für Agrar- und Umweltpädagogik

1.5 ÖTLETEK HÁZI FELADATHOZ

1.5.1 TANULÁSI NAPLÓ

A tanulási napló egy olyan eszköz, ami jól használható az önálló tanuláshoz. Tanulási napló vezetésével képesek lehetünk a saját tanulási gyakorlatunk dokumentálására, feltárására, áttekintésére, és esetleges megváltoztatására. A tanulási naplót használó egyetemi tanórák célja, hogy a hallgatók oktatási tartalommal és célkitűzésekkel való személyes elkötelezettségét dokumentálja és tükrözze. Ez a módszer főként azoknál a kurzusoknál alkalmazható, ahol a saját tapasztalatok és állásfoglalások felfrissítésére és kritikus felülvizsgálatára van szükség. A kurzus kognitív célja ezzel a módszerrel sokkal inkább "személyhez kapcsolódó" lesz (ld. Stangl, 1998). Empirikus tanulmányok szerint a tanulási napló – szemben a hagyományos "vizsgára való tanulás" módszerével – hozzájárul a tartalom hosszabb távú rögzítéséhez, vagyis értelemgazdagabb, alkalmazásorientált tanulást jelent (Mayr 1997 szerint).

A naplóbejegyzések arra szolgálnak, hogy a hallgatók megpróbálják a kurzus legfontosabb mondanivalóját átgondolni a személyes oktatási alkalom után, mivel köztudott, hogy az aktív ismétlés különösen fontos a memorizáláshoz. Saját szavakkal megfogalmazhatják, hogyan értelmezik a hallottakat (pl. ésszerű okokkal alátámasztott jóváhagyás vagy elutasítás, személyes tapasztalatokhoz való kapcsolódás, saját ötletek leírása, megoldási javaslatok kidolgozása).

Az alábbi kérdések segítséget nyújthatnak:

- Milyen új dolgokat tanultam, mire jöttem rá?
 - a szakmai és átfogó jellegű tartalom tekintetében (tartalmi kompetencia)
 - saját magammal, mint személlyel kapcsolatban (személyes és társas kompetencia)
- Mivel fogok még foglalkozni a tartalmat illetően: Mikor? Hol? Hogyan?
- Mit szeretnék ebből hasznosítani a közeljövőben?
- Mit szeretnék még pótolni, mik a tisztázandó dolgok?

A visszajelzés a következő kritériumokat tartalmazza:

Saját gondolatok és észrevételek (a hallott és olvasott tartalom kritikus értékelése; a személyes gondolatok megjelenése; a különböző értelmezések vagy cselekvési lehetőségek nyílt és őszinte megvitatása; megengedettek a bizonytalanságok; saját vélemény kialakítása).

Indoklás (saját vélemény bemutatása meggyőző érvelés alapján; az állításokat példa vagy dokumentum támasztja alá; az olvasó probléma nélkül megérti, amit a szerző közölni kíván).

1.6 ÉRTÉKELÉS

Könyvkritika

Bibliográfiai információ

Az elején minden, bibliográfiával kapcsolatos információt pontosan meg kell adni:

- A szerzők vagy szerkesztők vezetékneve és utóneve.
- A könyv/antológia címe, esetleg alcímek.
- Kiadó, a kiadás helye, a megjelenés éve, oldalak száma.

(Ezek az információk általában a könyv első oldalain találhatók.)

Miért éppen erre a könyvre esett a választás?

A kritika elején rá kell mutatni a téma jelentőségére a szakmai gyakorlat szempontjából. Miért foglalkozik a hallgató ezzel a témával? Miért fontos neki ez a téma? Milyen kérdésekre keres választ a könyvben?

A könyv fő üzenetei

A könyvkritika készítője keresse meg a könyv 3-5 legfontosabb üzenetét, és sorolja fel őket!

Kritikai észrevételek/személyes állásfoglalás

A kritikai észrevételek megmutatják, mi az, ami miatt különösen érdemes elolvasni egy adott könyvet. Milyen jellegű újdonságok szerepelnek benne? Esetleg mi maradt ki a könyvből? Mi az, amit megígért a szerző (pl. a bevezetőben), de nem tartott be? Érthető a könyv?

Szintén kíváncsi a tartalom kritikus szemmel történő értékelése; az ezzel kapcsolatos magyarázat legyen megalapozott és érthető.

Kapcsolódás/relevancia az egyéni szakmai előmenetellel kapcsolatos tevékenységekhez

A könyvkritika írója mutassa be a tárgyalt könyv gyakorlati jelentőségét a saját szakmai fejlődése szempontjából! A könyv bármilyen módon megváltoztatta vagy befolyásolta a természettel kapcsolatos megértését? Világosabb lett az adott témakör? Van bármi, amit a könyv elolvasása után másképp fog tenni?

Általános információk

A közölni kívánt gondolatok megfogalmazása legyen rövid, érthető, összefüggő, az indoklás pedig legyen objektív! A könyvkritika a könyv témájának szakmai ismerete nélkül is legyen könnyen olvasható! A szakkifejezéseket vagy rövidítéseket el kell kerülni, illetve meg kell magyarázni.

A könyvkritika formai követelményei

Egyértelműen jelezni kell, ki írta a könyvkritikát.

A könyvkritika terjedelme 1800 és legfeljebb 3000 karakter között legyen (szóközzel együtt), és megírásakor szem előtt kell tartani a nemek közötti egyenlőség elvét.

1.7 FELHASZNÁLT IRODALOM

Antonovsky, A. (1997). *Salutogenese: Zur Entmystifizierung der Gesundheit*. Tübingen: dgvt-Verlag.

Basel & Weinheim (2008). *Hochschuldidaktik. Die Methodensammlung*. Beltz Verlag.

Bringslimark, T. (2008). The Association Between Indoor Plants, stress, Productivity and Sick Leave in Office Workers. *Acta Horticulturae* 775, pp. 117 - 121.

Cervinka, R., Haubenhofer, D., Schlieber, H., Schwab, M., Steininger, B., & Wolf, R. (2016). *Gesundheitsfördernde Wirkung von Gärten*. Retrieved from Green Care: <http://www.greencare.at/wp-content/uploads/2016/05/Publikation-Gesundheitsf%C3%B6rdernde-Wirkung-G%C3%A4rten.pdf>

Cervinka, R., Hölzge, J., Pirgie, L., Schwab, M., Sudkamp, J., Haluza, D., Ebenberger, M. (2014). *Zur Gesundheitswirkung von Waldlandschaften*. Wien: Bundesforschungs- und Ausbildungszentrum für Wald, Naturgefahren und Landschaft.

Cherrie, M. (2018). *Green Space and cognitive ageing: a retrospective life course analysis in the Lothian Birth Cohort 1936*. Retrieved from The University of Edinburgh: [https://www.research.ed.ac.uk/portal/en/publications/green-space-and-cognitive-ageing-a-retrospective-life-course-analysis-in-the-lothian-birth-cohort-1936\(57c9f317-04d5-4bb3-8af8-893cabfb3434\).html](https://www.research.ed.ac.uk/portal/en/publications/green-space-and-cognitive-ageing-a-retrospective-life-course-analysis-in-the-lothian-birth-cohort-1936(57c9f317-04d5-4bb3-8af8-893cabfb3434).html)

Csikszentmihalyi, M. (1985). *Das Flow-Erlebnis. Jenseits von Angst und Langeweile: im Tun aufgehen*. Stuttgart: Klett-Cotta.

Doxey, J., & Waliczek, T.M. (2009). The Impact of Interior Plants in University Classrooms on Student Course Performance and on Student Perceptions of the Course and Instructor. *HortScience* 44, pp. 384 - 391.

Ellings, E. (2012). *Effects of care farms. Scientific research on the benefits of care farm clients*. Wageningen: Plant Research International.

Flade, A. (2010). *Natur psychologisch betrachtet*.

Grahn, P., & Stigsdotter, U. (2003). Landscape planning and stress. *Urban Forestry & Urban Greening* 2 (1), pp. 1-18.

Han, K.-T. (2009). Influence of Limitedly Visible Leafy Indoor Plants on the Psychology, Behavior and Health of Students at a Junior High School in Taiwan. *Environment & Behavior* 41, pp. 658 - 692.

Haviland-Jones, J. (2005). An Environmental Approach to Positive Emotion: Flowers. *Evolutionary Psychology* 3, pp. 104 - 132.

Hawkins, J., Mercer, J., Thirlaway, K., & Clayton, D. (2012). "Doing" Gardening and "Being" at the Allotment Site: Exploring the Benefits of Allotment Gardening for Stress Reduction and Healthy Aging. *Ecopsychology* 5 (2), pp. 110-125.

Hunter, M. (2010). The State of Tranquility; Subjective Perception in Shaped by Contextual Modulation of Auditory Connectivity. *NeuroImage* 53, pp. 611 - 618.

Kahn, P. H. (2009). The Human Relation with Nature and Technological Nature. *Current Directions in Psychological Science* 18, pp. 37 - 42.

Kaplan, R., & Kaplan, S. (1989). *The experience of nature. A psychological perspective*. NY: Cambridge University Press.

Kaplan, S. (1995). The restorative benefits of nature: Toward an integrative framework. *Journal of Environmental Psychology* 15, pp. 169-182.

Kellert, S., & Wilson, E. (1995). *The biophilia hypothesis*. Washington DC: Island Press.

Kim, E., & Mattson, R. H. (2002). Stress Recovery Effects of Viewing Red-Flowering Geraniums. *Journal of Therapeutic Horticulture* 13, pp. 4 - 12.

Maas, J. (2009). Morbidity is Related to a Green Living Environment. *Journal of Epidemiology and Community Health* 63, pp. 967 - 973.

Marcus, C., & Barnes, M. (1999). *Healing gardens: Therapeutic benefits and design recommendations*. NY: John Wiley & Sons.

Mayer, F., & Frantz, C. (2004). The connectedness to nature scale: A measure of individuals' feeling in community with nature. *Journal of Environmental Psychology*, 24 (4), pp. 503-515.

- Mitchell, R., & Popham, F. (2008). Effect of Exposure to Natural Environment on Health Inequalities: An Observational Population Study. *The Lancet* 372, pp. 1655 - 1660.
- Park, S., & Mattson, R. H. (2008). Effects of Flowering and Foliage Plants in Hospital Rooms on Patients Recovering from Abdominal Surgery. *HortTechnology* 18, pp. 563 - 568.
- Pearce, J. (2018). *Life course of place: A longitudinal study of mental health and place*. Retrieved from The University of Edinburgh: [https://www.research.ed.ac.uk/portal/en/publications/life-course-of-place\(2da3e234-6bd9-4bd3-84d8-d30f4a1f446d\).html](https://www.research.ed.ac.uk/portal/en/publications/life-course-of-place(2da3e234-6bd9-4bd3-84d8-d30f4a1f446d).html)
- Raanaas, R. K. (2011). Stress Recovery Effects on Attention Capacity in an Office Setting. *Journal of Environmental Psychology*, pp. 99 - 105.
- Rawcliffe, P. (2019). *Health & Well-being benefits from Parks & Protected Areas*. Retrieved from EUROPAC Federation: <https://www.europarc.org/toolkit-health-benefits-from-parks/>
- Takano, T. (2002). Urban Residential Environments and Senior Citizens' Longevity in Megacity Areas. *Journal of Epidemiological Community Health* 56, pp. 913 - 918.
- Taylor, A. F., & Kuo, F. (2009). Children with Attention Deficits Concentrate Better after walk in Park. *Journal of Attention Disorders* 12, pp. 402 - 409.
- Ulrich, R. (1983). Aesthetic and affective response to natural environment. 1. Altman & J.F. Wohlwill (Hrsg.), *Behavior and the natural Environment*, pp. 85-125.
- Ward Thompson, C. (2019). *Health impacts of environmental and social interventions designed to increase deprived communities' access to urban woodlands: a mixed methods study*. Retrieved from The University of Edinburgh: [https://www.research.ed.ac.uk/portal/en/publications/health-impacts-of-environmental-and-social-interventions-designed-to-increase-deprived-communities-access-to-urban-woodlands-a-mixed-methods-study\(8ea15c25-5c52-496b-b01a-593c68f3f6b8\).html](https://www.research.ed.ac.uk/portal/en/publications/health-impacts-of-environmental-and-social-interventions-designed-to-increase-deprived-communities-access-to-urban-woodlands-a-mixed-methods-study(8ea15c25-5c52-496b-b01a-593c68f3f6b8).html)
- Wilson, E. (1984). *Biophilia*. Cambridge: MA: Harvard University Press.
- Wolf, K., & Robbins, A. (2015). Metro nature, environmental health, and economic value. *Environmental health perspectives* 123 (5), pp. 390-398.

2. TANEGYSÉG

NEM TERMELŐ FUNKCIÓK ÉS TEVÉKENYSÉGEK A SZOCIÁLIS FARMGAZDÁLKODÁSBAN

Jan Moudrý jr., Jan Moudrý sr., Tomáš Chovanec

GYAKORLATI INFORMÁCIÓ: IDŐIGÉNY, HELYSZÍN, ESZKÖZ- ÉS ANYAGIGÉNY

Időigény: a tömbösített oktatási anyag két alkalomra szóló előadásanyagot és gyakorlatot tartalmaz (1 tömb = 90 perc előadás + 90 perc gyakorlat)

Helyszín: tanterem és szociális farm

Eszköz- és anyagigény: projektor, prezentáció, feladatlapok, flipchart tábla, színes tollak, öntapadós színes papírok (post-it)

TANULÁSI EREDMÉNYEK/CÉLOK ÉS SZINT

Az alábbi fejezet olyan gazdálkodási funkciókról nyújt alapvető ismereteket, melyek a nem termelő funkciókhoz és a gazdálkodás nem termelő tevékenységeihez kapcsolódnak. Az alábbi információk segítségével a hallgatók megtanulnak különbséget tenni az egyes nem termelő funkciók és tevékenységek között, ismereteket szereznek a nem termelő funkciók és tevékenységek különféle típusairól, továbbá képesek lesznek olyan nem termelő tevékenységek megtervezésére, melyeknek célja bizonyos nem termelő funkciók ellátása egy szociális gazdaság vagy szociális vállalkozás keretén belül.

ÖSSZEFOGLALÁS

A mezőgazdaság legfontosabb feladata a mezőgazdasági termékek előállítása. Emellett azonban számos egyéb, nem termelő funkció is van (pl. szociális, társadalmi-gazdasági, környezeti, esztétikai, kulturális stb.). A nem termelő tevékenységek számos szociális gazdaság, vállalkozás életében fontos szerepet töltenek be, és sokszor magánál a termelésnél is többet nyomnak a latban. A nem termelő funkciók véletlenszerűen, ugyanakkor a gazdálkodók célzott tevékenysége révén teljesülnek. Az utóbbi kategóriába tartozik többek közt a termékfeldolgozás, a mezőgazdasági évhez kapcsolódó események szervezése, a tájmegőrzés, a zöld közterületek fenntartása, az agroturizmus stb. Ha egy szociális gazdaság vagy vállalkozás tisztában van a nem termelő tevékenységekkel és a tevékenységek nem termelő funkciókra gyakorolt hatásával, az hatékonyabb tervezést tesz lehetővé, mert így jobban figyelembe lehet venni a célcsoport tagok igényeit, és optimális hatás érhető el a fenntarthatóság terén. Emellett fontos a gazdálkodás nem termelő tevékenységeinek fejlesztésére irányuló támogatási programok és állami támogatások ismerete. Az alábbi fejezet ismerteti a gazdálkodás funkcióit, felsorolja a legfontosabb nem termelő funkciókat, rávilágít a nem termelő funkciók és tevékenységek közötti különbségekre, valamint példákkal illusztrálja az egyes funkciókhoz kapcsolódó tevékenységeket, figyelembe véve a szociális farmgazdálkodás sajátosságait.

KULCSSZAVAK

Nem termelő funkciók, nem termelő tevékenységek, szociális farmgazdálkodás, multifunkciós mezőgazdaság, környezeti funkció, rekreációs és egészségügyi funkció, kulturális és védelmező funkció, esztétikai funkció, történelmi és oktatási funkció.

2.1 BEVEZETŐ

A szociális farmgazdálkodás kapcsán alapvető fontosságú, hogy megértsük a gazdálkodás funkcióit, és átlássuk a nem termelő funkciók és tevékenységek jelentőségét. Ha egy mezőgazdasági vállalkozás kapcsolódni szeretne a környezetéhez és pozitív képet kíván kialakítani magáról, abban kulcsszerepet játszik a megfelelő nem termelő funkciók kiválasztása és teljesítése. Az alábbi fejezetben megismerkedünk a gazdálkodás funkcióival, és áttekintjük a legfontosabb nem termelő funkciókat és tevékenységeket. Külön részben foglalkozunk a szociális farmgazdálkodás sajátosságaival a nem termelő funkciók és tevékenységek vonatkozásában, valamint konkrét példákon keresztül megismerjük azok megvalósítását és végrehajtását.

2.2 A GAZDÁLKODÁS FUNKCIÓI

A mezőgazdaság évezredek óta kulcsfontosságú, a legtöbb embernek megélhetést nyújtó gazdasági ágazat, amely a tájban rejlő lehetőségeket kihasználva formálta a tájat és annak lakóit. A műszaki- és természettudományok fejlődése hatással volt a mezőgazdasági termelés gyakorlatára, a munkaerő termelékenységére és a termelési mennyiségekre, ezért a fejlett országokban jelentősen csökkent a mezőgazdasági szektorban foglalkoztatottak száma. Ez a folyamat a múlt század közepétől még inkább felgyorsult. A gazdálkodók korábban az élelmiszertermelés és nyersanyagok előállítása mellett számos egyéb, a tájgazdálkodáshoz és a vidéki területek életminőségéhez és sokszínűségéhez kapcsolódó szolgáltatást is elláttak.

Ezeket a tevékenységeket (pl. útkarbantartás, tájelemek és erdők fenntartása, állatok gondozása) fokozatosan más gazdasági szervezetek vették át, ami további hatással volt a vidéki foglalkoztatottságra. Az előállítási ciklus egyre nyitottabbá vált; megszakadt az élelmiszertermelés és fogyasztás helye közötti kapcsolat. A gazdálkodás fokozatosan leredukálódott az élelmiszer-alapanyagok (nagyüzemi) előállítására. A Világbank szerint a fejlett országok lakosságának jelenleg mintegy 1-4%-a dolgozik a mezőgazdasági ágazatban. Ez a folyamat azonban negatív hatással van a vidéki térségek környezeti és társadalmi helyzetére. Az eredeti formájában végzett gazdálkodás még többet veszített a jelentőségéből a poszt-indusztriális társadalmakban. Egyre gyengébb a gazdálkodás és a vidék közötti kapcsolat, és a vidék lassan elnéptelenedik.

A '90-es évek eleje óta mind az Európai Unióban, mind a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezetben (OECD) zajló szakpolitikai viták középpontjában a mezőgazdaság és vidékfejlesztés koncepciójának megváltoztatása áll. A Közös Agrárpolitika (KAP) keretében az EU egy olyan programot hirdetett meg, amely a multifunkciós mezőgazdaságot támogatja. Ezt a programot időnként a Közös Agrárpolitikának a mezőgazdaság liberalizációjával szembeni oltalmaként emlegetik. A szűkebben vett meghatározások szerint a multifunkciós mezőgazdaság a termékek és a nem termékjellegű eredmények előállítója – amint azt az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap 2014–2020-as időszakra vonatkozó vidékfejlesztési prioritásai között olvashatjuk. Egy másik megközelítés szélesebb körű változások lehetőségét keresi a gazdálkodásban és a vidéki térségekben. A multifunkcionalitás a meghatározás szerint nem csupán az élelmiszertermelést és az ipari nyersanyag előállítását jelenti, hanem emellett hozzájárul a vidéki táj és a megújuló energiaforrások fenntartásához, a biológiai sokféleség védelméhez, új munkahelyek létrehozásához, és összességében a vidék életképességének növeléséhez. A multifunkciós mezőgazdasággá való átalakulás lényege, hogy amikor egy elsődleges mezőgazdasági termelést végző vállalkozás elveszíti a versenyképességét, a tevékenységei diverzebbé, sokszínűbbé válnak. 2008-ban az Európai Bizottság a következőképpen határozta meg a diverzifikációt: olyan jövedelmező, nem mezőgazdasági, alternatív tevékenységek kialakítása, melyek a termelési tényezők vagy termékek felhasználásával közvetlenül kapcsolódnak a vállalkozáshoz, és gazdasági hatással vannak rá. Az Európai Bizottság szerint ez a definíció a gazdaságok diverzifikációjának legszűkebb meghatározását jelenti. A meghatározás hangsúlyozza az új tevékenységek és a gazdaság közötti kapcsolatot, valamint az olyan tevékenységek létrehozását, amelyek nem tartoznak a szorosan vett, hagyományos mezőgazdasági termeléshez.

2.3 NEM TERMELŐ FUNKCIÓK ÉS NEM TERMELŐ TEVÉKENYSÉGEK

A gazdálkodás társadalmi funkciója azt jelenti, hogy képesek vagyunk a tájban rejlő potenciált a társadalom érdekében, fenntartható módon használni. A gazdálkodás elsődleges funkciója a termelési funkció, azaz a természeti erőforrások (talaj, víz, levegő, napenergia, élő szervezetek) célzott felhasználása élelmiszertermelés és megújuló nyersanyagok előállításához, ipari- és energiafelhasználás céljából. A mezőgazdasági tevékenységek megvalósítása olyan mellékhatásokkal (externáliákkal) jár, amelyek pozitív vagy negatív hatással lehetnek a tájra és a vidéki térségekre, így a gazdálkodó a termelési funkció mellett számos más, a társadalom számára fontos nem termelő funkciót is betölt. A mezőgazdaság intenzívebbé válásával és a nagyobb termelés-orientáltsággal párhuzamosan a mezőgazdasági tevékenység által biztosított pozitív externáliák egy része eltűnik. Ebből kifolyólag nagy hangsúlyt kell helyezni a nem termelő tevékenységek támogatására és fejlesztésére.

A környezeti funkció fontos szerepet játszik a gazdálkodás nem termelő funkciói között. A mezőgazdaság a földművelés által jelentős hatással van a tájra. A táj fenntartása és aktív fejlesztése, valamint a mezőgazdasági tevékenység általi formálása szintén fontos esztétikai, történelmi, kulturális és oktatási funkcióval bír. A klasszikus vidéki közösségeket a természet és az emberek közelsége jellemzi, az újonnan érkezők számára a biztonságot és kikapcsolódást biztosítva. Ezáltal egy adott gazdaság védelmező, rekreációs és egészségügyi funkciót is betölt. Mivel a mezőgazdaság a gazdálkodó és a vidéki lakosság számára is megélhetést biztosít, fontos szociális és társadalmi-gazdasági funkciója van, amely hozzájárul a vidék és az egész társadalom stabilitásához.

Noha a funkciók véletlenszerűen teljesülnek, a nem termelő tevékenységeket a gazdálkodó szándékosan hajtja végre, nélküle nem történnének meg. Az egyes nem termelő tevékenységek kapcsolódhatnak egy vagy több olyan nem termelő funkcióhoz is, melyeknek végrehajtásához hozzájárulnak. Különösen az olyan kis gazdaságok esetén, mint amilyen a szociális farmgazdálkodásban érintett vállalkozások többsége, a nem termelő tevékenységek végrehajtása gyakran fontos pillérként képezi az adott vállalkozás fenntarthatóságának. Ez a gazdasági életképesség szempontjából is igaz. A kisebb gazdaságok általában kevésbé versenyképesek az elsődleges mezőgazdasági termelést végző vállalkozásokkal szemben, ezért a nem termelő tevékenységekre való összpontosítás új jövedelemforrásokat biztosíthat, és a termékek kapcsán is új hozzáadott érték jelenhet meg.

2.4 A NEM TERMELŐ FUNKCIÓK ÉS KAPCSOLÓDÓ TEVÉKENYSÉGEK BEMUTATÁSA PÉLDÁKON KERESZTÜL

Számos nem termelő funkció létezik, és a kapcsolódó tevékenységek köre is nagyon szerteágazó. A funkciók gyakran összefonódnak, illetve egyszerre teljesülnek. A funkciók felosztása és elnevezése változhat, kiegészülhet és bővíthet. A legfontosabb nem termelő funkciók közé tartozik a környezeti, rekreációs és egészségügyi, szociális és társadalmi-gazdasági, esztétikai, történelmi és oktatási, valamint a védelmező és kulturális funkció.

2.4.1 KÖRNYEZETI FUNKCIÓ ÉS KAPCSOLÓDÓ TEVÉKENYSÉGEK

A környezeti funkció a fenntartható fejlődés terén központi szerepet játszik a nem termelő funkciók között. A mezőgazdaság (és az erdőgazdálkodás) jelentős hatással van az európai tájra. Az egyoldalúan a termelésre összpontosító gazdálkodás számos negatív externáliához vezet, pl. talajpusztulás, biodiverzitás csökkenése, a víz és a talaj mezőgazdasági vegyszerekkel történő szennyezése stb. Az EU által nyújtott támogatások igénybevétele esetén a gazdálkodónak meg kell felelnie az ún. kölcsönös megfeleltetésről szóló rendeletben foglalt környezetvédelmi elveknek. Ez fontos lépés afelé, hogy a konvencionális, termelésorientált gazdálkodástól elmozdulás történjen a multifunkciós megközelítés felé. A táj környezeti funkciójának nagyobb arányú támogatása jogi és gyakorlati támogatást jelent az ökológiai gazdálkodás számára. Az ökológiai gazdaságokat általában magasabb szintű multifunkcionalitás jellemzi, mivel sokféle tájfunkciót használnak. A tipikus tevékenységek közé tartozik a kevésbé gyakori haszonnövények termesztése és feldolgozása, a táj növényzetének gondozása (sövényültetés, vízfolyások módosítása; tavak, vizes élőhelyek, erdőállományok helyreállítása), természetvédelmi szakemberekkel és környezetvédelmi intézményekkel való együttműködés a ritka állat- és növényfajok védelme vagy megmentése érdekében, védett területek gondozása stb. A mezőgazdaság emellett fontos szereplő lehet a főként biológiai eredetű hulladékok összegyűjtésében, újrahasznosításában, valamint a komposztáló üzemekben, biogázüzemekben történő hasznosítás terén.

2.4.2 REKREÁCIÓS ÉS EGÉSZSÉGÜGYI FUNKCIÓ ÉS KAPCSOLÓDÓ TEVÉKENYSÉGEK

Ez a funkció a táj rekreációs, szabadidős és egészségügyi használatához kapcsolódik. A gazdálkodás rekreációs funkciója a gazdálkodó rendelkezésére álló föld, erdő és vizes területek, épületek, állatok és egyéb gazdálkodási erőforrások segítségével valósítható meg. A funkció a vidéki turizmus számos formájában megjelenhet, kezdve az egyszerű szálláshelyektől az agroturizmuson, öko-agro-turizmuson, turisztikai üdülőhelyeken, egészségügyi ösvényeken és kalandtúrákon át egészen a gyógyító közegek („zöld gondoskodás”, terápia) használatáig. A fenntartható vidéki turizmus munkalehetőséget biztosít még a képzetlen munkaerő számára is (pl. az agroturizmuson belül a mezőgazdasági tevékenységekhez kapcsolódó fizikai munka formájában). A rekreációs funkció elősegíti a helyi specialitások és kézműves termékek értékesítését, de pozitív hatással lehet a vidék természeti és kulturális örökségének helyreállítására és fenntartására is. A rekreációs funkciók komolyabb lehetőségeket hordoznak, mint a tájhoz kapcsolódó egyéb nem termelő (pl. kulturális, egészségügyi, esztétikai, oktatási stb.) funkciók.

A nem termelő tevékenységek körébe tartozik a sport- vagy kempingterületek létrehozása és bérlése (pl. lovas ösvény létesítése), a rövidebb vagy hosszabb tartózkodásra alkalmas apartmanok kialakítása; a gazdálkodó idényszerűen síelést vagy lovaglást oktathat, idegenvezetőként turistákat vagy más csoportokat vezethet körbe a gazdaságban. Lehet edző vagy ügyintéző a sport- vagy rekreációs tevékenységek során, árulhat frissítőt, szervezhet nyílt napokat, nyithat állatsimogatót, létrehozhat egy kézműves központot. Számos egyéb tevékenység mellett tanösvényt, pihenőhelyeket, vidéki parkokat alakíthat ki, kihasználva a terület adottságait.

2.4.3 SZOCIÁLIS ÉS TÁRSADALMI-GAZDASÁGI FUNKCIÓ ÉS KAPCSOLÓDÓ TEVÉKENYSÉGEK

A mezőgazdaság sajátos nem termelő funkciója a szociális és társadalmi-gazdasági funkció. Átfedésben állhat más funkciókkal, és – a lehetőségekhez és igényekhez mérten – épít rájuk, vagy használja őket a helyi közösségek javára. A mezőgazdaság szociális és társadalmi-gazdasági funkciója a korlátozott álláskeresési lehetőségekkel rendelkező személyek számára nyújthat rehabilitációt, kezelést, illetve többféleképpen elősegítheti a társadalmi részvételüket. A szociális és társadalmi-gazdasági funkciók fontos aspektusa a vidéki munkahelyteremtés, valamint a vidéki térségek általános fejlesztése a létrehozott szolgáltatások és termékek által. A mezőgazdasági tevékenységek fenti irányba történő diverzifikációjának egyik első lépése sokszor az elsődleges mezőgazdasági termelés és az élelmiszer-előállítás összekapcsolása a gazdaság területén. Ezt követheti az elszállásolt vendégek közvetlen fogyasztása, a gazdaságból származó termékek helyben történő értékesítése, saját üzlet kialakítása a gazdaság területén, vagy a termékek házhozszállítása. A helyben történő feldolgozás előnyei közé tartozik, hogy közvetlenül vidéken teremt hozzáadott értéket, és több munkalehetőséget biztosít, mint az elsődleges mezőgazdasági termelés. A gazdasági fellendülés részeként a helyi alapanyagokat hagyományos technikákkal, esetleg új feldolgozási technikák és kézműves tevékenységek által dolgozzák fel (kosárfonás, fazekasság, asztalosipari termékek, pékség, gyapjúfeldolgozás stb.). A gazdálkodó az energiatermelésbe is bekapcsolódhat; a megújuló energiaforrást jelentő nyersanyagok feldolgozójává és beszállítójává válhat (pl. energianövény termesztése, fakitermelés és –feldolgozás,

faforgács, pellet vagy brikett előállítása fitomasszából), továbbá biogázüzemet vagy kisebb vízerőművet is üzemeltethet. A nem termelő tevékenységek közé tartoznak az egyéb mezőgazdasági vállalkozók, illetve nem mezőgazdasági szervezetek vagy magánszemélyek részére nyújtott szolgáltatások is. Egy másik példa lehet a mezőgazdasági gépekkel végzett szerződéses munka a gazdálkodási ágazaton belül vagy azon kívül (pl. hókotrás, szállítás, tájfenntartás, kertészkedés, mezőgazdasági és környezeti szolgáltatások), melyek szintén értékes nem termelő tevékenységeknek tekinthetők, és amelyek hozzájárulnak az adott gazdaság versenyképességéhez.

2.4.4 ESZTÉTIKAI, TÖRTÉNELMI ÉS OKTATÁSI FUNKCIÓK ÉS KAPCSOLÓDÓ TEVÉKENYSÉGEK

A gazdálkodók egyénileg vagy a vidéki közösség részeként részt vesznek a történelmi táj, tájjelleg és kulturális műemlékek védelmében. Ezek a funkciók a környezet természeti és kulturális értékeinek megismertetése és rehabilitációja révén segítik elő az életminőség javulását. A fenti funkciók kapcsolódnak a vidéki örökség fenntartásához, helyreállításához és értékeléséhez, valamint a falvak és a vidéki tájak környezetének gondozásához, ami erősíti a mezőgazdaság esztétikai funkcióját is. További tevékenység lehet a használaton kívüli mezőgazdasági épületek és területek (barnamezős területek) helyreállítása, a zöld közterületek, és általában véve a táj karbantartása. A szakosodott vállalatok és kézművesek mellett a csökkent munkaképességű személyek is bevonhatók számos tevékenységbe (pl. segédmunkásként egyes takarítási, építési munkákba), valamint részt vehetnek bizonyos külső és belső átalakítások befejező munkálataiban (pl. dekoráció, pázsitgondozás, önkormányzati zöld területek). A munkálatok után – ha van rá lehetőség – ezek a személyek gondozhatják is a kialakított területet. Maguk a tevékenységek, és következőképp az emberekre gyakorolt hatásuk jelentős oktatási szereppel bír, erősíti a vidéki közösséghez tartozást és a gazda közösségben betöltött szerepét.

A vidéki örökség gazdák általi gondozása a mezőgazdaság esztétikai és történelmi funkciójának részét képezi. Kép forrása: Jan Moudrý.

2.4.5 VÉDELMEZŐ FUNKCIÓ ÉS KAPCSOLÓDÓ TEVÉKENYSÉGEK

A klasszikus vidéki közösségeket a természet és az emberek közelsége jellemzi. Annak ellenére, hogy a szomszédi kapcsolatok időnként konfliktusok és problémák forrásai lehetnek, a szomszédok szükség esetén számíthatnak is egymásra. A falvak növekvő méretével jellemzőbbé válik az anonimitás, csökken az empátia, erősödik az önzés és az egocentrizmus. A nemzeti statisztikai hivatalok adatai alapján a városokban gyakoribb a normák megsértése és a bűnözés, mint a vidéki területeken. Az érték diagramok a természettől és a szomszédoktól való elidegenedés függvényében változnak. A közösségek felbomlanak, helyettük új, de gyakran csak cél- és fogyasztóorientált közösségek jönnek létre. A helyi vidéki közösségek, amelyekben az anonimitás alig jellemző, bizonyos mértékig kiküszöbölhetik ezeket a negatív jelenségeket, és különféle tevékenységekkel pozitív hatást gyakorolhatnak a helyi közösségre (pl. nyitott kert működtetése, nyílt napok szervezése, helyi értékesítési pontok kialakítása, fesztiválok szervezése stb.).

2.4.6 KULTURÁLIS FUNKCIÓ ÉS KAPCSOLÓDÓ TEVÉKENYSÉGEK

Ez a funkció szorosan kapcsolódik az előző funkciókhoz. Ide tartozik a vidéki örökség védelme és fejlesztése, valamint az emberek kötődése a saját környezetükhöz. Ez elsőként a helyi kulturális tájon belül figyelhető meg, sokszor ugyanis a mezőgazdasági területek és struktúrák jelentik az említett kulturális tájak alapját. A vidék kulturális funkciója a hagyományok és szokások fenntartásához és fejlesztéséhez is hozzájárul. Ezeket a kulturális funkciókat számos tevékenység támogatja: a népművészethez kapcsolódó tevékenységek (helyi, hagyományos kézműves termékek támogatása, a ruházat és házipírtés hagyományos elemeinek újbóli használata); a hagyományok megőrzését célzó hobbi tevékenységek (amatőr színház, zenés és énekes játszócsoporthoz, együttesek, dialektusok, népdalok, legendák); vallási egyesületek és ünnepek (karácsonyi énekek, betlehemezés, zarándoklatok); hagyományos népi fesztiválok (bál, farsang, esküvő, betakarítási ünnep, vadászlovaglás, ünnepi lakoma, majális, szüreti mulatság); különféle klubok tevékenységei (tűzoltók, horgászok, kertészek, vadászok stb.); sportesemények, környezetvédelmi és kulturális tevékenységek, kiadványok, versenyek, kiállítások stb. Ezek a tevékenységek gyakran kapcsolódnak az étkezési kultúrához, a hagyományos gasztronómiához és a gasztronómiai ünnepekhez (pl. bornap, sörnap, epernap, cseresznyenap, vagy a helyre ill. régióra jellemző különféle termékek vagy ételek napjai).

2.5 SZOCIÁLIS FARMGAZDÁLKODÁS A NEM TERMELŐ FUNKCIÓK ÉS TEVÉKENYSÉGEK SZEMSZÖGÉBŐL

A szociális farmgazdálkodás nagyon sajátos jellemzőkkel bír a nem termelő funkciók ellátása és a nem termelő tevékenységek megvalósítása terén. Maga a fogalom is arra utal, hogy a szociális pillér fontos szerepet játszik a nem termelő funkciók ellátásában. A szociális és társadalmi-gazdasági funkció ugyanakkor általában nem az egyetlen, amely a szociális farmgazdálkodás szempontjából jelentősebb mértékben teljesül. Ha komplexebb módon nézzük a szociális farmgazdálkodásban résztvevő szervezeteket, az látható, hogy gyakran nagyobb hangsúly kerül a kulturális, rekreációs, egészségügyi és környezeti funkciókra.

2.5.1 KÖRNYEZETI FUNKCIÓK A SZOCIÁLIS FARMGAZDÁLKODÁSBAN

A környezetbarátabb megközelítésre törekvő mezőgazdasági rendszerek általában jobban teljesítik a gazdálkodás környezeti funkcióit. Tipikus példa erre az ökológiai gazdálkodás. Egyes országokban a szociális farmgazdálkodásban érintett szervezetek jelentős része minősített ökológiai gazdálkodást is folytat. Éppen a gazdálkodás és az ahhoz kapcsolódó tevékenységek holisztikus megközelítése, az ebből fakadó, kevésbé intenzív mezőgazdasági termelés (vagyis a mezőgazdasági vegyszerek, fokozott gépesítés és más nagyüzemi gyakorlatok mellőzése), valamint a helyi piacok előtérbe helyezése adja a szociális farmgazdálkodás egyik pozitív hozadékát a környezeti nem termelő funkció betöltése kapcsán.

A SZOCIÁLIS FARMGAZDÁLKODÁS ÉS A KÖRNYEZETI NEM TERMELŐ FUNKCIÓ:

- Gyakran kapcsolódik az ökológiai gazdálkodáshoz
- Extenzívebb eljárások
- Regionális fejlesztés
- A mezőgazdasági tevékenységek holisztikus megközelítése

2.5.2 REKREÁCIÓS ÉS EGÉSZSÉGÜGYI FUNKCIÓK A SZOCIÁLIS FARMGAZDÁLKODÁSBAN

A szociális farmgazdálkodásról elmondható, hogy jellegéből adódóan rekreációs, illetve főként egészségügyi funkciót is betölt, gondozást nyújt a legtöbb célcsoport számára. Emellett fontos szerepet játszik a betegségmegelőzés és a szalutogenézis terén is. Az egészségügyi ágazat ezek miatt finanszírozza a szociális farmgazdálkodást, hiszen a társadalom számára ez olcsóbb, mint a terápiás intézkedések. A terápiás és helyreállítási tevékenységek jó részét azonban nemcsak az adott gazdaság foglalkoztatottjai tudják igénybevenni. Ilyen például a hippoterápia, de más tevékenységek is sokszor bárki számára hozzáférhetőek, és hozzájárulhatnak egy-egy szociális farm gazdasági fenntarthatóságához.

Egyes szociális gazdaságok egyéb olyan lehetőségeket is kínálnak, amelyek a rekreációs és egészségügyi nem termelő tevékenységek körébe tartoznak; pl. agroturizmus, csapatépítés, vagy kalandtúrák szervezése. A szociális gazdaságokra jellemző személyesebb megközelítésen túl az is elmondható, hogy általában diverzifikáltabb mezőgazdasági tevékenységek vagy létesítmények állnak a célcsoport tagok rendelkezésére, ez pedig számos rekreációs jellegű tevékenység kialakítását teszi lehetővé. Ennek nagy előnye, hogy a fenti tevékenységek iránt érdeklődő embereket bevonzza közvetlenül a gazdaságba, és marketing célokra is felhasználható.

2.5.3 SZOCIÁLIS ÉS TÁRSADALMI-GAZDASÁGI FUNKCIÓK A SZOCIÁLIS FARMGAZDÁLKODÁSBAN

A szociális és társadalmi-gazdasági funkció több szinten is teljesül a szociális farmgazdálkodáson belül. A legnyilvánvalóbb szint a munkaerőpiac kapcsán a különféle fokú és típusú hátránnyal élő személyekkel végzett munka, ami valójában a szociális farmgazdálkodás lényege. Akár terápiáról, oktatásról, akár foglalkoztatásról van szó, a szociális funkció mindig pozitívan teljesül a mezőgazdasági tevékenységekben.

A szociális és a társadalmi-gazdasági funkció további szintjei:

- munkahelyteremtés,
- a vidék népességmegtartó képessége.

A szociális farmgazdálkodásban – jellegéből adódóan – olyan munkahelyek jönnek létre, amelyekre egy konvencionális, főként intenzív termelési módszereket alkalmazó gazdaságban nincs szükség (pl. a foglalkoztatottakat gondozó személyzet). Ugyanakkor gyakoribbak a munkaintenzív eljárások és tevékenységek, ami további foglalkoztatási lehetőségeket teremt. Ennek egyik oka, hogy a fogyatékossgal élő embereket gyakran nem könnyű integrálni az üzemi, nagy gépekkel végzett munkálatokba; ennél fogva olyan munkahelyeket kell létrehozni számukra, amelyek rájuk nézve kevésbé veszélyesek. A munkaintenzívebb tevékenységek éppen ebbe a kategóriába tartoznak, hiszen azokat továbbra is kézi erővel hajtják végre. Ennél fogva azok a hagyományos technikák is fennmaradhatnak, amelyek a munkafolyamatok fokozódó iparosodása miatt eltűnőben vannak. Ezekre a kulturális szempontból is jelentős, hagyományosabb technikákra (pl. szövés) jellemző, hogy a következő generációk már nem folytatják őket, a korábban említett urbanizáció miatt (azaz a fiatalabbak a vidéki közösségeket hátrahagyva városokba költöznek). A szociális gazdaságok gyakran folytatnak az elsődleges mezőgazdasági termelés mellett feldolgozást és sokféle egyéb szolgáltatást, ezáltal további munkalehetőségeket teremtenek, illetve a szociális funkció is megvalósul.

A gazdálkodás szociális funkciójának pozitív teljesítéséhez jelentős mértékben hozzájárul a helyi közösségekhez való kapcsolódás és a helyiek élő környezetének javítása. A termékek és szolgáltatások nyújtásán túl olyan tevékenységeket is magában foglal, amelyek a kulturális vagy esztétikai nem termelő tevékenységek kategóriájába tartoznak. Ezek a tevékenységek kedvezőbb környezetet teremtenek a vidéki élethez, elősegítik a vidéki közösségek megerősödését, és így lelassítják, vagy akár meg is állíthatják az emberek vidékről történő elvándorlását. Ezek mellett fontos a többi helyi szereplővel, például civil szervezetekkel, szociális szolgáltatókkal vagy oktatási intézményekkel való együttműködés is, amelyek bizonyos szerződött programokat biztosítanak a gazdaságokban.

2.5.4 KULTURÁLIS FUNKCIÓK A SZOCIÁLIS FARMGAZDÁLKODÁSBAN

A szociális farmgazdálkodás területén tevékenykedő számos szervezet fontos szempontnak tekinti a környékbeli közösségekkel való kommunikációt is. Ezzel párhuzamosan azok a tevékenységek, amelyekkel teljesül a kulturális funkció, szintén öröndetes tevékenységek a szociális farmgazdálkodásban résztvevő foglalkoztatottak számára. A különféle kulturális események megszervezése vagy az azokon való részvétel (pl. a mezőgazdasági év főbb eseményei, helyi hagyományok) megerősítik a vállalkozás helyzetét, és általában véve javítják a helyi közösséggel való kapcsolatot. A fenti tevékenységekkel elérhető közvetlen gazdasági haszon mellett (pl. saját termékek értékesítése a rendezvény során), ezek az alkalmak jó lehetőséget kínálnak a tájékoztatás és egyidejű promóció megvalósítására, amely a marketing szempontjából is fontos.

2.6 A NEM TERMELŐ TEVÉKENYSÉGEK HOZZÁJÁRULÁSA A SZOCIÁLIS GAZDASÁGOK FENNTARTHATÓSÁGÁHOZ

A szociális farmgazdálkodás az elsődleges mezőgazdasági termelés terén csak a legritkább esetben tud versenyezni a konvencionális gazdálkodás intenzív formáival. A szociális gazdaságok fenntarthatósága rendszerint más pillérekre is támaszkodik – ezek közé tartoznak a nem termelő tevékenységek.

Sok nem termelő tevékenység lehet gazdaságilag jövedelmező, sőt, akár még jelentősebb gazdasági súllyal is bírhat, mint az elsődleges termelés. Ha a közvetlen gazdasági hatást nézzük, elsősorban a mezőgazdasági termékek feldolgozására és a szociális gazdaság, vállalkozás által nyújtott szolgáltatásokra gondolhatunk. Ezek mellett a feldolgozás területén is találhatunk megfelelő tevékenységeket a szociális farmgazdálkodás szinte minden célcsoportja számára.

Vannak olyan nem termelő tevékenységek is, melyek ugyan nem járnak közvetlen gazdasági haszonnal, de elősegíthetik a márkaépítést, és ismertté tehetik a szociális gazdaság vagy vállalkozás nevét. A nem termelő tevékenységek fejlesztésében korlátozó tényező lehet azok költsége, ezért tervezésüknél és végrehajtásuknál célszerű általában azokat a tevékenységeket előnyben részesíteni, melyeknél a legalacsonyabb a várható beruházási költség, mivel ezek a beruházások nagy valószínűséggel gyorsan megtérülnek.

2.7 NEM TERMELŐ FUNKCIÓK ÉS TEVÉKENYSÉGEK A SZOCIÁLIS FARMGAZDÁLKODÁSBAN, MINT A MARKETING ÉS KOMMUNIKÁCIÓ ESZKÖZEI

Egyes térségekben még manapság is bizalmatlanul tekintenek a szociális farmgazdálkodásra és a szociális gazdaságok vagy vállalkozások egyes célcsoportjaira, mivel azokat egy külföldről átvett, nemkívánatos dolognak tekintik. Tekintettel arra, hogy a szociális farmgazdálkodás koncepciójában résztvevő vállalkozások többsége elsősorban a helyi piacon és a helyi közösségekben működik, fontos, hogy működésük helyén pozitívan értékeljék és elfogadják őket. Ennek érdekében a nem termelő tevékenységek is felhasználhatók. A helyi elfogadottság még fontosabb szemponttá válik, amikor a szociális gazdaság vagy vállalkozás saját gazdasági önellátását is igyekszik megvalósítani a termékek vagy szolgáltatások értékesítése révén.

Különösen a rekreációs, egészségügyi és kulturális funkciókkal összefüggő tevékenységek teremtenek jó lehetőséget arra, hogy potenciális vásárlók érkezzenek a gazdaság területére, ahol kapcsolatba lehet lépni velük. Ilyen tevékenységek lehetnek a mezőgazdasági évvel kapcsolatos különféle események, pl. betakarítási fesztivál, vagy az egyes termények szezonális jellegéhez kapcsolódó tematikus rendezvények. Marketing szempontból nagyon fontos tényező a lehetséges vásárlók bevonása a termék származási helyére, hiszen ez motiválhatja őket a termékek, szolgáltatások megvásárlására. Ez a módszer sokkal hatékonyabb, mintha pl. kisfilmek vagy szórólapok segítségével tájékoztatnánk az érdeklődőket. A helyi közösséggel való kommunikáció során „kinyílnak a kapuk”, megszűnik az ismeretlentől való félelem.

A szociális farmgazdálkodásban résztvevő szervezetek más, nem termelő tevékenységeket is felhasználhatnak a környékbeli közösségekkel való pozitív kapcsolatok kialakítására. Jól látható és pozitívan érzékelt dolog lehet például a gazdaság környékének környezeti, esztétikai vagy történelmi, nem termelő funkciók révén történő javítása. Ide tartozik többek közt a tájfenntartás, a közterületen lévő növényzet gondozása, az épületek (kápolnák, kegyhelyek) helyreállítása, pihenésre és kikapcsolódásra szolgáló helyek létesítése stb.

Arra is fel kell hívni a vásárlók figyelmét, hogy milyen hozzáadott értéket képvisel a szociális farmgazdálkodás, különösen azokban az esetekben, amikor ez a hozzáadott érték magán a terméken közvetlenül nem látható, nem kézzelfogható. Egy szociális gazdaságban előállított sajt táplálkozási és érzékszervi tulajdonságai megegyezhetnek egy konvencionális gazdaságból származó sajt jellemzőivel, ezért célszerű bizonyos vásárlói csoportokat megcélózva hangsúlyozni a közvetlenül nem látható hozzáadott értékeket (pl. szociális farmgazdálkodásból származó termék, regionális jelleg, kézimunka, környezetbarát előállítás), arra ösztönözve őket, hogy megvásárolják az adott terméket akár magasabb áron is. Az ilyen jellegű hozzáadott érték, illetve a hozzáadott értékeket tartalmazó termékek létrehozása lehet az egyik módja annak, hogy egy szociális farm gazdaságilag fenntarthatóvá váljon.

2.8 TÁMOGATÁSI LEHETŐSÉGEK A NEM TERMELŐ FUNKCIÓK TERÜLETÉN

A multifunkcionális mezőgazdaság támogatása olyan külső tényezőktől függ, mint a környezet- és agrárpolitika vagy a piaci viszonyok, ezért térbeli differenciáltság jellemzi. A hegyvidéki és más, ún. hátrányos természeti adottságú területeken (*Areas with Natural Constraints*) a vállalkozások elsődleges mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos versenyképessége csökkenő tendenciát mutat. A hátrányos természeti adottságú területek támogatása ennek ellensúlyozását hivatott célozni. A tájrendezés és tájgazdálkodás fenntartása érdekében más bevételi forrásokat kell keresni a helyi erőforrások viszonylag hasonló módon történő felhasználásával.

Más lehetőségeket nyújtanak a különféle nemzeti programok (pl. Csehországban az Integrált Regionális Operatív Program, Foglalkoztatási Operatív Program, Környezetvédelmi Operatív Program). Nagyon gyakori eszköz a vidékfejlesztési programok csomagja, amely alapvető támogatást nyújt a multifunkcionális mezőgazdaság számára. A jelenlegi közös európai vidékfejlesztési politikának három fő célkitűzése van:

1. A mezőgazdaság és erdőgazdálkodás versenyképességének növelése.
2. A környezet és táj megőrzése.
3. A vidéken élők életminőségének javítása, a vidéki gazdaság diverzifikációjának elősegítése.

A helyi cselekvési csoportokon (*Local Action Groups*) keresztül megvalósuló közösségvezérelt helyi fejlesztés (angol mozaikszóval CLLD, ill. LEADER) az a módszertani eszköz, melynek segítségével a gazdálkodók együttműködhetnek a vidéki közösségekkel. Különösen azok a projektek részesülnek támogatásban, amelyek összhangban állnak a helyi fejlesztési stratégiával, partnerséget alakítanak ki a köz- és magánszektor között, valamint hozzájárulnak a környezet vonzerejének növeléséhez.

A multifunkcionális mezőgazdaságra való áttérés számos tényezőtől függ: a természeti és társadalmi-gazdasági körülményektől, a gazdálkodó vagy más szereplők vállalkozói és menedzsment képességeitől, a megművelt föld tulajdonjogi viszonyaitól, a tőkéhez való hozzáféréstől, támogatási lehetőségektől stb. A lenti táblázatban azok a tényezők szerepelnek, amelyek hatással lehetnek a vállalkozások döntéshozatalára, hogy milyen nem termelő funkciókat alkalmazzanak és hogy milyen szerepeket kívánnak betölteni bennük.

SEMÉLYES	VÁLLALKOZÁS (MEZŐGAZDASÁGI)	VÁLLALKOZÁS (NEM MEZŐGAZDASÁGI)
• képzettség - legmagasabb iskolai végzettség - iskolázottság - szakmai képesítés • kor • nem • mobilitás • ellenállóképesség • szubjektív tényezők (egyéni preferenciák vagy szociális elkötelezettség) • egészségi állapot • (szak)tanácsadás • a mezőgazdasági ágazaton kívüli foglalkoztatási lehetőségekről rendelkezésre álló információk	• a vállalkozás helye - erős/gyenge ipar - az ipar a közelben/távol található • a munkahelytől való távolság • szabad munkavégző kapacitás • a vállalkozás szervezeti felépítése • az otthonnal való kapcsolat (méret, szerkezet, aktuális életszakasz)	• munkaerő-piaci helyzet • munkaidőhöz való igazodás • bérszint • jobb lehetőségek felmerülése • a munkahely biztonsága • konjunktúra átrendeződése • szezonális érzékenység • képzettség és átképzés

A nem mezőgazdasági kereseti lehetőségek kiválasztását befolyásoló tényezők

Egy multifunkcionális entitás (vállalkozás, régió) ideális állapotban gazdaságilag jól fejlett, és kiegyensúlyozottan használja fel a társadalmi és környezeti tőkét. Az ilyen multifunkcionális szervezetre nagyfokú ellenállóképesség jellemző, azaz képes elnyelni a külső negatív hatásokat és teljeskörűen működni mellettük. Mindezek alapján egyértelmű, hogy a szociális farmgazdálkodás hozzájárulhat ezeknek az eredményeknek az eléréséhez.

2.9 PÉLDÁK A KÜLÖNFÉLE CÉLCSOPORTOK SZÁMÁRA MEGFELELŐ NEM TERMELŐ TEVÉKENYSÉGEKRE

A gazdálkodásnak igen sok nem termelő funkciója lehet, és a végrehajtásukat elősegítő tevékenységek listája is hosszú. Számos külső és belső tényező akadályozhatja az egyes tevékenységek végrehajtását. A szociális farmgazdálkodással foglalkozó vállalkozásokban a normál mezőgazdasági tevékenységet befolyásoló kritériumokon túl néhány további kritériumot is értékelni kell a megfelelő tevékenységek kiválasztásakor. A tevékenységek kiválasztásában és a nem termelő funkciók ellátásában korlátozó tényezőt jelenthetnek az adott célcsoport lehetőségei és igényei, továbbá a vállalkozás és a gazdálkodó saját lehetőségei is. Egyes célcsoportok esetében a gazda külső segítség igénybevétele nélkül válik egy adott tevékenység vezetőjévé. Más esetekben – különösen a fogyatékkal élő személyek esetén – a gazdálkodónak terápiás és egyéb segítségre lesz szüksége, így azokban az esetekben ő csak a tevékenységhez szükséges környezetet és erőforrásokat biztosítja. A gazdaság fenntarthatósága szempontjából kulcsfontosságú, hogy az adott helyzetekhez leginkább illeszkedő nem termelő tevékenységek kerüljenek kiválasztásra. A következő példákban bizonyos nem termelő funkciókat, valamint a hozzájuk kapcsolódó tevékenységeket ismerhetjük meg. Mindegyik példánál szerepel a érintettek megfelelő célcsoportja, a gazdaság típusa, és az egyéb nem termelő funkciókkal való kapcsolat.

A tájelemek létrehozása és fenntartása számos lehetőséget nyújt a szociális farmgazdálkodáson belül végzett tevékenységekre. Kép forrása: Jan Moudrý

1. PÉLDA: KÖRNYEZETI FUNKCIÓK ÉS KAPCSOLÓDÓ TEVÉKENYSÉGEK A SZOCIÁLIS FARMGAZDÁLKODÁSBAN

A környezeti nem termelő funkciót ellátó tevékenység esetén példaként említhetjük a tájelemek létrehozását és fenntartását. E tevékenység keretében új tájelemek jönnek létre a mezőgazdasági táj részeként, a meglévőket pedig fenntartják. Ilyen tájelem például a sövénykerítés. A sövénykerítés létesítése során végzett tevékenységek közé tartozik a terület előkészítése, fűmag vetése, cserjék, esetleg fák ültetése, kerítésépítés stb. Az általános karbantartási munkálatok közé tartozik a metszés, a kaszálás és a zöldhulladék összegyűjtése. A sövénykerítés környezeti hatásai közé tartozik a szél- és vízerózió csökkentése (megfelelő elhelyezés és tájolás esetén), vízmegtartás, a biológiai sokféleség növelése (rovarok, madarak, állatok és egyéb élőlények). A sövények emellett esztétikai funkciót is betöltenek, hiszen sokszínűbbé és szebbé teszik a tájat.

Célcsoport: Sokféle célcsoport bevonható a tájelemek létrehozásába és fenntartásába. Az egyedi korlátok függhetnek pl. az adott terület megközelíthetőségétől, az elemek elérhetőségétől stb. Azok számára, akik jelentős mozgáskorlátozottsággal élnek, vagy valamilyen oknál fogva korlátozott ideig tartózkodhatnak a szabadban, kevésbé alkalmas tevékenység.

Gazdaság: Szinte bármilyen típusú gazdaságban – a nagyméretű, intenzív mezőgazdasági vállalkozásoktól kezdve egészen a kis családi farmokig – létrehozható tájelem a mezőgazdasági földterületeken. A tevékenység végezhető közvetlenül a szociális gazdaságban, vagy más mezőgazdasági vállalkozásoknak nyújtott szolgáltatásként.

Kapcsolódó funkciók: esztétikai

2. PÉLDA: REKREÁCIÓS ÉS EGÉSZSÉGÜGYI FUNKCIÓK ÉS KAPCSOLÓDÓ TEVÉKENYSÉGEK A SZOCIÁLIS FARMGAZDÁLKODÁSBAN

A gazdálkodás rekreációs és egészségügyi funkciója lehet többek közt az állatokkal való érintkezés pl. hippoterápia formájában. A lovaglás napjainkban rendkívül népszerű szabadidős, rekreációs és rehabilitációs tevékenységgé vált. A hippoterápia egy olyan fizioterápiás módszer, melynek alapja a lóháton történő háromdimenziós mozgás. A terápia különleges kiképzésen átesett lovakkal történik, egy fizioterapeuta vagy ergoterapeuta felügyelete alatt. A hippoterápiás kezelés kizárólag orvos jóváhagyásával alkalmazható.

Célcsoport: Az állattartás kapcsán ez a tevékenység a munkaterápia része is lehet, ugyanakkor maga az állat a terápiás eszköz. A kezelés többek közt gerincferdülés, gerincsérülés, vagy végtaghiány esetén alkalmazható. Legnagyobb számban a cerebrális parézissel (*idegrendszer károsodása miatt kialakult mozgáskorlátozottság*) diagnosztizált gyermekek esetén alkalmazzák a terápiát. Az érintetteket általában hasonló probléma jellemzi: külső behatás vagy veleszületett agyi rendellenesség miatt leromlott mozgási kapacitás.

Gazdaság: Az istálló felszerelése, a lovasiskola, a lovak, illetve az edző vagy terapeuta képzése jelentős anyagi és időbeli ráfordítással jár, általában egy hosszútávú folyamat eredményeként jön létre. Kezdetben általában csak a lovaglás jellemző, ami szabadidős célokra, ügyfelek kiszolgálására vehető igénybe. Később a lovas és a ló képzésének különféle formái is megjelenhetnek. Maga a hippoterápia egy engedélyezett szakmai tevékenység. Az eredetileg egyszerű tevékenységet, vagyis a lovaglást sokkal magasabb szintre emeli, és jelentősen hozzájárul az adott gazdaság hatékonyságához és pozitív megítéléséhez.

Kapcsolódó funkciók: kulturális, szociális, társadalmi-gazdasági, oktatási

3. PÉLDA: SZOCIÁLIS ÉS TÁRSADALMI-GAZDASÁGI FUNKCIÓK ÉS KAPCSOLÓDÓ TEVÉKENYSÉGEK A SZOCIÁLIS FARMGAZDÁLKODÁSBAN

A szociális és társadalmi-gazdasági funkciót ellátó jellegzetes tevékenységek közé tartozik a feldolgozás. Ilyen például az alma betakarítását követően az almabor és szárított alma előállítása. A célcsoport tagok részt vehetnek a termény betakarításában, a válogatásban, és a betárolási munkálatokban. Az almabor előállítása során a fő tevékenységek a mosás, aprítás, préselés és szűrés. A szárított alma előállítása során a fő tevékenységek a mosás, szeletelés, szárítás, valamint adott esetben a csomagolás és címkézés is. A termékek eladásából származó bevétel részben fedezi a saját termelési költséget, valamint a foglalkoztatottak munkájának költségét. A foglalkoztatottak munkadíja jelentős szórást mutat; mindig alacsonyabb, mint a normál alkalmazottaké, ami azonban az adott célcsoporttól függ.

Célcsoport: A fent említett tevékenységek nehézségi foka típusonként eltérő. A kézi munka (gyümölcs szedése, tárolása, szállítása, mosása) esetén nagy- és finommotoros képességekre, önmenedzsmentre, és különféle munkával kapcsolatos kompetenciákra van szükség. A gépekkel (pl. vágó, prés, szárítógép) végzett munka esetén szükség van a berendezés üzemeltetésének képességére, hogy a munkabiztonság és a feldolgozási eljárás biztosítható legyen. Emellett bizonyos fokú megbízhatóság és felelősségi szint is elvárt. A foglalkoztatottak közül ki kell választani azokat az alkalmazottakat, akik alkalmasak a gépek, berendezések stb. alapvető működtetésére.

Gazdaság: Gyümölcsfeldolgozást szinte bármilyen típusú vállalkozás végezhet. A feldolgozás bonyolultságától és technológiai szintjétől függően jelentős eltérések lehetnek a szükséges berendezések és költségeik között, de számos egyszerű feldolgozási módszer még a legkisebb, limitált beruházási lehetőségekkel rendelkező gazdaságok számára is alkalmazható. A feldolgozási tevékenységek elvégezhetőek a gazdaságon belül, de végezheti alvállalkozó is.

Kapcsolódó funkciók: oktatási

4. PÉLDA: ESZTÉTIKAI FUNKCIÓK ÉS KAPCSOLÓDÓ TEVÉKENYSÉGEK A SZOCIÁLIS FARMGAZDÁLKODÁSBAN

Az esztétikai funkciók nagyon jól teljesíthetők sokféle olyan tevékenységgel, melyek által a környezet szebbé, rendezettebbé válik. Az ilyen jellegű általános tevékenységek közé tartozik a takarítás, a hulladék elszállítása, a nyilvános helyek gondozása (sepregetés, tisztítás, festés és egyéb szépítési munkálatok), valamint a közterületek növényzetének gondozása. Ide tartozik a kaszálás, a lehullott levelek és ágak összegyűjtése, virágágyások beültetése és gondozása, az ültetés előkészítése a kora tavaszi időszakban palánták előnevelésével, valamint az ültetési területek kiigazítása is (ásás, komposzt bedolgozása a talajba, ágyások kimérése stb.).

Célcsoport: A működésre és a munkahelyi biztonságra vonatkozó követelményekkel összhangban az önkormányzati tulajdonban álló zöldterület karbantartására magasabb szintű munkaképességgel rendelkező, és a környezettel való érintkezést igénylő helyen dolgozni képes érintettek alkalmazhatók. Az igényesebb munkavégzésre vonatkozó magasabb követelményeket szintén figyelembe kell venni.

Gazdaság: A zöldterületek gondozása végezhető egyszeri alkalommal, rendszeresen, vagy visszatérő jelleggel, habár a tartalma az év folyamán változik. A munkálatok hasonlóak a kertészeti tevékenységekhez, és hasonló eszközökre is van szükség hozzájuk (ásó, lapát, talicska, sövényvágó, fűnyíró, fűkasza stb.).

Kapcsolódó funkciók: kulturális, szociális, társadalmi-gazdasági, oktatási

5. PÉLDA: KULTURÁLIS FUNKCIÓK ÉS KAPCSOLÓDÓ TEVÉKENYSÉGEK A SZOCIÁLIS FARMGAZDÁLKODÁSBAN

A gazdálkodás kulturális funkcióját betöltő érdekes tevékenységek közé tartoznak a gazdaság életében történő, fontos eseményekhez kötődő társadalmi események (pl. aratás befejezése). Ezen események előkészítésével és megvalósításával összefüggésben számos olyan tevékenység létezik, amely alkalmas lehet a különböző célcsoportok számára. Ilyen tevékenységek lehetnek a búzavirágból és mezei virágokból készült koszorúk és csokrok készítése; felvonulási jármű feldíszítése; ünnepi ruházat, jelmez vagy népviselet készítése; kísérő programok életre hívása és megvalósítása, pl. kulturális jelenet előadása (népdalok, tánc, hálaadó beszéd a természet és a gazdálkodó felé); a hagyományos betakarítási módszerek bemutatása (kévébe kötés, asztagrakás, cséplés); lisztőrlés kézi őrlővel; kenyér- és süteménysütés; valamint egyéb tevékenységek, melyeket a szervezők tapasztalatától, a szükséges eszközök rendelkezésre állásától stb. függően lehet megszervezni.

Célcsoport: Egy-egy esemény megszervezése sokféle célcsoport számára lehet megfelelő tevékenység, és az is fontos szempont, hogy ezekbe a munkálatokba a családtagok is bevonhatók. Csökkent munkaképességű, vagy hosszútávú terápiába nehezen bevonható személyek is részt vehetnek a fenti tevékenységekben.

Gazdaság: Egy-egy kulturális esemény lehet „családias” jellegű, magáneseeményhez hasonló (amikor pl. egy kis- vagy közepes vállalkozás és a célcsoport kisszámú résztvevője kerül bevonásra), de lehet nagy volumenű, a médiában is meghirdetett rendezvény is, amely anyagi vagy szervezeti támogatással valósul meg (pl. a helyi önkormányzat, helyi akciócsoport, szponzorok stb. hozzájárulásával). Fontos szerepet játszik a gazdálkodó és a munkatársai kreativitása, és az, hogy a velük együttműködő célcsoport tagjai milyen motivációkkal és képességekkel rendelkeznek.

Kapcsolódó funkciók: esztétikai, történelmi, oktatási, szociális, társadalmi-gazdasági

A nem termelő tevékenységek megfelelő kiválasztása a gazdálkodáshoz kapcsolódó, nem termelő funkciók pozitív betöltése mellett egyéb olyan előnyökkel is jár, amelyek döntő fontosságúak egy szociális gazdaság számára. A nem termelő tevékenységek erős gazdasági pillérre válhatnak, és biztosíthatják a szociális gazdaság vagy vállalkozás fenntarthatóságát. Azonban ki kell választani az adott helyzethez legmegfelelőbbet, és figyelembe kell venni egyrészt a konvencionális mezőgazdasági termelésben általános tényezőket, másrészt a szociális farmgazdálkodás azon sajátosságait, amelyek az egyes célcsoportokkal való együttműködésből származnak.

2.10 FŐ TEVÉKENYSÉG ÉS FELADATOK

2.10.1 A NEM TERMELŐ FUNKCIÓK TELJESÜLÉSÉNEK BEMUTATÁSA EGY MINTAGAZDASÁGON KERESZTÜL

(páros munka, társ csoportos előadás, csoportos megbeszélés)

Mutassuk be a nem termelő funkciók teljesülését egy mintagazdaság (szervezett kirándulás során megtekintett vagy az oktató által bemutatott gazdaság) segítségével:

- Határozzuk meg egy 1–10-ig terjedő skálán, hogy az egyes nem termelő funkciók milyen mértékben teljesültek (1=legkevésbé, 10=leginkább), és indokoljuk az értékelést.
- Becsüljük meg, hogy a nem termelő funkciók teljesülésének jelenlegi állapota milyen hatást eredményez.
- Határozzuk meg a nem termelő funkciók teljesülését befolyásoló tényezőket.

2.10.2 A NEM TERMELŐ TEVÉKENYSÉGEK TELJESÍTÉSÉNEK BEMUTATÁSA EGY MINTAGAZDASÁGON KERESZTÜL

(páros munka, társ csoportos előadás, csoportos megbeszélés)

Mutassuk be a nem termelő tevékenységek megvalósulását egy mintagazdaságon (szervezett kirándulás során megtekintett, vagy az oktató által bemutatott gazdaságon) keresztül:

- Mutassuk be röviden a gazdaságban végzett nem termelő tevékenységeket.
- Határozzuk meg a megvalósult tevékenységek által leginkább befolyásolt nem termelő funkciókat, adjuk meg a hatás mértékét egy 1–10-ig terjedő skálán (1=legkisebb hatás, 10=legnagyobb hatás), és indokoljuk az értékelést.

- Javasoljunk további nem termelő funkciókat, melyeket a gazdaságban még meg lehetne valósítani! Vegyük figyelembe az alábbi szempontokat is: a gazdaságban élő emberek egyénisége, együttműködő partnereik, motivációk, korábbi szociális tevékenységek stb.
- Gyűjtsük össze a társak által javasolt nem termelő tevékenységek erősségeit és gyengeségeit.

2.10.3 JAVASLATOK A MEGFELELŐ NEM TERMELŐ TEVÉKENYSÉGEKRE AZ EGYES MINTAGAZDASÁGOK/HELYZETEK/CÉLCSOPORTOK ESETÉN

(ötletbörze, páros munka, társcsoportos előadás, csoportos megbeszélés)

Válasszunk ki a célcsoportok közül egyet, és javasoljunk az adott célcsoportnak megfelelő nem termelő tevékenységeket! Ezután próbáljunk meg új tevékenységeket kitalálni, vagy módosítsuk a meglevőket a mintagazdaság (szervezett kirándulás során megtekintett, vagy az oktató által bemutatott gazdaság) részére a célcsoport szükségletei és lehetőségei alapján:

- Ötletbörze keretében javasoljunk lehetséges tevékenységeket (csoportmunka).
- Mutassuk be röviden a kiválasztott, újonnan javasolt nem termelő tevékenységeket.
- Gyűjtsük össze a társak által javasolt nem termelő funkciók erősségeit és gyengeségeit.

2.10.4 A NEM TERMELŐ TEVÉKENYSÉGEK ÖSSZEKAPCSOLÁSA A FUNKCIÓKKAL

(egyéni munka, társcsoportos előadás, megbeszélés)

Válasszunk ki egy nem termelő tevékenységet, és határozzuk meg, milyen nem termelő funkciókkal kapcsolható össze!

- Keressük meg azt a nem termelő funkciót, amelyre a legnagyobb hatással van az adott tevékenység.
- Mutassuk be a többi olyan nem termelő funkciót, amelyekre hatással van a adott tevékenység. Osztályozzuk a hatásfokot egy 1–10-ig terjedő skálán (1=legkisebb hatás, 10=legnagyobb hatás), és indokoljuk az értékelést.
- Fejezzük ki grafikusán a tevékenység és a nem termelő funkciók közötti kapcsolatot.

2.11 ÖTLETEK HÁZI FELADATHOZ

Látogassunk el egy környékbeli gazdaságba, dokumentáljuk a nem termelő funkciók teljesülését (leírás, fényképek), és javasoljunk megfelelő nem termelő tevékenységeket a szociális farmgazdálkodás kiválasztott célcsoportjának bevonására!

2.12 ÉRTÉKELÉS ÉS FELMÉRÉS

- Az elméleti tudás felmérése (írásbeli szabvány teszt).
- Annak felmérése, hogy a hallgató képes-e azonosítani a nem termelő tevékenységek és funkciók közötti kapcsolatokat.
- Annak felmérése, hogy a hallgató képes-e optimális nem termelő tevékenységek megtervezésére egy szociális farmgazdálkodásban érintett mintagazdaság és minta célcsoportok részére.
- Annak felmérése, hogy a hallgató képes-e a javasolt nem termelő tevékenységek megfogalmazására, bemutatására és megvédésére.

TIPPEK ÉS MEGJEGYZÉSEK

A gazdaságba történő látogatás előtt emlékeztessük a hallgatókat a megfelelő öltözködésre (ruházat, cipő)!

A hallgatói tevékenységek érdekében válasszunk olyan gazdaságo(ka)t, ahol lehetőleg minél több nem termelő tevékenységgel ismerkedhetnek meg a hallgatók!

Azokra az esetekre, amikor a hallgatók közti beszélgetés lendületét veszti, vagy nem elég aktívak a diákok, készüljünk néhány ellentmondásos és provokatív témával! A vita előtt ne osszuk meg saját véleményünket és érveinket, inkább moderátorként vegyünk részt a beszélgetésben.

A „Linkek más témákhoz...” alfejezetben a Csehországban releváns források vannak feltüntetve. Ide tartoznak a fejezet témájához kapcsolódó, illetve a fejezet megírása során felhasznált források.

2.13 HASZNOS LINKEK

<http://www.socialni-zemedelstvi.cz/> Szociális farmok a Cseh Köztársaságban - hasznos információk, dokumentumok, hírek, kapcsolatok...)

<http://www.fao.org/faostat/en/#home> (Food and Agriculture Organization of the United Nations – adatok, statisztikák, fontos információk...)

https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-glance_en (Közös Agrárpolitika - információk, dokumentumok...)

<https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/eesc-opinion-social-farming> (European Economic and Social Committee – EESC Opinion: Social farming)

<https://op.europa.eu/cs/publication-detail/-/publication/1d7f9705-b154-44df-a256-0fd5eba64aca/> (The European Agricultural Fund for Rural Development - Rural development priorities 2014-2020)

2.14 FELHASZNÁLT IRODALOM

EAFRD European Agricultural Fund for Rural Development. *Commission Regulation* (EC) No 259/2008.

Hassink, J. & M. van Dijk, (eds.) (2006). *Farming for Health: Green-Care Farming Across Europe and the United States of America*. Dordrecht, Springer.

Hudcová, E., Chovanec, T., Moudrý, J. (2018). *Development of the Social Farming in the Czech republic (Methodologies 1-4)*. CpKP, České Budějovice.

Pateman, T. (2011). Rural and urban areas: comparing lives using rural/urban classifications. *Reg Trends* 43, 11–86. <https://doi.org/10.1057/rt.2011.2>

Ujj, A., Čurná, V., Chovanec, T., Csapó, B., Kléger, A., Kmita-Dziasek, E., Król, J., Lacko-Bartošová, M., Moudrý, J. (2017). *Social Farming Best Practice Collection in Visegrad Countries*. 1st ed., Szent István Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft., Gödöllő.

Váchal, J., & Moudrý, J. (2002). *Projektování trvale udržitelných systémů hospodaření*. JU ZF v Č. Budějovicích.

Wilson, G.A. (2007). *Multifunctional Agriculture: A Transition Theory Perspective*, CABI, pp. 374, ISBN 1845932579, 9781845932572

3. TANEGYSÉG

A SZOCIÁLIS FARMGAZDÁLKODÁS TERMÉKEI A RÖVID ELLÁTÁSI LÁNCBAN

Ujj Apolka, Jancsovszka Paulina, Bálint Csaba

GYAKORLATI INFORMÁCIÓ: IDŐIGÉNY, HELYSZÍN, ESZKÖZ- ÉS ANYAGIGÉNY

Időigény: elméleti előadás: 2x45 perc; 1. gyakorlat: 90 perc, 2. gyakorlat: 60-90 perc (a csoportok számától függően)

Helyszín: osztályterem, gazdaság

Eszköz- és anyagigény: számítógép, nyomtatott cikkek, flipchart papír, filctollak

TANULÁSI EREDMÉNYEK/CÉLOK ÉS SZINT

Az alábbi fejezetben megismerkedhetünk a rövid ellátási láncok fogalmával, annak társadalmi-gazdasági és fenntarthatósági kölcsönhatásaival, valamint az ilyen típusú piaci elosztás lehetőségeivel és kockázataival a szociális farmgazdálkodásból származó termékekre vonatkozóan.

ÖSSZEFOGLALÓ

A helyi élelmiszer, és ehhez kapcsolódóan a rövid ellátási láncok szerepe egyre nagyobb figyelmet kap a fogyasztóvédelmi civil szervezetek és a különböző szinteken álló döntéshozók részéről. A koncepcióval számos olyan, a termelőket és fogyasztókat érintő problémát lehet orvosolni, melyek a konvencionális élelmiszertermelésből származnak. A rövid ellátási láncok részeként említhetjük a helyi termelőket, akik egymással együttműködve támogatják a helyi élelmiszerpiac működését. Ezek a partnerségi kapcsolatok fellendítik a helyi gazdaságot, új értékesítési lehetőségeket teremtenek a helyi termékek számára, és új vásárlói réteget érnek el, továbbá támogatják a helyi gazdaság, turizmus és élelmiszeripar közötti együttműködést.

A helyben termelt élelmiszer vásárlásával a fenntartható fejlődéshez is hozzájárulunk, mivel kisebb a szállítási költség és a széndioxid-kibocsátás, kevesebb vidéki útra van szükség, valamint kevesebb a forgalmi torlódás és közlekedési balesetek száma.

KULCSSZAVAK

Rövid ellátási láncok, szociális farmgazdálkodás, marketing tevékenységek, helyi élelmiszerrendszer, közösség által támogatott mezőgazdaság (*Community Supported Agriculture; CSA*)

3.1 BEVEZETŐ

Annak ténye, hogy a szociális gazdaságokban folyó termelés társadalmilag hátrányos helyzetű emberek részvételével történik, különleges hozzáadott értéket jelenthet az előállított élelmiszerek esetén; ez különösen igaz a helyi piacokra. A termelési folyamatban való részvétel, valamint a helyi vásárlóktól érkező pozitív visszajelzések sikerélményt jelenthetnek a célcsoportok tagjai számára, és erősíthetik a tágabb helyi közösséghez való tartozásukat. A fent leírtak társadalmi „üzenetét” a rövid ellátási láncok egyéb környezeti és gazdasági előnyei tovább gazdagítják.

3.2 ÉLELMISZERRENDSZER, ELLÁTÁSI LÁNC, HELYI ÉLELMISZERRENDSZER

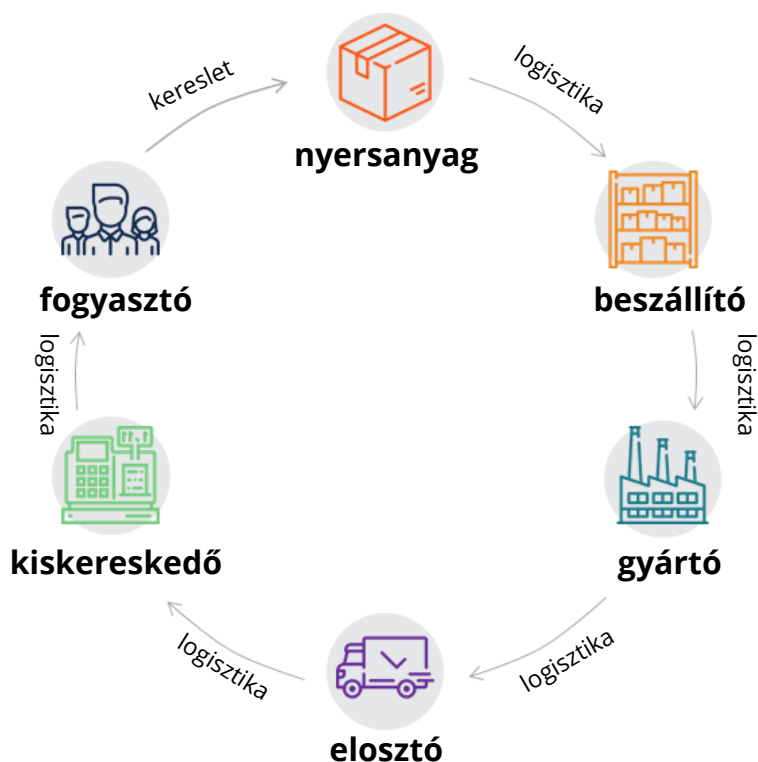
Az élelmiszertermelés, feldolgozás, szállítás és marketing nemzeti, sőt, nemzetközi stratégiává vált. Az ipari élelmiszertermelés növekedése az egyre nagyobb igények kielégítését szolgálja, de eközben a helyi ökoszisztémákat és a helyi közösségek jólétét érintő negatív externáliák is megjelennek.

Az élelmiszerrendszer minden olyan folyamatot magába foglal, amely a népesség élelmezésével kapcsolatos: termelés, betakarítás, feldolgozás, csomagolás, szállítás, értékesítés, fogyasztás, valamint élelmiszer- vagy csomagolóanyag ártalmatlanítás. Ide tartozik a szükséges anyagfelhasználás, és az egyes szinteken keletkező termelési eredmények. Az élelmiszerrendszert úgy határozhatjuk meg, mint összetett egymásrataltságban álló elemek rendszere (hálózata); ezen elemek együttműködése teszi lehetővé egy adott népesség adott térben és időben fennálló élelmiszerigényének kielégítését.

Az élelmiszer-ellátási láncra tekinthetünk úgy, mint egy szervezetekből álló olyan hálózatra, amely együttesen valósítja meg azokat a tevékenységeket, amelyek az egyes termékekkel kapcsolatos kereslet kielégítéséhez szükségesek az árucikkek ellátó láncban belüli mozgása során – kezdve a nyersanyagok kitermelésétől a végső felhasználóhoz történő szállításig.

Alapvetően kétféle dominóhatás jellemzi az ellátási láncokat. Az élelmiszer a gazdálkodótól a fogyasztóig az alábbi folyamatokon keresztül jut el: termelés, feldolgozás, elosztás, értékesítés, fogyasztás. A fogyasztó által kifizetett pénz egy ellentétes irányú folyamaton keresztül kerül a termelőhöz. Az élelmiszer és pénz mindkét irányú mozgására ellenirányú erők hatnak (vagyis „push and pull” dinamika jellemzi őket). A termelők és feldolgozók „nyomják” (push) az élelmiszert, a fogyasztók pedig igényt támasztanak rá (pull), így segítve elő, hogy a dominók (élelmiszer) a vásárlók felé dőljenek (mozogjanak). Hasonlóképpen, a termelők és feldolgozók „húzzák” (pull), a fogyasztók pedig „nyomják” (push) a pénzt, ezáltal a fogyasztóktól a termelők irányába történik meg a pénzmozgás.

Tágabb értelemben véve az élelmiszer-ellátási láncba beletartozik a termékfejlesztés, a marketing, a műveletek, a pénzügy, és az ügyfélszolgálat is.

Élelmiszer-ellátási lánc. Forrás: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/strategy/supply-chain/>

A konvencionális agrár-élelmiszer-ellátási lánc („termőföldtől az asztalig”) az alábbi fontosabb elemeket tartalmazza:

- mezőgazdasági beszállítók (műtrágyák, növényvédőszer, vetőmagok, gyomirtók stb.);
- mezőgazdasági termelés (növénytermesztés, állattenyésztés, halászat, erdőgazdálkodás);
- élelmiszerfeldolgozás (feldolgozási technológia, tárolás, tartósítás, csomagolás);
- elosztás (nagykereskedelmi, konvencionális marketing csatornák, alternatív csatornák, pl. értékesítő automata, termelői piac);
- vendéglátás és közétkeztetés.

A 20. században a szállítás fejlődésén túl a fejlett hűtési technológiák tették lehetővé a romlandó áru távolabbi helyeken történő értékesítését. Mivel a növekvő versenyhelyzet miatt a termelékenység kulcsfontosságú tényező lett, általában csak a leghatékonyabban működő gazdaságok maradtak talpon. A műtrágyák és vegyszerek fokozott használata, valamint a szállításhoz kötődő olajfogyasztás és kibocsátások sok esetben komoly környezeti károkat okoztak (habár ezek a károk a fogyasztóktól távol – illetve látszólag távol – történtek). Ugyanakkor megjelent egy környezetvédelmi kérdésekre érzékeny fogyasztói kategória is.

Ezekkel a folyamatokkal párhuzamosan a kiskereskedelmi láncok bővülése is megfigyelhető volt, ami a fogyasztóhoz közeli ellátási láncok piaci erejének növekedéséhez vezetett. A marketing csatornák újrászervezésének kapcsán (főként az átalakuló országokban) a gazdálkodók jelentős problémákkal szembesülnek, amikor a modern élelmiszerláncokhoz szeretnének csatlakozni. A hagyományos mezőgazdasági politikai eszközök nem képesek arra, hogy fenntartsák a termelők jövedelmi helyzetét. A szigorúbb humán- és állategészségügyi előírások miatt azonban jelentős beruházások szükségesek, ami a profit csökkenését eredményezi. A hatalmi viszonyok ilyen módon történő újrendeződése etikai kérdéseket is felvet, melynek kifejeződéseként számos etikai indíttatású fogyasztói mozgalom (pl. Fair Trade) alakult, valamint bojkott tevékenységek is megjelentek.

Az élelmiszeripar globalizációjának egészségügyi és bizalmi vetülete is van. Amikor a termelés és fogyasztás még helyben közel voltak egymáshoz, a fogyasztók – részben saját tapasztalataikra támaszkodva, részben a személyes tudatosság és különféle társadalmi szabályzó mechanizmusok révén – biztosak lehettek az élelmiszer minőségében. Az élelmiszeripar globalizációjából szükségszerűen következett a minőségbiztosítás intézményesítése, és a kormányoktól és más szervezetektől származó garanciák megjelenése. A fogyasztói bizalom meggyengült az időnként előforduló élelmiszerbotrányok miatt (pl. szalmonella-fertőzés, kergemarha-kór, színezett hús, lóhús stb.). Ezek következtében fogalmazódott meg a megbízható és egészséges élelmiszer iránti igény.

A kialakult helyzet jellemzően fenntarthatósági kérdés, annak összes – környezeti, társadalmi és gazdasági – dimenziójával. Ezekre a folyamatokra válaszul számos alulról jövő, ill. fogyasztói kezdeményezés látott napvilágot, pl. Fair Trade, Freegan („kukázók”) mozgalom, közösségi kertészkedés, tudatos táplálkozás, és ebben az összefüggésben bizonyos diéták népszerűbbé válása. Új, „alternatív”, „poszt-produktivista” élelmiszerláncok jöttek létre az új szükségletek kielégítésére, szemben a hagyományos, iparosodott élelmiszerellátással (vagy mellette).

A helyi élelmiszerrendszerben az élelmiszer termelése, feldolgozása és értékesítése egy meghatározott földrajzi térségen belül történik. Ilyen többek közt a termelői piac, a gazdaság helyszínén történő értékesítés, a dobozrendszer, a közösség által támogatott mezőgazdaság, valamint az olyan közbeszerzési rendszerek, melyek egy meghatározott földrajzi térségből szerzik be az élelmiszert. A helyi élelmiszerrendszeren belül értékesített élelmiszerek esetén általában nyomonkövethető a pontos származási hely, valamint megkülönböztető minőségi jegyeket is tartalmazhatnak. Gyakran feldolgozatlan, vagy részben feldolgozott termékekről van szó. Sem a „helyi élelmiszer” kifejezésre, sem a földrajzi származásra utaló „helyi” jelzőre nem született jogilag elfogadott meghatározás a mai napig. A „helyi” jelleg mindig egy nagyobb földrajzi léptékhez képest értendő (pl. regionális, országos, globális). Az, hogy hol végződik a „helyi” határa, és hol kezdődik a nagyobb lépték, mindig szubjektív, és függ a körülményektől (népsűrűség, hozzáférhetőség, vidéki vagy városi jelleg stb.) és a céltól. Például egy országos vagy nemzetközi szinten működő szupermarket egy régióra, de akár egy országra is hivatkozhat úgy, mint „helyi” forrás.

3.2.1 A RÖVID ELLÁTÁSI LÁNCOK FOGALMA ÉS MEGHATÁROZÁSA

A **rövid ellátási lánc (REL)** fogalma a századfordulón jelent meg az „alternatív élelmiszerláncok”, „alternatív élelmiszerhálózatok” vagy „fenntartható élelmiszerláncok” kapcsán kialakuló viták során. A vita kiindulópontját az adta, hogy a REL-eket olyan stratégiaként elemezzük és értelmezzük, amelynek célja, hogy javuljon a családi gazdaságok ellenállóképessége az érintett fogyasztók, helyi közösségek és civil társadalmi szervezetek támogatása által. A REL-eket mint egy a fenntarthatóság felé vezető hajtóerőt veszik egyre inkább figyelembe a vidéki és élelmiszerrel kapcsolatos szakpolitikák, mind az agrár-élelmiszer rendszer, mind a vidéki térségek terén. A REL-ek a konvencionális élelmiszer-ellátási láncokkal párhuzamosan jöttek létre, és kulcsszerepet játszanak azokban a kialakuló élelmiszerhálózatokban, amelyek folyamatosan jelennek meg a globalizált agrár-élelmiszeripari modell alternatívájaként.

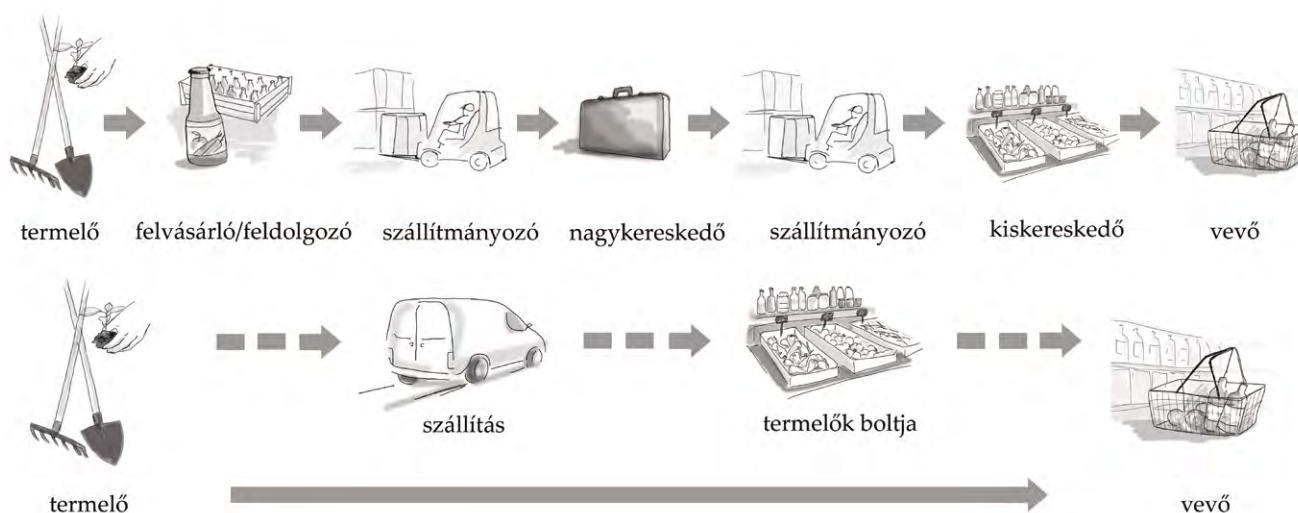
A REL fogalma egy egyszerű alapelvre épül: a láncban belüli közvetítők számának csökkenésével, és az így elért költségcsökkentéssel nő a gazdálkodó bevétele, miközben a termék ára nem emelkedik jelentősen.

Több meghatározás alapján a REL-en belül „az élelmiszer azonosítható a gazdálkodóval és nyomonkövethető. A gazdálkodó és a fogyasztó közti közvetítők számának minimálisnak kell lennie, ideális esetben nulla.”

A REL-ek képesek az élelmiszer térbeli és társadalmi kontextusának újateremtésére, mely alapján a fogyasztók értékítéletet alkothatnak az élelmiszerről. Az élelmiszert meghatározza a származási helye, sőt, az előállító gazdaság is. A REL-ek egyik jellemzője, hogy a fogyasztóhoz eljutó termék **„információba ágyazott”**. Ez az információ (melyet a csomagolásról, vagy személyesen a vásárlás helyén tudhatunk meg) „lehetővé teszi, hogy a fogyasztó kapcsolatot teremthessen a termelés helyszínével, jobban megismerje a termelésben résztvevők értékeit, valamint az alkalmazott termelési módszereket”. Ez a termékmegkülönböztetés elviekben lehetővé teszi a prémium árazást, amennyiben a fogyasztónak szóló információ értékesnek tekinthető.

Hangsúlyozni kell, hogy „nem szükségszerűen az a legfontosabb szempont, hogy hányszor fognak meg egy adott terméket, vagy végül milyen messzire szállítják”. Ezért a REL-ek nem a fizikai távolságot jelzik (pl. egy gazdálkodó az egész ország-

ban árulhatja a termékét), hanem a termelő és fogyasztó közötti szereplők számára utalnak. A REL-ek egyik legfontosabb jellemzője a **közvetítők minimális száma**. Ideális esetben közvetlen kapcsolat áll fenn a termelő és a fogyasztó között. A szállítással és étkeztetéssel foglalkozó cégeket (éttermek, iskolák, menzák) nem tekintjük köztes szereplőknek. Viszont az olyan szövetkezet, amely nem csak a tagjai között osztja szét a termékeket, hanem viszonteladóként is folytat értékesítést, már köztes szereplőnek tekinthető.

Hagyományos és rövid ellátási láncok. Forrás: Ujj, A. (szerk.) (2017): Bevezetés az ökológiai szemléletű háztáji gazdálkodásba. Szent István Egyetem, Gödöllő. 48. o. Illusztráció: Csibi Júlia

Az ellátási láncokat a közvetítők számának csökkentésével lehet leghatékonyabban lerövidíteni, amivel az alábbi eredményeket érhetjük el:

- A vásárlók pontosan tudják, honnan származik az élelmiszer, miként állították elő; ideális esetben pedig azzal is tisztában vannak, mennyi a termelőnek fizetendő ár. Ennek érdekében a termelő vagy a közvetítő elkötelezett abban, hogy információkat osszon meg a termékről és a termelési technikáról, továbbá könnyen elérhető, ha valakinek információra lenne szüksége az adott termékről. Más szóval, az élelmiszerlánc **átlátható**.
- A REL hozzájárul a helyi fogyasztói szokások és motivációk kialakításához.
- Az élelmiszerlánc szerkezete biztosítja, hogy a termelő az értékesített élelmiszer **értékének** nagyobb részét megtarthatja.
- A közvetítők a REL-eken belül **partnerekké** válnak, és teljesen elkötelezettek abban, hogy tájékoztassák a fogyasztókat az élelmiszerek eredetéről, magáról a termelőről, a termelési technikáról, továbbá felismerik, milyen fontos szerepet játszanak a REL-ek kiépítésében.

Háromféle rövid ellátási láncot különböztethetünk meg a közvetítők száma, a fizikai távolság és a szervezeti megoldások alapján:

- **Személyes REL** – a fogyasztó személyesen, közvetlenül a termelőtől/feldolgozótól vásárolja meg a terméket (pl. gazdaság helyszínén történő értékesítés, termelői bolt, termelői piac)
- **Közeleli REL** – túlmutat a közvetlen interakción, és alapvetően olyan termékek kiszállítását jelenti, melyeket egy adott termelési régióban (vagy helyen) állítottak elő és értékesítettek. A fogyasztók az értékesítés szintjén tisztában vannak a termék „helyi” jellegével (pl. közösség által támogatott mezőgazdaság, fogyasztói szövetkezet).
- **Térben távoli (kiterjesztett) REL** – értékes és fontos információk a termelés helyéről és a termelőkről a termelési régió kívüli, a régiót személyes tapasztalatból nem ismerő fogyasztók számára (Fair Trade termékek, tanúsítási címkék, cateringgel kapcsolatos élelmiszer-közbeszerzés intézmények részére).

A REL-ek a hagyományos és/vagy alternatív élelmiszertermelési, elosztási, értékesítési és vásárlási módszereket képviselik, és az élelmiszerrendszer szereplői – főként a termelők és fogyasztók – számára jelentenek piaci rést, akik a domináns agráripari modellel szemben keresnek alternatívákat.

A hagyományos REL-ekre jellemző a háztáji jelleg és a vidéki helyszín, emellett általában családi vállalkozásként működnek, illetve hagyományos és kézműves termelési módszereket alkalmaznak. A „neotradicionális” rövid ellátási láncok (főként a dobozrendszerek) gyakran a gazdaságon kívül, városokban vagy városkörnyéki térségekben valósulnak meg; továbbá összetettebb együttműködési hálózatokat hoznak létre, és középpontba helyezik az erőteljes szociális és etikai értékeket (pl. közösség által támogatott mezőgazdaság). Mivel ezeknél a REL-eknél jobban megjelenhet a nem profitorientált jelleg, jól összekapcsolhatók a szociális farmgazdálkodással. Mindkét modell innovatív és dinamikus, és jól ötvözhető egymással.

A gyümölcsök és zöldségek (főként a friss zöldségeket tartalmazó „zöldségdobozok”) a legkeresettebb termékek; ezt követik az állati eredetű termékek, főként a húsok (friss és feldolgozott formában), a tejtermékek és italok. A szociális farmgazdálkodás terén szintén relevánsak lehetnek azok a rendszerek, melyeknél a termékpalettát más termelők terményeivel is kiegészítik (bizonyos esetekben a nem helyben, de az adott rendszer értékrendjének megfelelő módon termesztett és értékesített termékekkel – úgymint öko, kézműves vagy Fair Trade). Bizonyos REL-ek saját címkét és logót használnak (főként a farmgazdaságon kívüli értékesítés esetén), ami követendő példa lehet a szociális farmok számára.

A világszerte meglévő tapasztalatok sokszínűsége és különleges vonásai (a dobozrendszerek, termelői piacok, gazdaság helyszínén történő értékesítés, fogyasztói szövetkezetek, online értékesítés, üzleti szövetkezetek, Termeszd magad! mozgalom, kiskereskedelmi értékesítés stb.) egyre növekvő érdeklődésre tartanak számít a tudományos és politikai körökben ezen kezdeményezések jellege, valamint a társadalmi-gazdasági, területi és környezeti hatásaik miatt.

3.2.2 A RÖVID ELLÁTÁSI LÁNCOK TÁRSADALMI, GAZDASÁGI ÉS KÖRNYEZETI HATÁSAI

A rendszerek legfőbb célkitűzései a társadalmi értékekhez kapcsolódnak, úgymint a minőségi (friss és ízletes) termékek biztosítása a fogyasztók részére, valamint a termelő és fogyasztó közti közvetlen kapcsolat kialakítása (bizalom, társadalmi tőke). A második helyen állnak a környezeti értékek (fenntartható fejlődés, környezetbarát gyakorlatok, karbon-lábnym), illetve a gazdasági értékek (hozzáadott érték a gazdálkodók számára, a helyi gazdaság támogatása). Harmadik helyen pedig a REL-típusú rendszerek fő üzeneteinek promóciója áll.

Magyarországi tanulmányok szerint a REL-ek működéséhez fontos a méltányosság, a környezeti fenntarthatóság, és a helyi kulturális erőforrások megőrzésének alapelveire épülő közös etikai és morális keret (amint azt a kulturális örökségnek tekinthető gazdálkodási gyakorlatok és jellemző termékek is mutatják).

A **társadalmi** hatások tekintetében beigazolódott, hogy a REL-ek kedveznek a gazdálkodók és fogyasztók közötti interakciónak és kapcsolatnak, ezáltal elősegítik a bizalom és a társadalmi tőke fejlesztését. Ez egyfajta közösségi érzés és „együttélés” kialakulásához vezethet, sőt, még a viselkedés megváltoztatását is előidézhetheti (a közegészségre pozitívan ható étkezési szokások kialakítása pl. túlsúly csökkentése; vagy nagyobb társadalmi és környezeti tudatossággal járó vásárlási szokások népszerűbbé válása). Összességében elmondható, hogy a vidéki gazdaságokban megvalósuló REL-ek fontos szerepet játszhatnak a vidéki területek életképességében és az ott élők életminőségében, míg a városokban levő REL-ekre inkább az jellemző, hogy a fenntarthatósággal és etikai kérdésekkel kapcsolatos oktatásra helyezik a hangsúlyt. Mindkét esetre igaz, hogy a szociális gazdaságok és a REL-ek összekapcsolása hozzájárulhat a fent említett előnyökhöz.

Jelentős viták alakultak ki a REL-ek **környezeti** hatásáról, mivel ösztönösen azt gondolnánk, hogy a termelés újra lokalizációjával drasztikusan csökkenhet az üvegházhatású gáz-kibocsátás. Az egyes tanulmányokban gyakran azt láthatjuk, hogy a „helyi” jelleg önmagában nem biztosítja a kibocsátás csökkentését. Megfelelő logisztikai lebonyolításra van szükség, és e tekintetben még nagyon jelentős fejlesztési lehetőségek rejlenek a rövid ellátási láncokban. Általánosságban véve a termelési és feldolgozási módszerek fontos szerepet játszanak abban, hogy kisebb legyen a környezeti hatás. Habár környezeti szempontból a „helyi” és/vagy a „rövid” nem minden esetben jobb (pl. svéd és brit tanulmányok rámutattak, hogy az üvegházakban történő paradicsomtermesztés igen jelentős energiafogyasztással jár, ezért környezetbarátabb eljárás, ha Spanyolországból importálják, ahol szabadföldön termesztethető), az etikai értékek és a környezetbarátabb gyakorlatok gyakoribb alkalmazása mindenképpen a REL-ek pozitív hatásaként könyvelhető el.

Gazdasági szempontból is láthatjuk a REL vidékfejlesztésre és a gazdaság helyreállítására gyakorolt jótékony hatásait. A helyi gazdálkodási rendszerek és a rövid láncok nagyobb multiplikátor hatással vannak a helyi gazdaságra, mint a hosszú láncok. Mindez kihat a helyi foglalkoztatottság fenntartására is, különösen a vidéki területeken. Az agroturizmus terén észlelhető növekvő érdeklődés, a zöldterületekhez való hozzáférés, az „autentikus” nyaralási élmények, a nyaralás során vásárolt helyi élelmiszerek kapcsán jól ismertek a turizmussal fennálló szinergiák. Ez különösen igaz a gazdaságban történő értékesítés, vagy a gazdálkodó tulajdonában álló kiskereskedelmi üzlet esetén, de még mindig sok lehetőség rejlik a REL-ek továbbfejlesztésében. A turizmussal összefüggő tevékenységek szintén remek lehetőségeket nyújtanak a szociális farmgazdálkodás terén. Magyarországon erre több jó példa létezik: az egyik a Baráthegy Majorság, ahol ökoturizmussal foglalkoznak (itt található a közeli Diósgyőri vár kicsinyített mása, a farmon erdei iskola működik, integrációs tevékenységeket végeznek, közös értékek létrehozásán dolgoznak), emellett étkeztetést is vállalnak (saját tejfeldolgozó üzemmel rendelkeznek, valamint napi 400 adag melegétel előállítására alkalmas konyhában 250 adagot szociális alapon rászorulóknak, 150 adagot pedig fizető fogyasztóknak készítenek). A Strázsa Tanya Közhasnú Szociális Szövetkezet küldetése családok, közösségek, barátok, fogyatékkal élő vendégül látása (vendégház, ahol családokat, valamint informális képzési programokon részt vevő óvodásokat, általános iskolásokat és középiskolásokat fogadnak).

A termelők és gazdaságok szintjén elmondható, hogy a REL-eknek köszönhetően nagyobb hozzáadott értékkel lehet helyben értékesíteni a termékeket, habár az ilyen hatásokkal kapcsolatban még nincs elég számszerű bizonyíték. A különféle készségeket igénylő nagyobb munkaerő-ráfordítás (termelés, feldolgozás, marketing, reklámtevékenység esetén) kihívást jelent a gazdaságok, különösen a kistermelők számára. A jelenlegi rendszerek kis mérete, valamint az ebből eredő maga-

sabb termelési költség veszélyt jelenthet a hosszútávú működésükre, ami magyarázattal szolgálhat arra, miért alakul át a rendszerek jelentős része az „elégséges nyereség” vagy a „jólétet/hasznosságot maximalizáló” modellek irányába, ahelyett, hogy a profit maximalizálására törekednének. Annak érdekében, hogy rugalmas piaci útvonalakat tudjanak kialakítani, illetve csökkentse a piaci ingadozásból eredő kockázatokat, a gazdálkodók jelentős hányada vagy a REL-ek kombinációját alkalmazza, vagy a hosszú láncokkal ötvözi őket.

A rövid ellátási láncok „**kibővítése**” (scaling up) nem csupán azáltal érhető el, hogy az egyes vállalkozások növelik a saját méretüket, de a sokféle kisléptékű, egymást kiegészítő kezdeményezések koordinációja és egymáshoz kapcsolódása révén is. Célszerű (vagy inkább szükségszerű), ha az ilyen kezdeményezések sokféle szervezeti formát öltenek, pl. kis- vagy mikro-vállalkozás, helyi vállalkozás, közösségi érdekű vállalat, különböző formájú szövetkezetek, közösségi kezdeményezések.

A rövid ellátási láncok „kiszélesítése” kapcsán érdemes az együttműködésen alapuló viselkedést alkalmazni, melyből az alábbi előnyök származnak:

- **Javuló termékskála:** a termékskála diverzebbé tehető vagy szélesíthető, így több termelőt lehet bevonni, és minden területen több munkahely jöhet létre, miközben megtartható a hozzáadott érték. Több embert lehet kényelmesen, változatosabb termékekkel ellátni. A nagyobb vásárlók igényei is kielégíthetők (pl. közbeszerzés).
- **Erőforrások megosztása:** a berendezések, szerszámok, feldolgozó létesítmények, szállítás és logisztika megosztásával jobb hatékonyság és kisebb költségek érhetők el. A tudás és a készségek is megoszthatók (érdemes a különböző szereplők erősségeire építeni, így az együttműködésen alapuló REL-ek esetében nem kell minden egyes tagnak ugyanolyan szakértelemmel rendelkeznie a termelés, feldolgozás, logisztika vagy marketing terén).
- **Infrastruktúra fenntartása:** a helyi feldolgozó létesítmények – pl. a gazdaság területén levő vágóhíd vagy termelői bolt – fenntartása vagy újraindítása. A REL-ekkel kapcsolatban gyakran említett akadály a kis vágóhidak felszámolása, melynek következtében a gazdaságok kénytelenek a nagyméretű, akár többórnyi távolságban található vágóhidakra szállítani az állatokat.
- **Javuló tárgyalási pozíció:** nagyobb súly a szerződésekkel kapcsolatos tárgyalások során, méltányos feltételek biztosítása, hozzáférés a nyilvános és a nagyobb piacokhoz. Nagyobb erővel lehet a döntéshozók figyelmét ráirányítani a jogi problémákra (pl. higiéniai szabályok).
- **Kisebb verseny** a sok kicsi, koordinálatlan REL között egy térségen belül.
- **Kölcsönös támogatás:** együttműködéssel legyőzhető a kistermelők által érzett izoláció, valamint segíti az új belépők élelmiszer- és gazdálkodási ágazatba történő beilleszkedését.

A „szociális innovátor”-ként is emlegetett személyek kulcsszerepet játszanak a REL-ek és a szociális farmgazdálkodás összekapcsolása terén (amennyiben a szociális farmgazdaságot szociális innovációnak tekinthetjük). Magyarországon ezek jellemzően olyan személyek, akik a jelenlegi munkahelyükön túl komolyabb szakmai tapasztalattal is rendelkeznek.

A Közös Agrárpolitika kapcsán elmondható, hogy az Európai Unió már régóta támogatja a rövid ellátási láncokkal kapcsolatos kezdeményezéseket, és ez a támogatás csak fokozódni fog a jövőben. Ezért a szociális gazdaságoknak mindenképp célszerű igénybe venni ezt a pénzügyi lehetőséget.

3.2.3 KÖZÖSSÉG ÁLTAL TÁMOGATOTT MEZŐGAZDASÁG – A RENDSZER ALAPELVEI

Akár termelők vagyunk, akár fogyasztók, rajtunk múlik, melyik típusú élelmiszer-ellátási láncot szeretnénk támogatni. A közösség által támogatott mezőgazdaság² (angol rövidítéssel: CSA) a jelenlegi élelmiszerrendszer környezetbarát, fenntartható alternatívája, ugyanis egy szolidaritáson és kölcsönös előnyökön, valamint a tagok együttműködésén alapuló, sajátos szociális szemlélet jellemzi. Többféle definícióval találkozhatunk, amelyek igyekeznek megragadni az együttműködés lényegét. Az európai CSA kutatási csoport meghatározása (2016) szerint „a CSA közvetlen partnerséget jelent a termelő(k) és fogyasztók között, akik hosszútávú megállapodás keretében, együtt vállalják a termeléssel járó kockázatot és felelősséget, és együtt osztoznak a előnyökön. A CSA általában kis léptékű, helyi kezdeményezés, melynek célja a minőségi élelmiszer előállítás agroökológiai módszerekkel.”

Számos országban találkozhatunk a termelők és fogyasztók társulásával, melyre sokféle elnevezés született. A leggyakoribb a korábban említett, angol eredetű elnevezés: közösség által támogatott mezőgazdaság (CSA). Maga a rendszer Japánból származik, a japán *teikei* szó annyit tesz: a gazda arcával jelölt élelmiszer. Franciaországban AMAP néven terjedt el, a mozaikszó jelentése: Szövetség a Paraszti Mezőgazdaság Fenntartásáért. A spanyolországi közösség által támogatott mezőgazdaság BAM néven vált ismertté, a mozaikszó jelentése: gyümölcsös az aszfalt alatt. Katalóniában pedig a PACA rövidítést

² angolul: Community Supported Agriculture

használják, mely annyit tesz: megállapodás az agroökológiai termelésért és fogyasztásért. Mindegyik elnevezés egy olyan közvetlen megállapodásra utal a termelő és fogyasztók között, melynek értelmében a termelők rendszeresen szezonális termékekkel látják el a fogyasztókat, így a termelők és fogyasztók közös rendszert alkotnak. Mivel a két csoport kiegészíti egymást, olyan szolidaritási szerződés jön létre köztük, amely a fogyasztók bizalmán és a kölcsönös felelősségen alapul.

A rendszer klasszikus működése így néz ki: a vásárlók csoportja a szezon kezdetén, előre megvásárol egy bizonyos mennyiségű terményt. Ezt követően a termelés költségei alapján, előre meghatározott áron és rendszerességgel kapják meg a termékeket (ezt gyakran „betakarítási részesedésnek” nevezik). Ily módon a tagok nem csak a termeléssel járó kockázatokban osztoznak, de a szétosztásra kerülő javakban is. Habár a megtermelt mennyiség függ az időjárási körülményektől és a növények egészségi állapotától, az ár nem változik. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a bevétel nem kapcsolódik a termeléshez. A fogyasztók előre kifizetik ezt az összeget a társulásnak. Ez egyfajta befektetés, ugyanakkor a gazdálkodók számára lehetővé teszi, hogy csak a termelési és szállítási feladatokkal kelljen foglalkozniuk. Ez a gyakran „dobozrendszernek” hívott rendszer egy alternatív mezőgazdasági megközelítést jelent, és számos lehetőséget nyújt a szociális farmgazdálkodás számára.

Tájékoztató kiadvány a franciaországi AMAP népszerűsítésére.

Hogyan és milyen formában működik a CSA a gyakorlatban?

A fogyasztók elkötelezik magukat, hogy a gazdálkodó termékeit megveszik a szezon elején meghatározott áron egy egész évben vagy szezonban. A gazdálkodó így teljes mértékben a magas minőségű termékek előállítására tud koncentrálni, és arra is marad ideje, hogy fejlesztéseket hajtson végre a gazdaságban. Ez a rendszer leegyszerűsíti a gazdálkodók életét, hiszen legtöbbjük számára komoly kihívást jelent a termékek marketingje, terjesztése és értékesítése. A CSA rendszer további előnye, hogy a termelők méltányos árat kapnak termékeikért, a fogyasztók pedig biztosak lehetnek abban, honnan származik az élelmiszer, és megismerhetik a termelési körülményeket.

Az együttműködésre az alábbi négy alapelem jellemző: folyamatos kommunikáció, aktív bevonás, rugalmasság és átláthatóság. A termelők gyakran szerveznek találkozókot, ahol együtt tervezik meg a fogyasztókkal, mit termeljenek a következő szezonban. Ez a fajta kommunikáció erősíti a köztük levő kapcsolatot, mivel mindannyian részt vesznek a döntéshozatali folyamatban. A kiskereskedelmi értékesítéstől eltérően a CSA arra fókuszál, hogy bevonja a fogyasztókat, és fenntartsa a kisméretű gazdaságokat.

Még a közvetlen értékesítéssel foglalkozó közgazdászok is úgy vélik, hogy a CSA mind a termelők, mind a fogyasztók számára előnyös megoldás, mivel a gazdálkodók tisztességes árat kapnak a termékeikért, a fogyasztók pedig kevesebbet fizetnek, hiszen az értékesítésben nincs köztes szereplő. A CSA rendszer célja nem az olcsó, hanem a jó minőségű, méltányos áron értékesített élelmiszer.

A „közösség által támogatott mezőgazdaság” kifejezés azonban kissé félrevezető, hiszen a fő cél sokkal inkább az, hogy egy adott közösség saját magát támogassa a gazdálkodáson keresztül, mintsem hogy egy gazdaságot vagy gazdálkodót támogassanak.

Mindazonáltal az olyan együttműködési formákat is meg kell említeni, ahol a fogyasztókat nem csak a döntéshozatalba és a termények elosztásába vonják be, de a fizikai munkába is (pl. betakarítás), ami nagy segítséget jelent a termelőnek. A gazdálkodó viszonzásképpen olcsóbban, esetleg ingyen ad egyes terményeket azoknak a fogyasztóknak, akik munkát végeznek a gazdaságban. Ennek az együttműködési típusnak komoly oktatási és közösségépítő szerepe van.

A közösség által támogatott mezőgazdaság típusai:

- **Részarányos gazdálkodási rendszer³:** A legszorosabb együttműködési forma a termelő és fogyasztó között. A „részarány” az éves termény meghatározott arányát jelenti, amit a fogyasztó előre kifizet. A gazdálkodó év elején felméri a termelési év során várható költségeket, és kiszámolja, mekkora bevételre van szüksége ahhoz, hogy fenntartsa magát (beleértve a családját és a gazdaságot). Ezt az összeget arányosan elosztják azon fogyasztók (tagok) között, akik szoros kapcsolatban állnak a gazdasággal. A befizetett összegért cserébe a fogyasztók az év során arányosan részesülnek a termésből. A részarányos gazdálkodási rendszerben sokszor nincs lehetőség az egyéni igények kielégítésére; a tagok mindig az „aktuális” termésből részesülnek. A szerződés és az előlegfizetés magában foglalja a közös kockázatot (pl. az extrém időjárási körülmények miatti károkat nem csak a termelő, hanem a fogyasztók is viselik).
- **Dobozrendszer⁴ (állandó vásárlók rendszere):** A rendszer alapja, hogy a termelők és fogyasztók közösen létrehoznak egy rendszeres értékesítési/vásárlási szövetséget. A megállapodás a szezon elején jön létre köztük, amikor kitűzik a termékért fizetendő árat. A gazdálkodó az általa előállított összes terméket (pl. hús, tojás, zöldség) felajánlja a tagoknak. A fogyasztók általában hetente kapják meg a termékeket. Ily módon a fogyasztók számíthatnak a rendszerességre, a termelők pedig a piaci méret és az igények alapján tudják megtervezni a termelést. A fogyasztók kialakíthatják saját vásárlási szokásaikat, ismerve a dobozban érkező termények mennyiségét és tartalmát. A termelő és fogyasztó közti kapcsolat itt is nagyon fontos, hiszen a termékek egy vagy legfeljebb néhány közeli termelőtől érkeznek. A dobozrendszer iránti egyre növekvő érdeklődés miatt fontos megjegyezni, hogy az online boltokon vagy más közvetítőkön keresztül rendelt termékek – beleértve a zöldségdobozokat is – nem tartoznak a közösség által támogatott mezőgazdaság kategóriába, hiszen a termelő és fogyasztó között nincsen személyes kapcsolat.
- **Kiszállítási rendszer⁵:** A gazdálkodók egy kiszállítási rendszert hoznak létre, amely lehet házhozszállítás vagy gyűjtőpontra történő szállítás. Ezek a rendszerek viszonylag rugalmasak, mert a fogyasztók eldönthetik, mit szeretnének, és hol lenne számukra megfelelő az átvétel. A termelők számára azonban bizonytalan lehet, hogy el tudják-e adni az összes terméküket. A rendszer egyik fő előnye, hogy jól működik a nagyobb városokban, ahol a termelők és fogyasztók távol vannak egymástól.

Mit jelent a CSA a közösségek számára?

- Megélhetést és foglalkoztatást nyújt a vidéki lakosoknak;
- az élelmiszertermelést helyben tartja;
- hozzájárul a helyi gazdaság erősítéséhez;
- támogatja a hagyományos termelési módszerek fennmaradását;
- hozzájárul a természeti táj megőrzéséhez;
- átláthatóbbá teszi az árakat és gazdálkodási technikákat;
- hasznos mezőgazdasági tevékenységet biztosít a szociális farmgazdálkodás célcsoportjai számára (erről a CSA fogyasztók és a helyiek is értesülnek a közösségi napokon).

A CSA alapvető sajátosságai közé tartoznak a gazdálkodók és fogyasztók számára nyújtott kölcsönös előnyök. A legnagyobb előny az, hogy ez a rendszer összehozza az embereket, kisgyermektől az idősekig biztonságos helyet nyújt az egész közösségnek. A gyerekek tanulhatnak az ökológiáról, a fiatalok különféle mezőgazdasági és vállalkozási készségeket sajátíthatnak el, míg az idősek a közös munka során társaságban lehetnek. Az alábbi táblázat összefoglalja a termelők és fogyasztók számára nyújtott legfontosabb előnyöket.

3 angolul: share farm
4 angolul: box scheme
5 angolul: delivery scheme

MIÉRT JÓ A TERMELŐNEK?	MIÉRT JÓ A FOGYASZTÓNAK?
Méltányos ár a termékekért	Méltányos ár a termékekért
Közvetlen és hosszútávú kapcsolat a fogyasztókkal	A fogyasztó tudja, honnan származik az élelmiszer, és ismeri a termelés körülményeit
Több idő jut a termelésre	A fogyasztók közvetlenül tudathatják a gazdálkodóval, mire van szükségük
Magasabb szintű anyagi biztonság – a gazdaság kiegyensúlyozottabb fejlesztése, jobb tervezhetőség	Friss, egészséges, környezetbarát, helyi élelmiszerhez való rendszeres hozzájutás
Kevesebb energiát kell szánni marketingre és értékesítésre	A gazdaság, ahonnan a termés érkezik, meglátogatható
Megoszlik a kockázat (pl. természeti katasztrófa)	Találkozási lehetőség a többi taggal
A megtermelt mennyiség jobb tervezhetősége	Ha a CSA gazdálkodó ökológiai gazdálkodást folytat, a fogyasztók megismerhetik ennek a gazdálkodási módnak a környezetre gyakorolt pozitív hatásait
Kisebb karbon-lábnyom	Az előnyök megosztása (nagyobb termés)
	Kisebb karbon-lábnyom

A CSA-rendszer néhány előnye.

A CSA-rendszerben a szezon kezdetén megállapodást köt egymással a két fél. A gazdálkodó részéről nagyon sok tervezést igényel, hogy beváltsa a fogyasztók felé tett vállalásokat. Egy CSA-csoport vezetése sok energiát, elhivatottságot és lelkesedést igényel a termelő részéről, valamint extra ráfordítást, különösen az elején. A vásárlók részéről is nagyon fontos a hűség és bizalom. Az időjárásban bekövetkező váratlan események és más bonyodalmak befolyásolhatják a gazdálkodók hírnevét és a tagokkal való kapcsolatát.

Melyek a legáltalánosabb kihívások a termelők és fogyasztók szemszögéből?

- Nehéz CSA-fogyasztókat találni, ha a környéken élőknek csak az élelmiszer alacsony ára számít.
- A CSA-rendszer többlet befektetést kíván a termelőtől, főként az induláskor (szervezés, adminisztráció).
- A fogyasztókkal való rendszeres kommunikáció és tájékoztatás gyakran nehézkes és időigényes. Nem minden termelő alkalmas erre a feladatra.
- A gazdálkodónak sokféle terméket kell kínálnia ahhoz, hogy a doboz tartalma változatos legyen, attól függetlenül, hogy ő maga szociális gazdálkodó vagy sem.
- A mezőgazdaság természeténél fogva kockázatos dolog, mivel sebezhető, és ki van téve a természeti (főként időjárási) bizonytalanságoknak.
- Előfordul, hogy a fogyasztók nehezen találják CSA-termelőt a közelükben.
- Megesik, hogy a fogyasztók nem kapnak meg minden szükséges terméket a heti dobozban (pl. feldolgozott készítmények, pékáru, tejtermékek), ezért más beszerzési forrást kell keresniük ezek megvásárlására (pl. piac, üzletek).
- A CSA-rendszer elterjedése lassú, mivel maga a koncepció még mindig viszonylag új mind a termelők, mind a fogyasztók számára (csakúgy, mint a szociális farmgazdálkodás, amely eddig csupán néhány országban vált népszerűvé).

Milyen lehetőségeket nyújthat a CSA a szociális farmgazdálkodással együtt?

A CSA nem egy mereven kialakított rendszer, a termelő változtathat rajta a fogyasztók igényeinek megfelelően, de természetesen mindig szem előtt kell tartania a gazdaságossági és szakmai szempontokat. A CSA-rendszerrel kombinált szociális farmgazdálkodás az alábbiakban segíthet:

- Az ökológiai gazdaságok ideális helyszínt biztosítanak a sajátos szükségletekkel rendelkező személyekkel való munkához, mivel az egészséges környezet hozzájárulhat a rehabilitációjukhoz és gyógyulásukhoz. Emellett a rovarirtó- és gyomirtószerek használatának mellőzése kisebb kockázatot jelent a szociális farm foglalkoztatottjai számára. Az ökológiai gazdaságokban továbbá nagyobb a kézimunka aránya (pl. gyomlálás), főként a mezőgazdasági nagyüzemekhez képest, ahol olyan nehézgépeket használnak, amelyekkel a célcsoport tagok nem tudnak dolgozni. A szociális gazdaságok esetén gyakran említett szempont, hogy az előállított termékek hozzáadott értéke leginkább abban rejlik, hogy a fogyasztók tudják, honnan származik az élelmiszer, és milyen termelési körülmények között állították elő, akárcsak az ökológiai gazdálkodás esetében. A CSA-rendszer tökéletes lehetőséget kínál a fogyasztóknak arra, hogy rendszeresen felkeressék a gazdaságot, ahol megismerhetik a termelési körülményeket, és találkozhatnak az ott dolgozó szociális farm foglalkoztatottakkal. A rendszeres találkozók fontos szerepet játszanak a társadalmi integrációban.

- A rehabilitációs gazdaságokból származó termékek fogyasztói a családtagok, a helyi lakosság, és/vagy a szociális gazdaság dolgozóinak köréből kerülhetnek ki. Ez sok esetben leegyszerűsíti a vásárlók megtalálásának folyamatát. (Rehabilitációs gazdaság: speciális szükségletekkel rendelkező személyek egy szociális intézmény mezőgazdasági egységében dolgoznak rehabilitációs munkavégzés céljából.)
- Amennyiben a sajátos szükségletekkel rendelkező személyek által végzett mezőgazdasági tevékenység helyszíne egy CSA-termelő által vezetett gazdaság, a fogyasztók – akik esetleg rendszeresen fel is keresik a gazdaságot – méltányolják a rendszeresen vagy előre kifizetett mezőgazdasági termékek hozzáadott értékét. Ezáltal támogatják a termelő és a fogyasztó társadalomban betöltött szociális szerepét. Azoknak a speciális szükségletekkel rendelkező személyeknek a családtagjai, akik rendszeresen dolgoznak a CSA-gazdaságban, valamint a küldő intézmények szociális munkásai CSA-vásárlókká válhatnak. (Ez elősegítheti a CSA-termelő vásárlói körének bővülését is.)

Példa a rövid élelmiszer-ellátási láncot támogató szociális gazdaságra:

- **Célcsoportok:** helyi munkavállalók, alacsony képzettségű személyek, munkanélküli álláskereső, középiskolás diákok, gyerekek.

Gazdaság: Farmyard Branovo, Szlovákia (üzemeltető: mezőgazdasági vállalkozók szövetsége, Dvory nad Žitavou szövetkezet)

A Branovo gazdaság (Gazdovský Dvor Branovo) logója. Forrás: <https://www.facebook.com/473203336033385/photos/a.473204682699917/833374206682961/?type=1&theater>

Kapcsolódó funkciók:

- elegendő, magas tápanyagtartalmú élelmiszer előállítása;
- a talajtermékenység fenntartása és javítása hosszú távon;
- olyan feltételek megteremtése, amelyek megfelelnek az állattartás természetes igényeinek és etikai alapelveinek;
- a termelő és fogyasztó közti bizalom megteremtése a hazai termelés ösztönzésével (rövid élelmiszer-ellátási láncok);
- új munkahelyek létrehozása a helyiek számára.

Mezőgazdasági tevékenységek:

- hagyományos technológiákkal történő állattartás (kecske, bárány, kacsa, liba, nyúl, galamb, csirke);
- állati eredetű termékek feldolgozása (tej, hús);
- helyi termékek előállítása;
- marketing;
- együttműködés középiskolákkal (gyakorlat a diákoknak), gyerekeknek szóló tevékenységek a gazdaságban (gyereksarok, gyermekek környezeti nevelése).

Közvetlen értékesítés:

- Nyitvatartási idő: kedd-szombat: 07:00-12:00, valamint 12:30-16:00 között
- A hétfő egészségügyi nap, értékesítés csak telefonos egyeztetést követően

Egyéb szolgáltatások:

- vezetett lovas túrák;
- lehetőség a HYPOBUS (lovak vontatta jármű) használatára;
- lovas esküvői fotózás;
- hétfégi látogatás Gazdovského dvorára;
- részvételi lehetőség az állatok tenyésztésében, gondozásában és etetésében, állatbemutató (tehének, kecskék, csirkék stb.);
- különféle környezeti neveléssel kapcsolatos események általános iskolások számára;
- Fríz csődör tenyésztés.

Online jelenlét:

Weboldal: <http://www.gazdovskydvorbranovo.sk/hlavna-stranka/>

A honlap kezdőlapján találunk egy bevezetőt, amelyben a vállalkozás céljairól és küldetéséről olvashatunk. Az egyik aloldalon leírást találunk az összes farmon tenyésztett állatról, bemutatva az egyes ismertetőjegyeket és hasznosítási módokat. Leírást olvashatunk a termékekről is, ide tartozik a nyers és feldolgozott kecske-, juh- és tehéntej termékek, valamint a baromfi, bárány, kecske, nyúl, marha és sertéshúsból készült termékek, tojás stb. A honlapon elérhető egy termékeket tartalmazó friss katalógus és árlista is, valamint a legfrissebb híreket és programajánlókat is megtaláljuk. Egy gazdag fényképgaléria is helyet kapott a honlapon, melyen keresztül betekintést nyerhetünk a gazdaság sokféle tevékenységébe és a termékkínálatba. A kapcsolat menüpont alatt szerepel egy térkép, valamint a gazdaság címe, email-címe, telefonszáma, és a nyitvatartási idő.

Facebook: <https://www.facebook.com/Gazdovsk%C3%BD-dvor-Branovo-473203336033385/>

A Branovo gazdaság bejárata: Kép forrása: <http://www.gazdovskydvorbranovo.sk/zo-zivota-gazdovskeho-dvora/>

A termékek közvetlen értékesítése. Kép forrása: <http://www.gazdovskydvorbranovo.sk/predaj-domacich-vyrobkov-ulany-nad-zitavou/>

3.3 FŐ TEVÉKENYSÉG ÉS FELADATOK

Kiscsoportos, kooperatív tanulás a CSA-ról

- **1. lépés:** Csoportokra osztjuk a hallgatókat. Egy-egy csoport legalább három fős legyen.
- **2. lépés:** 5 perc egyéni munka a hallgatóknak: olvassák el az oktató által adott 1. cikket. A téma (vagy probléma) megismerése, a hallgatók témával kapcsolatos saját véleményének kialakítása. 10 perc: kiscsoportos megbeszélés az 1. cikkről.
- **3. lépés:** Csoportmunka az oktató által kiválasztott 2. cikk kiosztását követően, 5 perc egyéni olvasás.
- **4. lépés:** 15 perces megbeszélés a többi csoport tagjaival, akik ugyanazt a cikket kapták (a hallgatók közti kereszt-elemzés elősegíti a jobb megértést).
- **5. lépés:** A hallgatók visszatérnek az eredeti csoportjukhoz. Ezt követi egy 10 perces megbeszélés a csoporton belül.
- **6. lépés:** Új cikk elolvasása (az oktató által kiválasztott 3. cikk), mindenki ugyanazt a cikket olvassa egyénileg 5 percig.
- **7. lépés:** Az összes elolvasott cikk alapján közös javaslattevél a megoldásokra (ha szükséges), szóbeli összefoglaló prezentáció (vagy fogalmi térkép) előkészítése, 10 perc.
- **8. lépés:** Prezentáció, csoportonként 5-10 perc.

Közvetlen értékesítéssel foglalkozó szociális gazdaság megtervezése:

- **1. lépés:** Csoportokra osztjuk a hallgatókat. Minden csoportban legalább három fő legyen.
- **2. lépés:** Csoportmunka: a tagok találjanak ki egy elképzelt szociális gazdaságot (15 perc).

Adják meg az alábbi információkat:

- Mi a gazdaság neve?
- Melyek a fő mezőgazdasági tevékenységek?
- Milyen hozzáadott értéket állítanak elő a gazdaságban? (feldolgozott termékek, szolgáltatások stb.)
- Milyen modellt (csatornát) alkalmaznak a termékek értékesítésére?
- Miként teszi a gazdaság a termékeit értékesé és érdekessé a helyi fogyasztók számára?
- Milyen egyéb bevételekkel rendelkezik a gazdaság?
- Hányan dolgoznak állandó jelleggel a gazdaságban, és milyen szerepet töltenek be?
- Kik az érintettek?
- Hogyan vonják be az érintetteket a gazdaság tevékenységeibe?
- Az egyes tevékenységek milyen előnyökkel járnak a különböző csoportok tagjaira nézve?
- **3. lépés:** Csoportmunka: a tagok egy gondolattérkép segítségével jelenítik meg a gazdaság összetett tevékenységeinek logikai rendszerét (szükséges eszközök: flipchart papír, filctollak több színben); a rendelkezésre álló idő 10 perc.
- **4. lépés:** Prezentáció, csoportonként 5 perc.
- **5. lépés:** Az ötletek társadalmi hasznosságának és gazdasági életképességének megvitatása, csoportonként 5 perc.

3.4 ÖTLETEK HÁZI FELADATHOZ

Tervezzünk meg egy interaktív, egyben informatív online megjelenést annak a gazdaságnak, amelyet a csoportunk a „közvetlen értékesítéssel foglalkozó szociális gazdaság megtervezése” feladatban kidolgozott. A csoport egyik tagja feleljen a honlapért és/vagy a mobilalkalmazásért, a másik tagja a közösségi médiáért, a harmadik pedig az online és offline hirdetésekért. Dolgozzuk ki a fent említett platformok funkcióit, tartalmát és a kommunikációs stratégiát!

3.5 ÉRTÉKELÉS ÉS FELMÉRÉS

- Az elméleti tudást felmérő teszt (írásbeli, standardizált teszt).
- A csapatban való dolgozás és az ötletek kidolgozásának értékelése.

TIPPEK ÉS MEGJEGYZÉSEK

A „kiscsoportos kooperatív tanulás a CSA-ról” című tantárgy oktatója gyűjtsön olyan figyelemfelkeltő cikkeket, melyekben alapvető tételeket vitathatnak meg a hallgatók; ez élő, izgalmas beszélgetésre ösztönözheti őket.

3.6 HASZNOS LINKEK

Tudatos Vásárló: www.tudatosvasarlo.hu

3.7 FELHASZNÁLT IRODALOM

Benedek, Zs, Balázs, B. (2015). *Efficient support of short food supply chains in Hungary: a spatial analysis*. Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences. ISBN 978-615-5594-17-5.

European CSA Research Group. (2016). *Overview of Community Supported Agriculture in Europe*. Urgenci. https://urgenci.net/wp-content/uploads/2015/03/CSA4EUrope_Handbook.pdf

Galli, F, Brunori, G. (eds.) (2013). *Short Food Supply Chains as drivers of sustainable development*. Evidence Document. Document developed in the framework of the FP7 project FOODLINKS (GA No. 265287). Laboratorio di studi rurali Sismondi, ISBN 978-88-90896-01-9. http://www.foodlinkscommunity.net/fileadmin/documents_organicresearch/foodlinks/CoPs/evidence-document-sfsc-cop.pdf

Hayes, M., A. Huese Ch., A. Descombes (eds.) (2013). *Organic market garden start-up manual*. (Ecovoc Leonardo project) Budapest, GAK Nonprofit Kozhasznu Kft.

Handersen, E. (2016). *Overview of Community Supported Agriculture in EU*. Urgenci.

Hayes, M., Milankovics, K. (2001). *CSA: A farmers' manual*. Godollo.

Horvath, G. (2013). *Community Supported Agriculture getting your share*. Budapest: Tudatos Vásárlók Egyesülete.

Kneafsey M., Venn L., Schmutz U., Balázs B., Trenchard L., Eyden-Wood T., Bos E., Sutton G., Blackett M. (2013). *Short Food Supply Chains and Local Food Systems in the EU. A State of Play of their Socio-Economic Characteristics*. European Commission, Joint Research Centre. Luxembourg: Publications Office of the European Union. [https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC80420/final%20ipts%20jrc%2080420%20\(online\).pdf](https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC80420/final%20ipts%20jrc%2080420%20(online).pdf)

Marsden, T., Banks, J., Bristow G. (2000). Food supply chain approaches: exploring their role in rural development. *Sociologia ruralis* 40 (4), pp. 424–438.

Pércsi-Nagy, K. (2018). Food Safety Requirements in Case of Short Food Supply Chain. *Studia Mundi – Economica*, 5(1), doi: 10.18531/Studia.Mundi.2018.05.01.79-86

Perényi, Z., Iserte, M., Paun, G., Valeška, M. V. (2016). *Be part of CSA! Supporting booklet for training on community supported agriculture*. Creative Commons.

Renting H., Marsden, T.K., Banks J. (2003). Understanding Alternative Food Networks: Exploring the Role of Short Food Supply Chains in Rural Development. *Environment and Planning A* 35(3), pp. 393–411. https://www.researchgate.net/publication/23539274_Understanding_Alternative_Food_Networks_Exploring_the_Role_of_Short_Food_Supply_Chains_in_Rural_Development

Conference "Local agriculture and short food supply chains" (Brussels, 20/04/2012). https://ec.europa.eu/agriculture/events/small-farmers-conference-2012_en

Todorovic, V., Maslaric, M., Bojic, S., Jokic, M., Mircetic, D., Nikolicic, S. (2018). Solutions for More Sustainable Distribution in the Short Food Supply Chains. *Sustainability* 2018, 10, pp. 3481. doi:10.3390/su10103481

Ujj, A. (ed.) (2017). *Introduction to Ecological Small Scale Farming*. Szent István University, Gödöllő.

Ujj, A. (ed.) 2017. *Social Farming Best Practice Collection in Visegrad Countries*. ISBN: 978-963-269-665-2 URL: <http://www.sociální-zemdelství.cz/wp-content/uploads/2017/10/social-farms-in-visegrad-countries-web.pdf>

4. TANEGYSÉG

CÉLCSOPORTOK A SZOCIÁLIS FARMGAZDÁLKODÁSBAN

**Claudia Schneider, Verena Borghorst, Marlene Luft,
Christine Baumbach-Knopf, Christian Augsten**

GYAKORLATI INFORMÁCIÓ: IDŐIGÉNY, HELYSZÍN, ESZKÖZ- ÉS ANYAGIGÉNY

- **Időigény:** elméleti előadás: 270 perc; gyakorlat: 90 perc
- **Helyszín:** osztályterem
- **Eszköz- és anyagigény:** projektor, prezentáció, munkalapok, flipchart papír, színes filctollak, öntapadós színes papírok

TANULÁSI CÉLOK/EREDMÉNYEK ÉS SZINT

Az alábbi fejezet a szociális farmgazdálkodás fő célcsoportjairól nyújt alapismereteket. A hallgatók a fejezetben foglaltak alapján képesek lesznek megérteni, milyen nehézségekkel kell szembenéznie az egyes célcsoportoknak, illetve jellemezni tudják majd, milyen szellemi, fizikai vagy szociális problémákkal kell megküzdíteniük az érintetteknek. A hallgatók képesek lesznek különbséget tenni az egyes célcsoportok között (pl. mentális betegséggel vagy fizikai fogyatékossgal élő emberek, idősek és fiatalok), valamint el tudják különíteni egymástól az egyes csoportok fogyatékossgait és sajátos szükségleteit. A hallgatók megtanulják, miként támogathatja a szociális farmgazdálkodás a különféle célcsoportokat.

Az alábbi fejezet a szociális farmgazdálkodás különféle célcsoportjairól ad áttekintést. Nyilvánvalóan még további ismeretekre van szükség ahhoz, hogy az alábbiakat alkalmazni lehessen a sajátos szükségletekkel rendelkező személyek felügyelete és irányítása során. A célcsoportokról szóló tudás elengedhetetlen ahhoz, hogy a sajátos szükségletekkel rendelkező személyeket bevonva szociális farmgazdálkodást lehessen folytatni.

A „szociális farmgazdálkodás” kurzus hallgatói képessé válnak arra, hogy személyre szabott napi tevékenységeket tervezzenek a velük dolgozó személyek részére, illetve fel tudják mérni ezen személyek korlátait és képességeit.

Az alábbi fejezet alapismereteket nyújt. A hallgatók a kurzus végére elsajátítják, hogyan kell vezetni egy olyan, szociális farmgazdálkodással kapcsolatos projektet, amely a sajátos szükségletekkel rendelkező, illetve fogyatékossgal élő személyek javát szolgálja. Tisztában lesznek azzal, miként kell kiválasztani a megfelelő célcsoport(ka)t, és azok miként vonhatók be a gazdálkodási tevékenységekbe.

ÖSSZEFOGLALÓ

Az alábbi fejezet áttekintést ad a szociális farmgazdálkodás fő célcsoportjairól. A legfontosabb célcsoportok közt említhetjük a sajátos szükségletekkel rendelkező, illetve fogyatékossgal élő személyeket, az értelmi fogyatékos személyeket, az időseket, a tartósan munkanélkülieket, a magatartászavaros fiatalokat és a menekülteket. A fejezetben megismerhetjük a csoportok problémáit, valamint a szociális farmgazdálkodás által nyújtott támogatási lehetőségeket.

KULCSSZAVAK

Célcsoportok, célcsoportok tagjai (érintettek), szociális munka

4.1 BEVEZETŐ

A szociális farmgazdálkodás célcsoportjai közé tartoznak az olyan sajátos szükségletekkel rendelkező vagy hátrányos helyzetű személyek, akik oktatási vagy terápiás céllal keresnek fel egy gazdaságot, illetve akik egy gazdaság területén élnek és dolgoznak. További célcsoportok az iskolás gyerekek, az autizmus spektrum zavarral élő gyerekek, a sajátos szükségletekkel rendelkező fiatalok, a mentális egészségi problémákkal küzdő felnőttek, az értelmi vagy testi fogyatékosok, a börtönviselt személyek, az idősek, a tartósan munkanélküliek, az etnikai kisebbséghez tartozók (pl. romák), a menekültek, vagy egyéb, társadalmi kirekesztéssel fenyegetett csoportok.

Ezeknek az embereknek a lehető legmegfelelőbb ellátása és támogatása igen megerőltető, és széleskörű ismereteket igényel a tünetekről vagy fogyatékossgokról. Továbbá a gondozóknak olyan készségekkel kell rendelkeznie, melyek lehetővé teszik a megfelelő interakciót a különféle célcsoportokkal.

4.1.1 FOGYATÉKKAL ÉLŐ, ILLETVE SAJÁTOS SZÜKSÉGLETEKKEL RENDELKEZŐ SZEMÉLYEK

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) meghatározása szerint a **fogyatékos** „a károsodásokat, a tevékenység akadályozottságát és a részvétel korlátozottságát felölelő gyűjtőfogalom. A fogyatékos a kóros egészségi állapottal (pl. cerebrális parézisben szenvedő, Down-szindrómás, vagy depressziós), valamint hátrányos környezeti és személyes tényezőkkel rendelkező (pl. negatív hozzáállás, közlekedés és közintézmények elérhetetlensége, csekély társadalmi támogatottság) személyek közötti kölcsönhatás negatív oldalát jelöli meg.” (WHO 2011)

A fogyatékos lehet:

- fizikai vagy érzékszervi;
- értelmi fogyatékos vagy tanulási nehézség;
- mentális.

A fogyatékossgal élő személyek az alábbi nehézségekkel és problémákkal küzdenek (WHO 2011):

- rosszabb egészségi állapot (pl. társbetegség; időskori betegségek; gyakoribbak a kockázatos magatartásformák pl. dohányzás, mozgásszegény életmód, helytelen étrend);
- alacsonyabb tanulmányi teljesítmény;
- alacsonyabb gazdasági részvétel (pl. magasabb munkanélküliségi ráta);
- nagyobb a szegénység aránya;
- nagyobb függőség és korlátozott részvétel.

Az Egészségügyi Világszervezet meghatározása szerint nem minden, szociális farmgazdálkodásba bevont személy fogyatékkal él. Mi beleértjük az elhanyagolt fiatalokat, a nyelvi akadályokkal és kulturális nehézségekkel küzdő menekülteket és a tartósan munkanélkülieket is; ezek a csoportok a szociális farmok fontos célcsoportjai. Ezért a szociális farmgazdálkodás kapcsán gyakran találkozunk a „**sajátos szükségletekkel rendelkező személyek**” fogalmával is. Ezeket a célcsoportokat gyakran fenyegeti az alacsonyabb iskolázottság, szegénység, szerfüggőség vagy társadalmi kirekesztés veszélye.

A mentális vagy fizikai megbetegedés aránya is nagyobb lehet körükben. Az erőszakot átéltek fiatalok vagy menekültek például gyakran szenvednek poszttraumás stressz szindrómában vagy depresszióban (mentális betegség). A tartósan munkanélküliek körében a mozgásszegény életmód és a társas kapcsolatok hiánya vezethet a mentális egészségi állapot leromlásához.

A fentiekén túl a szociális farmgazdálkodásban résztvevők közül sokakra jellemző a kettős diagnózis. Pl. sok drogfüggő küzd valamilyen mentális egészségi problémával is (Ellings, 2012), de a menekültek között is lehetnek fogyatékkal élők vagy tartósan munkanélküliek.

4.1.2 HOGYAN TUDJA A SZOCIÁLIS FARMGAZDÁLKODÁS TÁMOGATNI EZEKET A CÉLCSOPORTOKAT?

A szociális farmgazdálkodás sokféle módon támogathatja az embereket. Egy brit tanulmány során megkérdezték egy gondozói farm dolgozóit, miben látják a szociális farmgazdálkodás lényegét. Elmondásuk szerint „ezek a gazdaságok olyan otthonos, támogató környezetet jelentenek, ahol az emberek megtapasztalhatják a természetet és a fenntartható élelmiszertermelést”. Szerintük a gondozói farm egy olyan befogadó környezetet biztosít, amely elősegíti az érintettek személyes fejlődését; lehetővé teszi, hogy kapcsolódjanak saját magukhoz, másokhoz és a természethez; valamint növeli a függetlenségüket. Az emberek önmaguk lehetnek itt, és lehetőségük nyílik rá, hogy önmagukról és a természetről tanuljanak (Hemingway/Norton, 2016).

Egy német tanulmány szerint a szociális farmgazdálkodás az alábbi előnyökkel jár (van Elsen/Kalisch, 2007):

Fizikai hatások:

- készségfejlesztés;
- javuló fizikai állapot;
- foglalkoztatás.

A mentális egészségre gyakorolt hatások:

- tudatosság;
- lelkesedés;
- javuló személyes felelősségvállalás;
- javuló önbizalom;
- javuló önértékelés;
- javuló jóllét.

Társadalmi hatások:

- társas érintkezés a projekten belül;
- társas érintkezés a projekten kívül;
- társas készségek;
- csapatmunka;
- munkához kapcsolódó szokások, munkafegyelem;
- munkából adódó sikerélmény;
- függetlenség;
- tanulásbeli sikerek (oktatás).

Közösségi hatások:

- a fogyatékoság és az egészségügyi problémák jobb megértése a társadalomban;
- javuló társas kapcsolatok a helyi közösségben;
- a fogyatékkal élő személyek részvétele a helyi közösségben.

A fent nevezett projekt további hatásai (van Elsen/Kalisch 2007):

- a kompetencia vagy képesség szintjének fenntartása;
- strukturált napirend;
- részvétel a gazdasági életben;
- az akarat irányításának elsajátítása;
- életcélok meghatározása;
- motorikus készségek fejlesztése (iskolafarm);
- a mezőgazdasági termékek nagyobb megbecsülése;
- a mezőgazdasági összefüggések megértése;
- az állatokkal való bánásmód elsajátítása;
- szakmai képzés vagy integráció, kompetencia, megbecsülés;
- az elsődleges munkaerőpiacon való elhelyezkedés.

4.1.3 A SZOCIÁLIS FARMGAZDÁLKODÁS KORLÁTAINAK ISMERETE**a) A szociális farmgazdálkodás gyógyhatásának korlátai**

A szociális farmokon végzett tevékenységek nagyon gyakran gyógyító és terápiás hatásúak. Szakmai szempontból azonban fontos kiemelni, hogy a pedagógia és a terápia eltérő kompetenciákon alapul. A terápia célja egy állapot gyógyítása (Felters, 1998), míg a pedagógia a tanulási tapasztalatok megszerzését teszi lehetővé. Ezért tisztában kell lenni azzal, hogy a szociális farmgazdálkodásnak milyen korlátai vannak a mentális betegek vagy fogyatékkal élők gyógyítása és kezelése kapcsán. A szociális farmgazdálkodás nem a gyógyításról szól, viszont pozitív tapasztalatokat és a fontosság érzetét nyújtja a célcsoportok tagjai számára. Ezenkívül a szociális, fizikai és mentális egészségre is előnyösen hat, ezért a szociális farmgazdálkodás képes arra, hogy támogassa a résztvevők mentális és fizikai jóllétét.

b) A farmon dolgozók korlátainak ismerete

A gazdaságban dolgozók gyógyításának vagy kezelésének határain túl minden olyan személy korlátaival érdemes tisztában lennünk, akiket be szeretnénk vonni a szociális farm tevékenységeibe. Ezért ismernünk kell egy-egy betegség vagy mentális állapot (pl. trauma, állapot rosszabbodás, depresszió) tüneteit, és azokat a viselkedési mintázatokat vagy viselkedési tüneteket, amelyekkel a gazdálkodó egy adott célcsoporttal való munka során találkozhat. Kerülni kell a gazdaságban dolgozók túlterhelését. Egy-egy olyan helyzet, ami a gazdálkodó szemében nem különösebben stresszes, egy sajátos szükségletekkel rendelkező ember számára fizikailag vagy mentálisan megterhelő lehet.

c) A képzettség korlátainak ismerete

Minden szociális gazdálkodónak tisztában kell lennie a saját képzésének határaival is.

Habár a szociális gazdálkodó vagy szociális munkás nem képzett orvos, fel kell tudnia ismerni, mikor van szükség orvosi vagy terápiás tanácsadásra.

A szociális farmgazdálkodás általában csapatmunkát jelent, és interdiszciplináris megközelítésen alapul. Szükség esetén orvosi kompetenciát kell hozzáadni a csapathoz, pl. az ápolás vagy egészségügy területéről érkező szakember bevonásával. A sajátos szükségletekkel rendelkező személyek, valamint általánosságban a szociális munka módszereinek mély megértése alapvető fontosságú abban, hogy a gazdálkodó felismerje egy adott személy szükségleteit és természetét. Ha maga a gazdálkodó nem rendelkezik ezekkel a készségekkel, más szakmai területekről érkező személyek tölthetik be ezt az hiányosságot.

d) Személyes korlátok ismerete

Fontos, hogy a szociális gazdálkodók és szociális munkások egyaránt tisztában legyenek saját személyes korlátaikkal. Egy új bevételi forrás lehetősége nem elegendő ok arra, hogy belekezdjünk egy szociális farm működtetésébe. A sajátos szükségletekkel rendelkező személyek felügyelete időigényes, sok-sok türelmet és empátiát igényel. Fontos, hogy ezeket a feladatokat az egyéb családi feladatokon túl kell elvégezni, az egyéb gazdálkodási feladatok, valamint a szabadidő eltöltésével kapcsolatos személyes ambíciók mellett. A gazdálkodónak számos szociális készséggel kell rendelkeznie, és fontos, hogy elkötelezett legyen abban, hogy a gazdaságba kerülő emberekkel együtt éljen és dolgozzon.

Az adott szociális farm modelljétől és a célcsoporttól függően minden szociális gazdálkodónak fel kell tennie a kérdést: személy szerint ő maga képes-e arra, hogy sajátos szükségletekkel rendelkező embereket vonjon be a mindennapi életébe és munkájába? Pl. a családja örömmel befogad-e otthonába egy nevelt gyermeket vagy egy fogyatékkal élő? Van-e elég türelme és empátiája ahhoz, hogy egy sajátos szükségletű személyt tanítson? Van-e elég ideje és energiája arra, hogy vállalljon egy új kihívást?

4.1.4 A SZTEREOTÍPIÁK ELKERÜLÉSE

A célcsoporttól, azok szükségleteitől és a károsodásoktól függően eltérőek lehetnek a jótékony hatások. A különféle célcsoportok bevonásának módja is sokféle lehet. Fontos, hogy a gazdálkodás tevékenységei és a terápiás célok egymással összhangban legyenek. Nincsenek általános szabályok arra, hogyan hozzunk létre egy minden célcsoport számára megfelelő szociális farmot.

A depressziós embereknek például olyan feladatot kell adni, amely növeli az önbecsülésüket, könnyen megfogható, és sikerélményt nyújt nekik.

Ezt a terápiás célt valamilyen aprólékos munkába történő bevonással érhetjük el (pl. kertészkedés, ami leköti a figyelmüket, de fizikailag nem túl kimerítő).

Függőség esetén éppen az ellenkezője lehet igaz (kemény fizikai munka, pl. erdészeti munka, mely fizikailag kimerítő, így „természetes” adrenalin-löketet ad). A gazdálkodás, kertészkedés vagy erdőgazdálkodás kapcsán végzett különféle tevékenységek különféle terápiás célokra alapulnak, amelyek személyenként változnak.

Jelen fejezet áttekintést nyújt a szociális farmgazdálkodás néhány fontosabb célcsoportjáról és szükségleteikről. Azonban szeretnénk hangsúlyozni, hogy ez csupán egy egyszerű összefoglalás a legáltalánosabb célcsoportokról. Egy adott személy és az igényeinek megismerése sokkal összetettebb, mint az alábbi leírás. Az emberi természet nem egyszerűsíthető le az adott betegséggel vagy fogyatékossgal járó szükségletekre. Egy mentális egészségi problémával vagy fogyatékossgal élő személynek – mint minden embernek – megvan a maga élettörténete; vannak vágyai, elképzelései, sajátos jellemzői, vannak kedvelt és kevésbé kedvelt dolgai; mindezeknek pedig semmi köze az ő sajátos szükségleteihez vagy fogyatékossgához. Ezért fontos, hogy az alábbi rövid összefoglaló alapján ne alkossunk sztereotípiákat, ne kategorizáljuk az embereket. Például, habár sok szellemi fogyatékkal élő szereti az ismétlődő és egyszerű munkát, ez nem jelenti azt, hogy minden értelmi fogyatékosnak megfelelő feladat lehet a burgonyaválogató gép melletti munka. Néha pont az ellenkezője igaz, és egy szellemi fogyatékkal élőnek adott esetben változatos munkát kell adni, hogy az kihívást jelentsen számára.

Ugyanez vonatkozik a szociális farmok minden célcsoportjára. Pl. számos tanulmány szerint a kertészkedés vagy az állat-asszisztált terápia jótékony hatással lehet az autizmus spektrum zavarral élő gyermekekre. Ennek alapján azonban nem vonhatjuk le azt a következtetést, hogy minden autizmus spektrum zavarral élő ember szereti az állatokat. Emiatt a szociális farmokra úgy kell tekintenünk, mint egy lehetőségre a sok közül a sajátos szükségletekkel rendelkező személyek bevonására vagy támogatására. Bizonyos emberek számára nem ez a legjobb választás. Minden egyes ember esetében végig kell gondolni az alábbiakat:

Milyen szükségletei vannak, és hogyan tudja őt támogatni a szociális farmgazdálkodás?

Mi a legfontosabb: a foglalkoztatás, a gondozás, vagy a terápia?

Milyen elfoglaltságok megfelelőek a számára, és hogyan tud beilleszkedni a gazdálkodói csapatba?

A célcsoportokról és szükségleteikről az alábbiakban olvashatunk bővebben.

4.1.5 ÉRTELMI FOGYATÉKOS EMBEREK

„Az értelmi fejlődés rendellenességei olyan kóroktanilag eltérő állapotok csoportját alkotják, melyek a fejlődési szakaszban alakultak ki, és amelyeket jelentősen átlagon aluli értelmi működés és adaptív viselkedés jellemez, amely két vagy több esetben standard eltérést mutat az átlagértéktől (az átlag kb. 2/3-nál kevesebb) a normalizált, egyénileg rögzített, standardizált tesztekre alapozva.” (ICD—11- Code: 6A00)

Az értelmi fogyatékosok tanulási nehézségekben, kognitív rendellenességekben, vagy jóval az átlagon aluli intelligencia-szintben nyilvánul meg.

Az értelmi fogyatékos emberekre általában az alábbiak jellemzők (Herhaus 2019):

- egyszerű körülmények között jó időbeli tájékozódás;
- csökkent szituációs és személyes tájékozódás és önértékelés; gyakran túlzott vagy nagyon alacsony önbecsülés;
- csökkent észlelés, nehézségek a megértésben és a tanulásban;
- csökkent rövid- és hosszútávú memória;
- esetenként nagyon jó részleges memória (pl. számok esetén);
- koncentrációs nehézségek (pl. könnyen kizökkentik a zajok);
- érzelmi károsodások (pl. apátia, idegesség, érzelmi labilitás);
- kiegyensúlyozatlan intelligencia (pl. egyrészt intelligencia veszteség, másrészt különleges képességek a zene terén);
- károsodott gondolkodás: szoros ragaszkodás az észlelési benyomásokhoz, lassú gondolkodás;
- nehézségek az összefüggésektől való elrugaszkodásban és az információk új helyzetekben való használatában;
- korlátozott absztrakciós képességek;
- érzelmi túláradás (rajongás vagy teljes elutasítás);
- erős függőség a külső megjelenéstől, pl. hajvágás, egyenruha.

Egy segítő kéz a farmon. Kép forrása: CJD Erfurt

4.1.6 MIKÉNT TÁMOGATJA A SZOCIÁLIS FARMGAZDÁLKODÁS AZ ÉRTELMI FOGYATÉKKAL ÉLŐKET?

Három olyan terület van, ahol a szociális farmgazdálkodás pozitívan hat az értelmi fogyatékos emberekre.

Először is, sok szociális farm kínál megélhetési és lakhatási lehetőséget az értelmi fogyatékosok számára. Sok lakhatást nyújtó farmgazdaság filozófájának fontos részét képezi a saját természetű élelmiszerrel történő önellátás. Ilyen például a Camphill mozgalom, amely farmgazdálkodási közegben - a lakhatáson túl - tanulási lehetőséget és gyógyító közeget biztosít. Egyes gazdaságok védett (azaz szociális ellátást is nyújtó) műhelyeiben munkát és lakhatást is kínálhatnak az em-

bereknek. Emellett családi gazdaságok is befogadhatnak értelmi fogyatékos embereket, bevonva őket a család életébe és a mindennapos gazdálkodási munkába.

A munkavégzés lehetősége (beleértve a fizetett munkát) jelenti a második pillért az értelmi fogyatékosok szociális farmgazdálkodásba vonása kapcsán. A védett műhelyeken vagy a befogadó családi gazdaságokon kívül az értelmi fogyatékosokat gyakran vonják be bizonyos szolgáltatók a kertészeti tevékenységekbe. Ebben az esetben nagy előny, hogy sokféle munkafolyamatba lehet bevonni az embereket. Miután alaposan mérlegeltük minden ember készségeit és fogyatékoságait, számos lehetőség közül lehet kiválasztani az adott személy számára legmegfelelőbbet.

A szociális farmgazdálkodás terápiás és rehabilitációs lehetőségeket is kínál. Mind az állat-asszisztált terápia, mind a kertterápia elismert módszerek ezen célcsoport támogatására is.

Akár a lakhatás, akár a foglalkoztatás vagy terápia áll a középpontban, a szociális farmok sokféleképpen képesek támogatni az értelmi fogyatékkal élőket. Ez a társadalmi integráció egyik módja. Az emberek úgy érzik, szükség van rájuk, mivel értékes munkát végeznek a gazdaságban: növényekért vagy állatokért felelősek. Az érdemi tevékenységek erősítik az önbizalmat és önfejlesztést.

Az írországi szociális farmozgalom (Social Farming Ireland) sokféle tanulmány elemzését követően összegezte, miként jelennek meg az értelmi fogyatékosággal foglalkozó irányelvek a szociális farmgazdálkodásban. Habár az eredmények az ír helyzetre vonatkoznak, a tanulmány kitér a szociális farmok azon hatásaira, melyek általában véve az értelmi fogyatékosok támogatását segítik elő:

A LEGFONTOSABB ÉRTÉKEK ÉS ALAPELVEK AZ ÉRTELMI FOGYATÉKOSSÁGGAL KAPCSOLATOS IRÁNYELVEKBEN	A SZOCIÁLIS FARM MODELL: KUTATÁSI EREDMÉNYEK
Személyközpontúság	A szociális farmgazdálkodás eredendően a tehetségek, készségek és az egyéni hozzájárulás felfedezését, értékelését és megvalósítását helyezi a középpontba. A megközelítés kiemelten egyénre szabott és személyközpontú. Ezt segíti elő a résztvevők kis létszáma, valamint az, hogy a szociális gazdálkodó kiemelten odafigyel a résztvevők támogatására és a velük való munkára.
Méltóság	A szociális farmok jelentős – sok esetben hiánypótló – lehetőséget kínálnak az autonómiára, új dolgok kipróbálására, és a pozitív kockázatvállalásra egy „élő” és természetes környezetben.
Felhatalmazás	Az embereket felhatalmazza arra, hogy a szociális farm mint lehetőség mellett döntsenek, és bizonyos esetekben hosszabb ideig ott lehessenek. Az elhelyezéssel kapcsolatos tapasztalatok során az embereknek arra is lehetősége nyílik, hogy gyakorolják a választást, részt vegyenek a döntéshozatalban és a gazdaság mindennapos működtetésében.
Választás	A szociális farm által nyújtott támogatás mindig az adott személy választásán múlik. Az emberek számára egyértelmű, hogy bármikor elhagyhatják a szociális farmot, amennyiben az nem megfelelő számukra. Az Egyéni Támogatási Terv elősegíti, hogy a résztvevők felfedezzék saját céljaikat, vágyott eredményeiket, érdeklődési körüket, szükségleteiket stb., és párbeszédet folytassanak róla. A szociális farm modell nagyfokú változatosságot kínál, és az egyes helyek esetén sokféle tevékenységre ad lehetőséget, sokféle ritmusban.
Társadalmi integráció	[...] A foglalkoztatottak valódi és jelentőségteljes barátságokat és kapcsolatokat alakítanak ki a gazdálkodóval és családjával, valamint új kapcsolatok jönnek létre a tágabb közösséggel[...] A kialakult új kapcsolatok fontos szerepet játszanak a korlátok lebontásában és a fogyatékosokhoz való hozzáállások és felfogások megváltoztatásában is a társadalom szélesebb rétegei körében [...]

Függetlenség	A szociális farmok foglalkoztatottjainak lehetősége nyílik arra, hogy a gazdálkodóval és a tevékenységekkel való kapcsolatáról a lehető legszabadabban és legnagyobb függetlenséggel döntsön [...] A természetes, farmon alapuló támogatási modell hozzájárul a foglalkoztatottak magabiztosságának, valamint független étellel kapcsolatos készségeinek és képességeinek erősítéséhez.
Egyenlőség	A szociális farmok olyan környezetet és támogatási modellt nyújtanak, ahol az emberek a gazdálkodóval és másokkal együtt bizonyos feladatokon dolgozhatnak, és ezáltal hozzájárulnak a farm működéséhez. A szociális farm egyenlőséget teremt az ott dolgozók körében.
Tisztelet	A szociális farmgazdálkodásban az érintetteket felnőttként kezelik, kikérik és tisztelik a véleményüket. A hozzájárulásukat és felelősségérzetüket erősíti és értékeli a környezetük.
Személyes fejlődés és kiteljesedés	A szociális farmgazdálkodás az alábbi területeken járul hozzá az érintettek személyes fejlődéséhez: gyakorlati és farmgazdálkodási készségek, magasabb szintű függetlenség, valamint a társas készségek és magabiztosság folyamatos alakulása.
Értékes társadalmi szerepek	A szociális farmok jelentős lehetőségeket nyújtanak a foglalkoztatottaknak abban, hogy értelmes, tervszerű, és mindenekelőtt rendszeres tevékenységekben vehessenek részt (beleértve valamennyi fizikai munkát) [...] A szociális gazdaságok erősítik az érintettek önértékelését és identitását, valamint azt, hogy ők is a társadalom értékes és fontos tagjai [...]
Egészség és jóllét	A szociális farmgazdálkodás lehetővé teszi a foglalkoztatottak számára, hogy bizonyos fizikai tevékenységekben részt vehessenek, de nagyon egyszerű és természetes módon, pl. a friss levegőn, a természetben, gyakran szép környezetben. Mindezek következtében javul a foglalkoztatottak fizikai erőnléte, teherbírása és agilitása. Az állatokkal és növényekkel létrejövő valódi kapcsolat nagyon pozitív és az életminőséget javító élmény. A farm által nyújtott gazdag érzékelési környezet különösen értékes lehet a súlyosan fogyatékos emberek számára, beleértve a testi fogyatékosággal élőket is.

A szociális mezőgazdaság hatása az értelmi fogyatékos személyek támogatására. (Forrás: Social Farming Ireland 2019: 39ff)

Mire kell figyelnie a szociális gazdálkodónak?

Egy értelmi fogyatékos ember ösztönzése, tisztelete és aktivizálása által nagyon jól lehet az adott személyt támogatni. Ezzel szemben, ha senki nem igazodik az adott személyhez, a szükségleteihez és autonómiájához, az a személy önmagától való elidegenedéséhez és manipulálhatóságához vezet. (Speck 2016) Az önbizalmat és motivációt a részvételi lehetőség biztosításával erősíthetjük (Meidlinger/van Elsen 2009). A gazdálkodónak fel kell ismernie, ha egy személy vonzódik az állatokhoz vagy növényekhez, fontos, hogy képes legyen reagálni az ilyen irányú érdeklődésre, és annak megfelelő tevékenységeket kínáljon.

Az értelmi fogyatékkal élők sokszor jobban kedvelik a rutint, az ismétlődő vagy visszatérő munkákat a változatos munkákhoz képest. Ugyanazon feladat újból és újból történő ellátása biztonságérzetet és a megszokottság érzetét nyújtja számukra (Meidlinger/van Elsen 2009). Előfordul, hogy egyesek egy adott munkát félbehagynak. Habár fontos elismerni, hogy időnként el lehet csatangolni, figyelni kell rá, hogy az adott személyt vissza tudjuk állítani a munkába, így a munkafolyamat nem szakad meg. A farmgazdálkodásban a szabadidő és a munka nem különül el élesen egymástól. Azt is fontos megemlíteni, hogy a gazdaságban dolgozó emberek valami pozitív dologgal kapcsolódnak a munka során (Meidlinger/van Elsen 2009). Lényeges a pihenésre szánt időszakok kijelölése, egy pihenésre alkalmas hely létrehozása, vagy a lassú munkavégzés lehetővé tétele. Egyes fogyatékos személyek esetleg nem alkalmasak az önálló munkavégzésre; az ő esetükben az lehet a megoldás, ha kíséretet a gazdálkodót, amíg ő a munkáját végzi.

4.1.7 MENTÁLIS BETEGSÉGEK

A mentális betegségekből eredő rendellenességek megnyilvánulhatnak érzelmekben, gondolatokban és cselekvésekben. Az érintett személy nagyon gyakran szenved a belső problémái miatt.

A szociális farmok foglalkoztatottjainál az alábbi mentális jellegű problémák a jellemzőek:

- félelem/pánik (szorongásos betegség): minimális külső fenyegetettségénél vagy anélkül fellépő, túlzott, erőteljes pánikreakció (Freyberger/Schneider, 2002).
- borderline személyiségzavar (BPS): a személyiséget érintő olyan zavar, amely kihat a cselekvésre, az érzelmekre és a gondolkodásra. Ez az állapot bonyolult vagy paradox viselkedéshez vezethet; megnyilvánulhat impulzivitásban, stabil, de intenzív kapcsolatokban, hirtelen hangulat-ingadozásokban, az önértékelés és önkép változásában. Ezeket a jellemzőket nagyon gyakran kíséri önkárosító viselkedés, a belső üresség érzése, elkülönülés, vagy az elhagyástól való félelem (Emmelkamp, 2013).
- depressziós betegségek: lehangoltság, töprengés, kevés motiváció és energia nagyon gyakran hiányzik a beteg életéből a boldogság, a kellemes érzések, az önbizalom, a teljesítmény, az empátia, és az élet iránti érdeklődés. A betegség befolyásolja az élet élvezetét és az életminőséget (Bromet et al., 2011).

A további mentális betegségek körébe tartozik a pszichózis, neurózis, személyiségzavarok, pl. skizofrénia, disszociatív személyiségzavar. A depresszió kivüli zavarok között említhetjük még a függőséget vagy a kiégést.

Hogyan támogatja a szociális farmgazdálkodás a mentális betegséggel élőket?

A mentálisan sérült embereket többféleképpen lehet támogatni: szupervízióval, társaság nyújtásával, beszélgetéssel. A mezőgazdasági tevékenységek segíthetik őket abban, hogy visszanyerjék a stabilitásukat és függetlenségüket (Loue et al., 2014).

A gazdálkodási tevékenységek emellett hozzásegítik a mentális problémával élőket a társas kapcsolatokhoz is. Sok mentális betegségben szenvedő ember meglehetősen visszavonultan él. A közös munka és pihenés lehetővé teszi számukra, hogy beszélgessenek és neveljenek; megjelenik a közösségi szellem. A közösen végzett mezőgazdasági munkának ugyan nem célja, de velejárója a többi emberhez való kapcsolódás. Egyes mentális betegséggel küzdőket ez felmenti a szociális interakciók okozta nyomás alól (Elsey et al., 2016).

A testi aktivitás is fontos a mentális egészség szempontjából. A szociális farmgazdálkodás remek lehetőséget nyújt arra, hogy fizikai aktivitásra sarkallja az embereket. A gazdálkodás során a fizikai aktivitást nem csupán öncélúan végzik; sokkal inkább része a növények és állatok gondozásával járó elfoglaltságoknak. Az, hogy a nap végére fizikailag elfáradnak az emberek, segít nekik az elalvásban, és sikerélményt is ad nekik (Elsey et al., 2016).

Ebben az esetben nagyon ösztönzőleg hat az emberekre, ha felelősek lesznek bizonyos növényekért vagy állatokért. A fizikai aktivitás biztosítja, hogy a mentális betegségben szenvedők kötelezettséget és felelősséget vállaljanak más élőlényekért (pl. Meg kell öntözni a növényeket. Meg kell etetnem az állatokat. Bízok bennem, számítanak rám.)

A stressz és a szorongás ugyanígy csökkenthető az állatokkal és a természettel való kölcsönhatás során (Elsey et al., 2016). A zöldségültetés, az állatok gondozása és a hasonló tevékenységek koncentrációt és figyelmet igényelnek, de nincs szükség intenzív gondolkodásra. Ezek a tevékenységek pihentetik az elmét, ami különösen fontos, mivel sok mentális betegséggel küzdőnek okoznak gondot az aggodalmak és nyugtalanság (ibid.).

Csakúgy, mint számos más célcsoport esetében, erre a célcsoportra is igaz, hogy a szociális farmgazdálkodás lehetővé teszi új készségek elsajátítását, de akár egy új munkához való képesítést is adhat.

Mire figyeljen a szociális gazdálkodó?

Sok esetben érdemes kerülni a teljesítménykényszert. A stresszes helyzetek nincsenek jó hatással a mentális egészségi problémával küzdő emberekre, ezért a szociális gazdálkodónak tisztában kell lennie azzal, hogy a mentális betegséggel küzdő emberek gyakran nem alkalmasak a munkavégzésre. Arra is sikerként kell tekinteni, ha reggel sikerül felkelniük és elmenniük a farmra. Előnyös lehet, ha egyértelműen szétválasztásra kerülnek a feladatok a gazdálkodó, valamint a terapeuta vagy szociális munkás között, ezáltal a gazdálkodó jobban tud koncentrálni a gazdálkodással kapcsolatos tevékenységekre és a valószínűsíthetően nagy munkamennyiségre, így a foglalkoztatottak is kevesebb stresszes helyzettel találkoznak.

Ha egyértelmű felelősségi kört adunk egy adott személynek (pl. ő lesz a felelős egy bizonyos növényért vagy állatért), az növeli a motivációját, valamint szervezett és egyértelmű keretet biztosít számára.

4.1.8 TESTI FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐK

A testi fogyatékoság körébe tartozik a mozgásszervi károsodás, a látási, hallási vagy kommunikációs zavar, és a krónikus megbetegedések. A károsodás típusa sokféle lehet, és függ az adott fogyatékoságtól vagy betegségtől.

A fogyatékoság lehet szerzett, vagy öröklött.

A testi fogyatékoság több, mint korlátozott mozgás vagy korlátozott érzékszervi észlelés. Az egész személyiségre hatással lehet; befolyásolhatja a mozgásszervi aktivitást, észlelést, intelligenciát, tanulást, cselekvési képességet, érzelmi viselkedést, kommunikációt, az identitás fejlődését, és a társas kapcsolatokat (Bechstein, 2010).

Példaként említhetjük a halláskárosultakat, akik emellett még az alábbi nehézségekkel küzdhetnek: kommunikációs akadályok (zavart beszédfejlődés, mások korlátozott megértése), a tájékozódási készségek hiánya (egy halláskárosult személy nem tudja a vizuális tájékozódást hallással kiegészíteni), pszichológiai stressz (csendben eltöltött élet), csökkent társas kapcsolatok, társas izoláció (főként a kommunikációs problémák miatt) (Hudcová *et al.*, 2018).

A látássérült emberek esetében sem csak a csökkent tájékozódás jelent problémát; nagyon gyakran tartanak az új helyzeteiktől, és nehezen lépnek kapcsolatba egy nagyobb csoporttal (Hudcová *et al.*, 2018).

Miként támogathatja a szociális farmgazdálkodás a testi fogyatékosággal élőket?

Egy-egy szociális farm a többi célcsoporthoz hasonlóan a testi fogyatékosok számára is szociális közeget és munkakörnyezetet jelent; egy olyan helyet, ahol az emberek együtt dolgozhatnak, támogathatják egymást, és együttes erővel érhetnek el eredményeket. Az önálló életvezetést segíti elő az akadálymentes környezet és az akadálymentes munkahelyek kialakítása.

A szakképzés is lehetséges, ugyanis a szociális farmgazdálkodás keretein belül számos kreatív megoldásra nyílik lehetőség, amikor azt kell megoldani, miként tegyék lehetővé egy fogyatékos személy számára a munkavégzést (pl. akadálymentesített istálló építése, speciális eszközök használata, a munkaidő hozzáigazítása az adott személy munkavégző képességeihez).

A testi fogyatékosok esetében a szociális farmok nagyon gyakran a természeti tapasztalatokra helyezik a hangsúlyt, mint pl. az érzékekre ható kertek (Van Elsen/Kalisch, 2007). Ezek a kertek minden érzékszervre hatással vannak (szaglás, hallás, látás, tapintás). Még ha egy vagy több érzékszerv működése korlátozott is, számos lehetőség nyílik a természet megtapasztalására a többi érzékszerv segítségével. A súlyos és halmozott fogyatékoságok esetén is mindig van lehetőség a természet megtapasztalására (pl. leheverni a szénára, érezni az illatát és a tapintását, hallgatni a madarakat, megérinteni egy bárányt).

A szociális farmok emellett kiemelkedő lehetőségeket nyújtanak a rehabilitációra is. Működési területtől függően a szociális farmgazdálkodás lehetővé teszi a testi fogyatékosok számára, hogy érezzék a testüket és rendszeresen mozogjanak. A gyakorlatok, az állatokkal való gyakorlatok, valamint olyan feladatok, mint pl. a trágyázás javítják az észlelést, reakciókészséget, koordinációt, és egyéb motorikus készségeket (Göhrling/Schneider-Rapp, 2017).

A vasvillával történő trágyázás során például meg kell tartani az egyensúlyunkat. Szükség van olyan mozdulatokra, mint pl. előrehajlás vagy felegyenesedés, miközben az izmok is dolgoznak, ezáltal az alsó végtagi bénulásban, vagy egyoldali bénulásban érintettek is tornáztathatják az elhanyagolt izmokat. Egy teljesen megpakolt talicska tolása javítja az egész testtartást, a karok és lábak egyidejű használata pedig erősíti az izmokat (Göhrling/Schneider-Rapp, 2017). A finommotoros képességek olyan tevékenységekkel fejleszthetők, mint pl. gyapjúfeldolgozás (mosás, fésülés, fonás) vagy a ló szőrének kefézése (Göhrling/Schneider-Rapp, 2017). Sok olyan állat él egy gazdaságban, amely kedveli a társaságot és a figyelmet (pl. simogatást).

Mire kell figyelnie a szociális gazdálkodónak?

Nem minden munka végezhető testi fogyatékosok számára a gazdaságban, viszont számos lehetőség nyílik az akadálymentesítésre, pl. speciális eszközök használatával, vagy egy akadálymentesített gazdaság kialakításával (könnyen nyíló pajtaajtó, kerekesszékekkel megközelíthető pajta).

Ha egy farmgazdaságot kerekesszékekkel járható környezetté szeretnénk átalakítani, végig kell gondolni az emelkedőket, járdaszegélyeket, küszöböket, és a felületborító anyagok érdességét. Az egyes tevékenységek fizikai szintjét is figyelembe kell venni.

A biztonsági szempontok kiemelten fontosak, mivel ha látássérült személyek dolgoznak vagy élnek a gazdaság területén, a térérzékelésük korlátozott lehet. Ezért szükséges az elegendő fény biztosítása és a zajok csökkentése, hogy zavartalan legyen a hallási észlelés (Hudcová *et al.*, 2018).

Segédeszközök használatával és bizonyos módosításokkal lehetővé válhat a fogyatékkal élők munkában történő részvétele. Manapság már kerekesszékekkel elérhető traktorok is léteznek. Az is fontos, hogy a gazdálkodási tevékenységek ne csak a fogyatékosokra koncentráljanak, hanem azokra a tevékenységekre is, amelyeket az adott személy a fogyatékosága ellenére is el tud látni. Egy gazdálkodási feladat során jó eséllyel olyan mozdulatokat is végeznek az emberek, melyek a mindennapi életükből hiányoznak. Egy görcs hajlammal élő gyermek például sokat hajolgat báránysimogatás során; egy kerekesszékekben ülő pedig emelő és előrehajló mozdulatokat végez, miközben vasvillával szénát ad egy tehénnek (Göhrling/Schneider-Rapp, 2017). A nehéz fizikai munkán túl is sokféle gazdálkodási tevékenység létezik. Az élelmiszer vagy egyéb termékek feldolgozása (pl. gyapjú, fa) kiváló lehetőséget nyújt a testi fogyatékosággal élők bevonására.

Szociális farm Németországban. Kép forrása: Findewege e.V.

4.1.9 MAGATARTÁSI ZAVARRAL VAGY SAJÁTOS SZÜKSÉGLETEKKEL ÉLŐ FIATALOK

A magatartászavaros vagy sajátos problémákkal küzdő fiatalok egy szerteágazó célcsoportot alkotnak. Ebbe a csoportba tartoznak a nevelt gyermekek, a fogyatékossgal élő, vagy traumát átélt fiatalok, a magatartási zavart mutató fiatalok, a fiatalokú bűnözők, és a kíséző nélküli kiskorú menekültek.

A magatartási zavarba tartoznak az olyan zavaró cselekvési mintázatok, amelyek legalább hat hónapon át fennállnak. A magatartászavar körébe tartoznak többek közt az alábbiak (menalhealth.gov, 2017):

- figyelmetlenség;
- hiperaktivitás;
- impulzivitás;
- ellenszegülő viselkedés;
- kábítószer-használat;
- bűnözői tevékenység.

Az elmúlt években a kamaszoknak egyre több társadalmi nehézséggel kellett szembenéznük a társadalmi megkülönböztetés, valamint a társadalom egyes rétegeiből való kirekesztés miatt. (Schubart *et al.*, 2007) Számos tényező utal erre a folyamatra, pl. a fiatalok növekvő munkanélküliségi rátája, nagyobb gyermekszegénység, a munkábaállás problémái, fiatalokú bűnözés, idegengyűlölet a fiatalok körében, a strukturálisan gyenge térségekből történő elvándorlás, illetve különféle függőségek (pl. kábítószer, alkohol, fogyasztás, szerencsejáték). (ibid.)

A fenti problémákkal küzdő kamaszoknak nagyon gyakran nehézségeket okoz a társadalmi beilleszkedés. A fiatalok viselkedése ellentmond az általánosságoknak, társadalmi normáknak és értékeknek (Lipkowski, 1971).

A magatartási problémákkal élő fiatalok „gyakran beleragadnak az otthoni helyzetükbe (viták és agresszió, elszökés otthonról), gondjaik vannak az iskolával vagy munkával (kerülik az iskolát vagy a munkahelyet), vagy rossz hatással van rájuk a baráti kör, és nem tudják értelmesen eltölteni a szabadidejüket (kábítószer, bűntények).” (Ellings, 2012)

Hogyan lehet a szociális farmgazdálkodással támogatni a fiatalokat?

A serdülőkorúakkal történő munka során a szociális farmok az oktatásra vagy a gondozásra helyezik a hangsúlyt. Egy fiatal akár hosszú időt is eltölthet egy farmon (pl. nevelt gyermekként, gyakornokként, vagy speciális pedagógiai programok keretében). Fiatalok önállóan vagy csoportosan is érkezhettek egy gazdaságba, ahol különleges projektnapokat vagy projekttevékeneteket valósítanak meg.

Gyakran előfordul, hogy a farmok biztonságos helyet jelentenek egy-egy nehéz helyzetben levő fiatalnak. Sok konfliktus elkerülhető azzal, hogy a fiatalok nincsenek kapcsolatban azokkal a problémás egyénekkel, akikkel amúgy egy intézményben vagy iskolában találkozának. Mivel a fiatalok távol vannak attól a környezettől, ahol nehéz helyzetbe keveredtek, kisebb valószínűséggel fognak „újra rossz útra térni” (Ellings, 2012).

Egy gazdálkodói közösségben vagy a családi gazdaságban a fiatalok stabilizálhatják és „felépíthetik” magukat. A gazdálkodó mindig jelen van és pozitív példaképként is szolgálhat, míg sok intézményre az jellemző, hogy folyamatosan változik a személyzete (Ellings, 2012).

A jelentőségteljes és élvezetes feladatok (Kogstad *et al.*, 2014) sok fiatal szemében rendkívül értékesek. A gazdaságban végzett fizikai munka olyan új készségek elsajátításához vezet, amelyekre a korábbi életükben, vagy az iskolában nem volt szükségük. A fiatalok sokat profitálnak az új tapasztalatokból (pl. fahasogatás, traktorvezetés). Nő az önbizalmuk és magabiztosabbá válnak. A fizikai munka ugyanakkor azokra a fiatalokra is jó hatással van, akik rendszeresen dühösek vagy agresszívek. A gazdálkodási munka során ezek a negatív energiák pozitív irányba fordulhatnak (Kalisch *et al.*, 2009).

A képzés és a segítséggel végzett munka eredményeként a szociális farm lehet az első lépés a valódi munka felé vezető úton. A gyakorlati munka sok olyan fiatal számára vonzó lehet, akik nem szeretik az elméleti oktatást. Egyrészt gyakorlati tapasztalatokat szereznek, másrészt felkelti az érdeklődésüket olyan dolgok iránt, melyeket máskülönben nem fedeztek volna fel.

Ezek az előnyök a fiatalok bűnözők esetében is igazak. A felelősség elfogadása (pl. vigyázni egy birkanyájra), a határaik megtapasztalása, vagy a félelem legyőzése (pl. a szabad ég alatt éjszakázni az erdőben sátor nélkül) kitágítja a személyes határaikat, és a helyes útra tereli őket.

Mire figyeljen oda a szociális gazdálkodó?

A magatartászavaros fiatalokkal, valamint az erőszakot és bántalmazást átélt kamaszokkal való munka sok nehézséget rejt magában. Az ezzel a célcsoporttal dolgozó szociális gazdálkodók haragot, agressziót, depressziót tapasztalhatnak a fiatalok részéről.

A gazdálkodónak tisztában kell lennie azzal, miként kezelje az érintettek érzéseit és cselekedeteit. Nagyon fontos az empátia és a magabiztosság.

A szociális gazdálkodónak ismeretekkel kell rendelkeznie a kötődési elméletről, a traumatizált állapotról és pedagógiáról, valamint az érzelmi távolágtartásról és közelségről, amikor sérülékeny fiatalokkal dolgozik.

A kamaszokkal történő munka érdekében a farmgazdaságnak egy különleges szerkezetre van szüksége. Különböző gazdálkodási tevékenységekre van szükség ahhoz, hogy meg lehessen ragadni a fiatalok érdeklődését, és új készségeket tudjanak elsajátítani. Ezenkívül szocio-pedagógiai szakemberekre is szükség lehet, hogy biztosítható legyen a segítségnyújtás és gondozás. Kiskorúak esetében ez sokszor kötelező is az adott országra jellemző előírások szerint.

4.1.10 FÜGGŐSÉGGEL ÉLŐK

Sok szociális farmgazdaság foglalkozik függőséggel küzdő emberekkel, ezért az alábbiakban részletesebben bemutatjuk ezt a mentális betegséget.

Az Egészségügyi Világszervezet a következőképpen határozza meg a függő viselkedést és a szenvedélybetegséget:

Egyrészt, a függőséget kiválthatják szerek, pl. alkohol, marihuána, dohány, amfetaminok, MDMA stb. Másrészt a függőség egy adott viselkedési formában is megnyilvánulhat, pl. szerencsejáték, számítógépes játék, étkezési zavarok.

Az Egészségügyi Világszervezet szerint általában csak akkor lehet határozott diagnózist felállítani valakinél a függőség meglétéről, ha az alábbi megállapítások közül legalább három együttesen jellemző volt az illetőre egy bizonyos ideig az előző év során: (WHO 2019)

- Erős vágy vagy kényszeres érzés az anyag használatára.
- Nehézségek az anyaghasználati viselkedés szabályozásában a kezdetét, abbahagyását, vagy a használati szinteket illetően.
- Az anyaghasználat abbahagyása vagy mérséklése következtében fiziológiai megvonási állapot jön létre, és ilyenkor megjelenhetnek tipikus elvonási tünetek, vagy pedig ugyanannak az anyagnak (vagy hasonlónak) a használata azzal a szándékkal, hogy az elvonási tünetek csökkenjenek vagy megszűnjenek.

- Kitolódik a tolerancia, vagyis a pszichoaktív anyagból már nagyobb dózisa van szükség ahhoz, hogy ugyanazt a hatást váltsa ki, mint korábban az alacsonyabb dózisos (ez a jelenség az alkohol- vagy ópiátfüggőknél volt kimutatható, akiknél a napi adag már olyan magas volt, hogy az a nem toleráns használóknál már cselekvőképzetlenséget vagy halált okozott volna).
- Az egyéb örömforrások vagy érdeklődés fokozódó elhanyagolása a pszichoaktív anyaghasználat miatt, egyre nagyobb időráfordítás az anyag megszerzésére vagy használatára, illetve a hatásokból való felépülésre.
- Ragaszkodás az anyaghasználathoz még a nyilvánvalóan káros következmények ellenére is, úgymint a túlzott alkoholfogyasztás miatti májkárosodás, fokozott anyaghasználati időszakok miatti depressziós hangulati állapotok, vagy a droghasználatból fakadó kognitív működési zavarok. Erőfeszítéseket kell tenni annak meghatározására, hogy a használó (valóan vagy feltételezhetően) tisztában van-e a káros hatások természetével és mértékével.

Hogyan támogathatja a szociális farmgazdálkodás ezeket az embereket?

A szociális farmokon általában már az utókezelés történik. Ez azt jelenti, hogy a tisztává vált függőket támogatják abban, hogy alkohol, drogok vagy más függő viselkedési formák nélkül találjanak vissza a mindennapi életbe. Fontos az olyan elfoglaltságok biztosítása, melyek strukturálják a napjukat. Így egy kiegyensúlyozott nappali-éjszakai ritmust lehet kialakítani, és elérhető a fizikai kimerültség (utóbbi azért előnyös, mert szerfogyasztás nélküli adrenalinlöketet eredményez). A kemény munka sikerélményt eredményez (van Elsen, 2017). A farm közössége pedig a valahová tartozás élményét adja. Ez különösen fontos, hiszen a függők jelentős része a társadalom peremén él. A gazdálkodó pozitív példaképként szolgál, és felügyeli az érintetteket.

Mire kell figyelnie a szociális gazdálkodónak?

Az érintettek józansága vagy tisztasága előfeltétele annak, hogy egy szociális farmon dolgozhassanak.

A függőséggel érintettek számára nagyon fontosak a szabályok és az egyértelmű határok. A gazdálkodónak jó felügyelői képességekkel kell rendelkeznie, és példát kell mutatnia a józanságban és a kemény munkában. Fontos, hogy odafigyeljen a szabályok megszegésére. Ez azt jelenti, hogy a gazdálkodónak azonnal reagálnia kell egy szabályszegés esetén; például meg kell tennie a szükséges lépéseket, vagy lefolytatnia egy ezzel kapcsolatos beszélgetést. Mivel fennáll a visszaesés lehetősége, ki kell dolgozni az ilyen esetekre vonatkozó stratégiát. Például, mi történik akkor, ha valaki ismét drogot fogyaszt? Érvényben van a zéró tolerancia elve? A józanságot ellenőrzi a gazdálkodó?

Attól függően, hogy milyen modell szerint működik a szociális farm, egy rendelőintézzettel, terapeutával, vagy egy függőséggel foglalkozó tanácsadó központtal való együttműködés előfeltétele a közös munkának. Esetleg arra is szükség lehet, hogy a függő személy részt vegyen egy támogató csoportban, vagy egy rendelőintézet felügyelete alatt álljon.

Ez a tevékenység sok időt, valamint empátikus és határozott személyiséget igényel. A farmon élő, vagy ott dolgozó többi embernek is tisztában kell lennie azzal, milyen nehézségeik vannak a függő embereknek. A függőséget okozó anyag típusától függően fontos, hogy a farmgazdaság területén ne legyen elérhető dohánytermék vagy alkohol.

A társas érintkezésen túl ajánlatos, hogy a farm menedéket is jelentsen egy függő számára. Fontos, hogy a szociális gazdálkodó megbecsülést és támogatást nyújtson, így létrejöhet egy olyan bizalmi légkör, melyben a célcsoport tag önállóan dolgozhat.

Csapatmunka a gazdaságban. Kép forrása: Heilpädagogisch-Künstlerisches Therapeutikum Chemnitz e.V.

4.1.11 TARTÓSAN MUNKANÉLKÜLIEK

A tartós munkanélküliségnek sokféle oka lehet. A legnagyobb kockázati csoportba tartoznak a fogyatékkal élők, a mentális egészségi problémával küzdők (pl. depresszió), a testi betegséggel élők, a szociálisan hátrányos helyzetűek, és az egyedülálló szülők. Emellett szintén veszélyeztetettek az idősek, a bevándorlók, és a szakképesítéssel nem rendelkezők.

A tartós munkanélküliség társadalmi hanyatláshoz, kimerüléshez és rezignáltsághoz (beletörődés) vezet (Bundesagentur für Arbeit, 2019).

A tartósan munkanélküli, vagy az ilyen kockázattal érintett embereknek kevés reménye van arra, hogy új munkát találjanak (rezignáltság). Ennek gyakran az az oka, hogy már eleve van valamilyen mentális vagy testi egészségügyi problémájuk. Ezek a problémák gyakran tovább fokozódnak a tartós munkanélküliség során, mivel a hiányzó napi rutin mozgáshiányhoz és a motiváció hiányához vezethet.

A tartósan munkanélküli emberek sokszor félnek attól, hogy újra munkába álljanak. Ennek az lehet az oka, hogy korábban csak rövid ideig voltak alkalmazásban, vagy a munkanélküli időszak alatt elveszítették a társas kompetenciáikat.

Emellett az alacsony jövedelem is kevesebb társadalmi részvétellel jár. Ez magányhoz és társadalmi kirekesztettséghez vezethet.

Hogyan tudja a szociális farmgazdaság támogatni ezeket az embereket?

A munkanélküliség izolációhoz, magányhoz, és a haszontalanság vagy szükségletlenség érzéséhez vezet. A szociális farmok által nyújtott hasznos tevékenységek és társas érintkezések által ki lehet lépni ezekből az állapotokból.

A gazdálkodási tevékenységek struktúrálják a napot, ami sok tartósan munkanélküli számára létfontosságú.

Emellett azok a tartósan munkanélküli szülők, akik újra elkezdnek dolgozni egy szociális farmon, pozitív példát jelentenek a gyermekeik számára.

Mindezekon túl a szociális farmgazdálkodás lehet az első lépés egy rendes munkahely felé, mivel képzési lehetőséget biztosít, új készségeket sajátíthatnak el a résztvevők, és abban is segít, hogy új érdeklődési területeket fedezzenek fel. Az is előfordulhat, hogy egy tartósan munkanélküli a mezőgazdaság területén talál munkahelyet.

Mire kell odafigyelnie egy szociális gazdálkodónak?

Fontos a strukturált napirend és a mérsékelt, fokozatosan növekvő munkaterhelés. Az is javasolt, hogy az adott személy érdeklődésének megfelelő tevékenységeket adjunk, melyek esetleg kapcsolódnak a munkanélküliséget megelőző időszakban végzett munkájához (pl. könyvelés, házvezetés).

4.1.12 IDŐSEK

Az idősek egy nagyon sokrétű célcsoportot alkotnak.

Az idősek egy része jól viseli a korát, de az idő előrehaladtával nő a megbetegedések száma.

A jellemző időskori megbetegedések közé tartoznak az alábbiak:

Időskori depresszió:

A normál depresszióval összevetve a korfüggő depresszió terén is előfordulnak pszichés panaszok, furcsa viselkedés, vagy a demencia tünetei (ld. Schneider/Nessler 2011).

Demencia

„A demencia egy olyan szerzett agyi tünet, amelyet egy korábbi kognitív szintről való csökkenés jellemez, mely során két vagy több kognitív terület károsodik (pl. memória, végrehajtó funkciók, figyelem, nyelv, szociális észlelés és ítélet, pszichomotoros sebesség, látásészlelési, vagy a térbeli észleléssel kapcsolatos képességek). A kognitív károsodás nem tudható be teljes mértékben a normál idősödésnek, és jelentősen zavarja az adott személyt a mindennapi tevékenységeinek végrehajtásában.” (ICD 11 Code 6D80 – 6D8Z)

A demencia vezető tünete a memóriazavar. A korai tünetek közé tartozik a károsodott rövidtávú memória és a memóriaromlás. Ezt követi a megromlott tájékozódási képesség. A betegség előrehaladásával a hosszútávú memóriában tárolt tudás és készségek elvesznek (Platzek, 2014).

A kor előrehaladtával számos testi betegség gyakorisága is nő:

- szívroham;
- agyvérzés;
- ízületi gyulladás;
- cukorbetegség;
- inkontinencia.

Miként tudja a szociális farmgazdaság támogatni ezt a célcsoportot?

A szociális farmok sokféleképpen tudják bevonni az időskorúakat. A tevékenységeket össze lehet kapcsolni az izoláció és magány elleni küzdelemmel. A farmon történő tevékenykedés pozitív gyermekkori emlékeket is előhozhat. Az idősekkel kapcsolatos szociális farm projektek az idősekre fókuszáló lakhatási vagy szabadidős tevékenységeket nyújthatnak. Az idősek egy része vidéken szeretné tölteni a nyugdíjas éveit. Szívesen kapcsolódnak a természethez, és örömeiket lelik a sütés-főzésben, kertészkedésben és az állatok gondozásában.

Egyes szociális farmok gondozást és terápiát is nyújtanak. A kertterápia és az állat-asszisztált terápia a program részét képezheti.

A szociális farmokon végzett tevékenységek (pl. trágyázás, állatok etetése, gyomlálás) fizikai erőfeszítést igényelnek, és lehetővé teszik, hogy az idősek megőrizzék jó fizikai állapotukat. Motiváltak arra, hogy testileg aktívak legyenek.

Egy holland kutatás szerint a szociális farmok különösen előnyösek lehetnek a demenciában szenvedő idősek számára.

Ez a csoport rendszerint nem könnyen tudja fenntartani a társas kapcsolatait és a társadalomban való részvételét (de Bruin et al., 2015: Egy holland tanulmány arra a következtetésre jutott, hogy azok a demenciával élő személyek, akiket Zöld Gondoskodás-intézetekben (Green Care Facilities) gondoznak, nagyobb arányban vesznek részt a társadalomban, mint azok, akik hagyományos gondozóintézetekbe járnak. A tartalmas elfoglaltságok a valahová tartozás érzését adták meg nekik, és lehetőségük volt arra, hogy hozzájáruljanak valamihez (ibid.). A gondozóintézmények és a szociális farmok lehetővé teszik a társadalmi interakciót és a rekreációs tevékenységeket. Mindezekon túl a szociális farmok fizetett állást és önkéntes munkát is kínálnak a demenciával élőknek. E tekintetben a szociális gazdálkodás számos lehetőséget nyújt a társadalmi részvételre (Ellings, 2012). Emellett a szociális farmon való foglalkoztatás a demenciával élőket arra is ösztönzi, hogy ételt és italt vegyenek magukhoz (Ellings, 2012).

Mire kell figyelnie a szociális gazdálkodónak?

A tevékenységeknek igazodnia kell a résztvevők korához. Mind a farmot, mind az elfoglaltságokat hozzá kell igazítani a szükségletekhez, és a jellemzően korhoz kötődő kihívásokhoz (pl. hallás- és látáskorlátozottság, járáskorlátozottság, demencia). A szociális farm típusától függően szükség lehet egy gondozóintézménnyel vagy sürgősségi szolgálattal való együttműködésre. A farm kiegészítő lehetőségeket is nyújthat a gazdaság területén élő idősek támogatására (pl. mosási szolgáltatás, létesítménykezelés).

4.1.13 ISKOLÁS GYERMEKEK

Sokféle módja van a gyermekek szociális farmgazdálkodásba való bevonásának. Jelen fejezet nem a sajátos szükségletekkel élő gyerekekről szól, hanem az iskolai osztályokkal folytatott pedagógiai munkáról és az oktatási célú farmokról. Az iskolai tanórák általában az osztályteremben zajlanak, ahol az ismeretek átadása elméleti úton történik, vagyis a diákok főként hallás vagy olvasás útján tanulnak valamiről, nem pedig tapasztalati úton. Ezért az oktatási célú gazdálkodás egy innovatív módja a tanításnak, legyen szó klímaváltozásról, vagy az iparszerű mezőgazdasággal folytatott versenyről. Lehetőség nyílik arra, hogy a gyerekek olyan témákról beszélgessenek a gazdálkodóval, mint fenntarthatóság, állatjólét, klímaváltozás, vagy az élelmiszer értéke.

Még ennél is fontosabb, hogy a farmon történő oktatás során a gyerekek valódi tapasztalatokat szereznek, összepiszkolhatják a kezüket, és használhatják az összes érzékszervüket. (Wellensiek/Schiller, 2013) A diákok az oktatás részeként közreműködnek a gazdálkodási tevékenységekben (pl. betakarítás, termékfeldolgozás, állatok gondozása). A legtöbb gyermek természeténél fogva kíváncsi, szeret új dolgokat felfedezni, és szorosan kapcsolódik minden élőlényhez (Hartkemey et al., 2014).

A farmok sokféle lehetőséget kínálhatnak iskolás osztályok részére. Ezek a lehetőségek függenek a kurzus intenzitásától, a gyerekek életkorától és számától, az adott évszaktól, és a farm tevékenységi körétől. A szociális farmon folyó oktatás szólhat egy bizonyos növényről vagy állatról, lehet egyszeri alkalom, de rendszeres látogatásokból is állhat.

Miként tudja a szociális farmgazdaság támogatni a gyerekek oktatását?

A szociális farmok iskolai osztályoknak nyújtott lehetőségei nem pusztán a gazdaságban való körbevezetést, hanem egy farمالapú oktatás kidolgozott koncepcióját jelentik. Itt az osztálytermi elméleti oktatást váltja fel a gazdaság területén folyó gyakorlati tanulás. Az egyéb szociális farm programokhoz viszonyítva ebben az esetben a fő cél az oktatás, nem a társadal-

mi bevonás vagy a terápia. A gyerekek megtapasztalhatják, honnan jön az élelmiszer. Tanulnak a talajművelésről és az élelmiszertermeléshez kapcsolódó tevékenységekről, valamint arról is, hogy a gazdálkodónak mi mindenre kell odafigyelnie (pl. talajösszetétel, éghajlat, gazdasági tényezők); sőt, esetleg a farmgazdálkodót foglalkoztató aggodalmakról is hallanak. Emellett egy gazdaságban számos lehetőség van arra, hogy a gyerekek csapatban dolgozzanak, és motivációt kapjanak új dolgok kipróbálására. Az állatokkal való munka és a növények gondozásának elsajátítása javítja a szociális készségeket, előzékenységet és empátiát. Csökken a gátlásosság, a félelmek és az ellenállás (Wellensiek/Schiller, 2013). A gyerekek időnként olyan feladatokat is kaphatnak, melyek által megtapasztalhatják fizikai korlátaikat.

Mire kell figyelnie a gazdálkodónak?

A szociális farmoknak kulcsfontosságú szerepe lehet a környezeti nevelésben. A szociális farmgazdálkodóknak tudniuk kell, hogyan alakítsanak ki olyan koncepciókat, amelyek illeszkednek a farmgazdasághoz, valamint összhangban vannak a napi mezőgazdasági tevékenységekkel. Döntő fontosságú, hogy a pedagógiai készségek illeszkedjenek a gyermekek és fiatalok igényeihez. A gazdálkodónak figyelembe kell vennie a gyermekek életkorát, és tudnia kell, hogyan kapcsolja össze a farm-alapú oktatást a diákok érdeklődésével és a tanmenettel.

Ezenkívül különleges egészségügyi és biztonsági előírásoknak is meg kell felelni, ha egy gazdálkodó gyermekekkel dolgozik együtt. Egyrészt tudnia kell, milyen eszközök és feladatok valók a gyerekeknek, másrészt különös figyelmet kell fordítani arra, hogy a farmon élő állatok hogyan viszonyulnak egy csapat gyerekhez. Ez a gyerekek és az állatok biztonsága szempontjából is fontos. A gyerekek – különösen ha csapatban jönnek – hangosak és kiszámíthatatlanok lehetnek.

Farmpedagógia. Kép forrása: Heilpädagogisch-Künstlerisches Therapeutikum Chemnitz e.V.

4.1.14 MENEKÜLTEK

A „menekült” kifejezés az 1951. évi menekültügyi egyezményben került meghatározásra: A menekült olyan személy, akit „faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, avagy politikai meggyőződése miatt üldöznék. A menekült olyan személy, aki az állampolgársága szerinti országon kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldözéstől való vélelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni; vagy aki állampolgársággal nem rendelkezve és korábbi szokásos tartózkodási helyén kívül tartózkodva ilyen események következtében nem tud, vagy az üldözéstől való félelmében nem akar oda visszatérni” (Menekültügyi Egyezmény, (1)(2) bekezdés).

A „menekült” kifejezés egy politikailag elfogadott, nemzetközi jog által meghatározott fogalom, amely különleges jogokkal ruhazza fel azokat a személyeket, akik a „menekült” kategóriába esnek. Az állampolgárság szerinti országból való menekülés azonban sokkal többféle okra vezethető vissza, mint amelyek az 1951. évi menekültügyi egyezményben olvashatók. Ezért a „kényszerű migráció” vagy „a lakóhely elhagyására kényszerítés” egyéb tényezőket is magába foglal a faji, vallási

okok, nemzeti hovatartozás, egy meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozás, vagy politikai meggyőződés mellett. A nemzetközi jog nem ismeri el menekültként azokat az embereket, akik egy ökológiai katasztrófa, az éghajlatváltozás, vagy az országuk kilátástalan gazdasági helyzete miatt hagyják el szülőhazájukat, bár igaz lehet rájuk, hogy olyan szintű kilátástalanság miatt hagyták el otthonukat, amely akár életveszélyes is lehet számukra.

A politikai zavargások legtöbbször erőszakos konfliktusokkal, gazdasági válsággal és az emberi jogok megsértésével járnak együtt. Egyre nehezebb különbséget tenni azok között, akik politikai okokból menekültek el az országukból (hivatalos menekültek) és azok között, akik gazdasági okokból hagyják el szülőföldjüket. Ezért vált fontossá a „menedékkérő” fogalma, amely olyan személyt jelent, aki még nem rendelkezik törvényes státusszal (Turton, 2003).

Milyen kihívásokkal találkoznak a menekültek?

Azoknak, akiknek sikerült Európába menekülniük, számos nehézséggel kell szembenéznük: bánkódnak az otthonuk elvesztése és a szeretteiktől való elszakadás miatt, illetve nyelvi, jogi és kulturális nehézségeik adódhatnak. A pénzszerzés elsődleges fontosságú, mert az Európába történő menekülés nagyon költséges lehet. Ugyanakkor sok menekült pénzt küld haza a szeretteinek. Ahhoz, hogy egy menekült tartózkodási engedélyt kapjon, kell, hogy legyen munkája. A menekültek számára a legfontosabb, hogy békében élhessenek, menedéket és munkát kapjanak, elsajátítsák a befogadó ország nyelvét és beilleszkedjenek a társadalomba. A menekültekkel foglalkozó szociális farmok nagyon gyakran ezekre a területekre koncentrálnak a segítségnyújtás során.

Főként a konfliktussal sújtott területekről vagy háborús övezetekből érkező fiatal menekültek veszélyeztetettek, akik esetleg erkölcsi orientáció nélkül nőttek fel. Megélhettek erőszakot, és átérték a társadalmi rend hiányát (TÖH, 2017). A női menekültek körében előfordulhatott szexuális erőszak is (Steffens, 2016). Az is nagyon gyakran előfordult, hogy nem mehettek iskolába, vagy nem dolgozhattak (Verein menschen leben, 2017).

A menekültek az átért háború, katasztrófa vagy menekülés során nagyon gyakran éltek át erőszakot, a szeretteik elvesztését vagy más traumatikus eseményeket. Ez nem azt jelenti, hogy minden egyes menekült poszttraumás stressz szindrómában szenved, de a múltban átért tapasztalataik miatt nagyon sokan küzdenek érzelmi problémákkal.

Poszttraumás stressz szindróma:

„A poszttraumás stressz szindróma (PTSD) egy olyan rendellenesség, amely egy rendkívül fenyegető vagy ijesztő eseményt vagy eseménysort követően alakul ki. Az alábbiak jellemzőek rá:

- A traumatikus esemény vagy események jelenben történő újbóli megtapasztalása élénk, felzaklató emlékképek, emlékek újraátélése, vagy rémálmok formájában. Ezeket jellemzően erős vagy túláradozó érzelmek kísérik, főként félelem és rettegés, valamint erős fizikai észlelések.
- Az eseménnyel vagy eseményekkel kapcsolatos gondolatok és emlékek kerülése, vagy az olyan tevékenységek, helyzetek vagy emberek kerülése, amik vagy akik az adott esemény(ek)re emlékeztetnek.
- A fokozott jelenlegi fenyegetés ismétlődő észlelése; ezt jelzi például a megnövekedett éberség, vagy ha valaki túlságosan megriad bizonyos ingerek, pl. váratlan zajok esetén. A tünetek legalább néhány hétig fennállnak, és jelentősen károsítják a személyes, családi, szociális, oktatási, foglalkoztatási vagy más fontos működési területeket.

Hogyan tudja a szociális farmgazdálkodás támogatni a menekülteket és más, a lakóhelyük elhagyására kényszerített személyeket?

Az embereket számukra ismerős tevékenységekbe lehet bevonni, mivel sok menekült érkezik vidéki területekről, vagy folytatott háztáji gazdálkodást.

Ugyanakkor a gazdálkodás remek lehetőséget nyújt arra, hogy a menekültek kötetlen módon sajátítsák el az adott ország nyelvét. Ez főleg akkor fontos, ha egy adott személy nincs hozzászokva a tanárközpontú oktatáshoz, vagy éppenséggel analfabéta. További előny, ha valaki egy közösségben vagy egy családnál él és dolgozik, hiszen ez elősegíti egymás kultúrájának a megismerését, és támogatja a beilleszkedést. Emellett a legtöbb menekült kétségbeesetten szeretne munkához és pénzhez jutni. A szociális farmgazdálkodás ilyenkor az alábbiakra összpontosít: képzések, képesítések és munkalehetőségek a sajátos szükségletekkel rendelkező személyek részére.

A vidéki élet és a természetben végzett munka szintén egészséges lehet azok számára, akik a háború és erőszak elől menekültek, és emellett még esetleg traumatizálódtak is. A szociális farmgazdálkodás akár a stresszel összefüggő rendellenességeket is megelőzheti. A traumához társuló mentális rendellenességek valószínűsége kisebb, ha a traumát átért személyt lelkiileg támogatják, míg a befogadó országban szerzett rossz tapasztalatok erősítik a traumával kapcsolatos mentális zavarokat (Zito/Martin, 2016). A szociális farmgazdálkodás egy lehetséges módja a traumát átért emberek támogatásának, mivel a nyelvismeretnek csekély a szerepe. A rendszeres terápiás beszélgetés csak akkor működik, ha a terapeuta és az érintett ugyanazt a nyelvet beszéli, míg a növényekkel és állatokkal való foglalkozás közös nyelv nélkül is működik. A természetben

való gyógyulás, a természethez való kötődés, annak az érzése, hogy szükség van ránk, és a hasznos feladatok mind-mind elősegítik az alkalmazkodóképesség fejlődését.

Mire kell figyelnie egy szociális farmgazdálkodónak?

Amikor egy szociális farm menekültekkel dolgozik, az egyben azt is jelenti, hogy különféle kultúrákkal, nyelvekkel és hagyományokkal dolgozik együtt.

Fontos, hogy azok a szociális munkások vagy gazdálkodók, akik menekültekkel szeretnének együtt dolgozni a szociális farmgazdálkodás keretein belül, rendelkezzenek interkulturális kompetenciákkal, valamint érzékenyen viszonyuljanak a lakóhelyük elhagyására kényszerített menekültek történetéhez. Tudniuk kell, hogyan bánjanak traumát átélt személyekkel. Alapszinten ismerniük kell a menekültügyi és az idegenrendészeti törvényt. Emellett nagyon hasznos lehet, ha valaki rendelkezik nyelvtanítással kapcsolatos ismeretekkel. A menekülteket fogadó szociális gazdaságnak azzal is foglalkoznia kell, miként alakítson ki jövedelemszerzési lehetőségeket a menekültek és bevándorlók számára, főként azok részére, akik vidéki területekről érkeztek.

Sok menekült előszeretettel kapcsolódik az eredeti kultúrájához. Fontos számukra az anyanyelvük használata, az ismerős ételek, a vallásgyakorlás, vagy a barátokkal és családtagokkal való kapcsolattartás. Ezért szükség van a kultúrával és vallással kapcsolatos speciális ismeretekre. Például, ha muszlim menekültekkel dolgozik egy szociális farm, előnyös, ha a gazdálkodó ismeri az iszlám kultúrát (pl. mit is jelent pontosan a böjtöléssel járó Ramadan hónap a kemény fizikai munka szempontjából). Vagy jó tudni, hogy némely kultúra ellenszenvvel fordul bizonyos állatok felé. Azonban azt is szem előtt kell tartani, hogy nem minden menekült vallásos is egyben. Rendkívül fontos, hogy mindig az egyes emberből induljunk ki, és ne sztereotípiák alapján ítéljük meg az összes menekültet.

Az is igaz, hogy ha másképpen viselkedünk, mint ahogyan egy menekült szülőházában viselkednek az emberek, esetleg nem a kulturális különbség jelent gondot, hanem az áthelyezett emberek azon érzései, amelyekkel meg kell küzdeniük. A menekültekkel dolgozó személyeknek tisztában kell lenniük azokkal a meneküléssel és veszteségekkel kapcsolatos hatásokkal, amelyek a célcsoport életében megjelenhetnek (ibid.). Sok menekültnek kell megbirkóznia a gyászsal és a túlélők büntudatával. Elvesztették az otthonukat, barátait, munkájukat és életük normalitását. Előfordulhat, hogy féltik a barátait és családtagjaikat, vagy félnek a kitoloncolástól.

4.2 FŐ TEVÉKENYSÉG ÉS FELADATOK

4.2.1 "ZSÁKBAMACSKA"

A „zsákbamacska” egy olyan csoportos feladat, amely elősegíti a fogalmak megtanulását és memorizálását (ld. Macke et al., 2008).

- a) Határozzuk meg a témát (pl. célcsoportok a szociális farmgazdálkodásban, értelmi fogyatékos személyek, idősek).
- b) Osszuk fel a csoportot kisebb csoportokra.
- c) Mindegyik csoport keressen meghatározott számú kulcskifejezést az adott speciális területről; a fogalmakat nagybetűvel írják fel egy-egy kisebb papírlapra (pl. testi fogyatékos, halláskárosodás, magatartászavar, sajátos szükségletekkel rendelkező fiatalok, traumatizáltság, borderline személyiségzavar).
- d) A kártyákat letakarva adják tovább a következő csoportnak.
- e) A csoport minden tagja húzza meg egy kártyát, és magyarázza el a rajta szereplő fogalmat.
- f) A többi csoporttag hallgassa meg a magyarázatot, és adott esetben fogalmazza meg kérdéseket vagy helyesbítést.
- g) A nem egyértelmű dolgokat vitassák meg közösen a résztvevők.

4.2.2 CSOPORTMUNKA

A csoportmunka kiváló feladat, ha pontosítani kell bizonyos ismereteket (ld. Macke et al., 2008). Hasznos lehet, ha a hallgatók körülírják egy bizonyos célcsoport szükségleteit, valamint annak módját, miként tudja a szociális farmgazdálkodás támogatni az adott célcsoportot.

Ez a módszer alkalmas lehet egy esettanulmány kidolgozására (pl. egy olyan gazdaságról, amely szeretne átalakulni szociális farmmá, vagy egy érintettől, aki szeretné megtalálni az útját a szociális farmgazdálkodásban, és választania kell a különféle szociális farmok és koncepcióik között).

A csoportmunka jól ötvözhető a szakértői interjúkkal (pl. célcsoportok képviselői, szociális gazdálkodók, „zsákbamacska”, kísérleti játékok, szerepjáték).

1. Plenáris ülés a csoportmunka előkészítéséhez

a) A feladat meghatározása (egy munkalapon vagy flipchart papíron)

Példa: Egy adott farm leírása, feladat: Hogyan nézne ki a szociális farmgazdálkodás ebben a gazdaságban? Milyen lehetőségek vannak a célcsoport tagok bevonására?

Mutassuk be azokat a célcsoportokat, akik bevonhatók az adott gazdaság tevékenységeibe, és indokoljuk meg, milyen előnyeik származnának a részvétel során (azt is indokoljuk meg, miért nem lehet egy-egy célcsoportot bevonni).

b) Csoportok kialakítása

1. verzió: Minden csoport ugyanazt a feladatot kapja.

2. verzió: Az egyes csoportok más-más feladatot kapnak (pl. minden csoport alakítson ki szociális farmgazdálkodással kapcsolatos tevékenységeket egy-egy célcsoportnak vagy különböző farmoknak).

c) Tisztázzuk az elvárásokat és a további kérdéseket, határozzuk meg az időt és helyet

2. Kiscsoportos munka

A résztvevők közösen dolgozzák ki a feladatot, az oktató pedig segítse őket, ahol szükséges.

3. Plenáris szekció

Az eredmények bemutatása az egész csoportnak, majd az eredmények összehasonlítása és megvitatása.

4.3 ÖTLETEK HÁZI FELADATHOZ

A hallgatók írjanak jelenetet: Képzeljék el, hogy eltörik a szemüvegük vagy a lábuk. Hogyan tudnak mégis dolgozni a kertben?

4.4 ÉRTÉKELÉS

Írásbeli vagy szóbeli vizsga:

A célcsoportokkal kapcsolatos írásbeli vagy szóbeli vizsga témája lehet egy-egy esettanulmány. A hallgatók mutassák be részletesen egy adott személy esetét (pl. egy viselkedészavaros fiatal esete, akinél például agresszió, bűnözői magatartás áll fenn; egy idősebb nő esete, aki egyedül él, mozgási és hallásproblémával küzd).

A hallgatók feladatai:

- Ismertessék, milyen igényei és szükségletei vannak az adott személynek.
- Mutassák be, hogy a szociális farmgazdálkodás keretein belül melyek azok a fogalmak és tevékenységek, melyek támogatják a személyt.
- Mutassák be, mikre kell odafigyelnie a gazdaságnak.

4.5 HASZNOS LINKEK

<https://www.socialfarmingireland.ie/> (a szociális farmok egyes célcsoportjairól nyújt információt)

<https://icd.who.int/browse11/l-m/en> (ICD 11 for Mortality and Morbidity Statistics (A járványügyi, egészségügyi menedzsmentre és klinikai célokra szolgáló nemzetközi, szabványos diagnosztikai eszközökről ad információt))

4.6 FELHASZNÁLT IRODALOM

Bechstein, M. (2010). *Psychomotorik –Reader zum Lernbereich Praxis der Motopädie – Psychomotorik Theorieskizzen*. Retrieved from http://www.mbechstein.de/reader_pm/theorie_themen/08_koerperbehinderung.pdf.

Bromet, E., Andrade, L. H., Hwang, I., Sampson, N.A., Alonso, J., de Girolamo, G., de Graaf, R., Demyttenaere, K., Hu, C. Iwata, N., Karam, A. N., Kaur, J., Kostyuchenko, S., Lépine, J.P., Leblon, D., Matschinger, H. Mora, M.E., Browne, M. O., Posada-Villa, J., Viana, M. C., Williams, D. R., Kessler, R. C. (2011). Cross-national epidemiology of DSM-IV major depressive episode. *BMC Medicine* 9, 90, <https://doi.org/10.1186/1741-7015-9-90>.

Bundesagentur für Arbeit (ed.) (2019). *Berichte: Blickpunkt Arbeitsmarkt – Arbeitsmarktsituation von langzeitarbeitslosen Menschen*. Nürnberg.

De Bruin, S. R., Stoop, A., Molema, C. C. M., Vaandrager, L., Hop, P. J. W. M., & Baan, C. A. (2015). Green care farms: An innovative type of adult day service to stimulate social participation of people with dementia. *Gerontology and Geriatric Medicine*, 1. <https://doi.org/10.1177/2333721415607833>

Elings, M. (2012). Effects of care farms. Scientific research on the benefits of care farms for the clients, Wageningen.

Else, H., Murray, J., & Bragg, R. (2016). Green fingers and clear minds: prescribing 'care farming' for mental illness. *British Journal of General Practice*, 66(643), pp. 99–100. <https://doi.org/10.3399/bjgp16x683749>

Emmelkamp, P. M. G., & Kamphuis, J. H. (2013). *Personality Disorders*. Hove: Taylor & Francis.

Felten, H. (1998). *Erlebnispädagogik als Möglichkeit zur Kompensation von Verhaltensdefiziten: dargestellt an Beispielen aus der ästhetischen Erziehung*. Frankfurt am Main: Lang.

Freyberger, H. J., Schneider, W., Stieglitz, R. D., & Spoerri, T. (2002). *Kompendium Psychiatrie, Psychotherapie, Psychosomatische Medizin*. Bern: Karger.

Göhring, A., Schneider-Rapp, J., & Hoffmann, A. (2017). *Bauernhof Tiere bewegen Kinder: Tiergestützte Therapie und Pädagogik mit Schaf, Kuh und Co. - ganz praktisch*. Darmstadt: Pala- Verlag GmbH.

Hartkemeyer, T., Guttenhöfer, G., & Schulze, M. (2014). *Das pflügende Klassenzimmer: Handlungspädagogik und Gemeinschaftsgetragene Landwirtschaft*. München: Oekom Verlag GmbH.

Hemingway, A., Ellis-Hill, C., & Norton, E. (2016). What does care farming provide for clients? The views of care farm staff. *NJAS - Wageningen Journal of Life Sciences*, 79, pp. 23–29. <https://doi.org/10.1016/j.njas.2016.09.001>

Herhaus (2019). *Geistige Behinderung*. Retrieved from <https://www.altenpflegeschueler.de/krankheiten/geistige-behinderung/>.

Hudcová, E., Chovanec, T., Moudrý, J. (2018). *Social Work in Social Farming – Methodology III*. Budweis, Centre for community work South Bohemia.

Kalisch, M./Schwanenflügel, M./Christinck, A. (2008). Arbeit macht Sinn. Aus dem Leben mit Jugendlichen die aus der Rolle fallen. In: Christinck, A./van Elsen, T. (eds.). Bildungswerkstatt Pädagogik und Landwirtschaft. Tagungsdokumentation 25.-28.10.2008. Kassel. Loheland Stiftung, pp. 39 – 49.

Kogstad, R., Agdal, R., & Hopfenbeck, M. (2014). Narratives of Natural Recovery: Youth Experience of Social Inclusion through Green Care. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 11(6), pp. 6052–6068. <https://doi.org/10.3390/ijerph110606052>

Lakemann, U. (2005). *Wirkungsimpulse von Erlebnispädagogik und Outdoor-Training: empirische Ergebnisse aus Fallstudien*. Augsburg: ZIEL.

Łobocki, M. (1982). *Metody badań pedagogicznych*. Warsaw: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Loue, S., Karges, R. R., & Carlton, C. (2014). The Therapeutic Farm Community: An Innovative Intervention for Mental Illness. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 149, pp. 503–507. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.08.298>

Macke, G./Hancke, U./Whiemann-Schweizer, P. (2008). *Hochschuldidaktik. Lehren, vortragen, prüfen, beraten. "Besser lehren"*. Weinheim / Basel: Beltz.

Meidlinger, S./van Elsen (T.) (2011): *Milcherzeugung und Soziale Arbeit - Arbeitsplätze für Menschen mit Behinderung in ökologisch wirtschaftenden Milchviehbetrieben*. In: Mayer, J./Alföldi, T./Leiber, F./Dubois, D./Fried, P./Heckendorn, F./Hillmann, E./Klocke, P./Lüscher, A.; Riedel, S./Stolze, M./Strasser, F./van der Heijden, M./Willer, H. (eds. (2009): *Werte - Wege - Wirkungen: Biolandbau im Spannungsfeld zwischen Ernährungssicherung, Markt und Klimawandel - Beiträge zur 10. Wissenschaftstagung*

- Ökologischer Landbau, ETH Zürich, 11.-13. Februar 2009: Band 2: Tierhaltung, Agrarpolitik und Betriebswirtschaft, Märkte und Lebensmittel. Berlin: Verlag Dr. Köster.
- Mentalhealth.gov (2017). *Behavioral Disorders*, Retrieved from <https://www.mentalhealth.gov/what-to-look-for/behavioral-disorders>.
- Platzek, R. P. (2016). Demenz. Zum Begriff einer häufigen Alterserkrankung. In G. K. Keil (ed.), *Fachprosaforschung - Grenzüberschreitungen, Band 10 (2014)*, pp. 223–232, Baden-Baden / Kappelrodeck: Deutscher Wissenschafts V.
- Richter, K./Schenke, M./Christinck, A. (2008). Mehr als Milch und Mist – welche Kompetenzen erwerben Kinder auf dem Schulbauernhof? In: Christinck, A./van Elsen, T. (eds.). Bildungswerkstatt Pädagogik und Landwirtschaft. Tagungsdokumentation 25.-28.10.2008. Kassel. Loheland Stiftung, pp. 33 – 38.
- Schneider, F., & Nessler, T. (2011). *Depressionen im Alter: die verkannte Volkskrankheit ; Hilfe für Betroffene und Angehörige ; Diagnose, Therapie, Pflege*. München: Herbig.
- Schubarth, W./Seidel, A./Speck, K. (eds.) (2007). Soziale Probleme von Jugendlichen in Deutschland, Polen und Russland – Alltagserleben und Lebensperspektiven. Potsdam, Universitätsverlag Potsdam.
- Social Farming Ireland (2019). *Social Farming and Intellectual Disability Services*. Retrieved from <https://www.socialfarmingireland.ie/wp-content/uploads/2019/07/Social-Farming-and-Intellectual-Disability-Services.pdf>.
- Speck, O. (2016). *Menschen mit geistiger Behinderung : ein Lehrbuch zur Erziehung und Bildung*. München: E. Reinhardt.
- Steffens, B. (2016). Hilfe für traumatisierte Flüchtlinge – Frauen und Mädchen fliehen anders. Zeitschrift für Alternative Kommunal Politik, 2, pp. 32 – 33.
- Thüringer Ökoherz (2017). Unbegleitete minderjährige Flüchtlinge in der Sozialen Landwirtschaft. Ein Leitfaden für Politik und Soziale Arbeit. Weimar.
- Turton, D. (2003). Conceptualising Forced Migration. [Refugees Studies Working Paper 12]. Retrieved from <https://web.archive.org/web/20070728113047/http://www.rsc.ox.ac.uk/PDFs/workingpaper12.pdf>.
- Van Elsen, T. (2017). Das mudra-Waldprojekt in Nürnberg – Drogen- und Jugendhilfe durch Waldarbeit und Holzwerkstatt. *Green Care*, 4, pp. 24 – 26.
- Van Elsen, T./Kalisch, M. (2007). Social Farming in Germany. Retrieved from http://sofar.unipi.it/index_file/State_of_the_Art_Germany.pdf.
- Verein menschen leben (2017). Zur Situation weiblicher UMF in Österreich. Retrieved from [www.menschen-leben.at / frauen/hintergrundinformationen/#top](http://www.menschen-leben.at/frauen/hintergrundinformationen/#top).
- Wellensiek, C., & Schiller, H. (2013). *Bauernhofpädagogik als Einkommens-Chance*. Bonn: aid infodienst Ernährung, Landwirtschaft, Verbraucherschutz
- World Health Organization (2011). *World Report on Disability*. Geneva: World Health Organization.
- World Health Organization (2019). *Management of Substance Abuse*. Retrieved from https://www.who.int/substance_abuse/terminology/definition1/en/.
- Zito, D., & Martin, E. (2016). *Umgang mit traumatisierten Flüchtlingen: Ein Leitfaden für Fachkräfte und Ehrenamtliche*. Weinheim, Basel: Juventa Verlag GmbH.

5. TANEGYSÉG

A SZOCIÁLIS FARMGAZDÁLKODÁSBAN VÉGZETT SZOCIÁLIS MUNKA MÓDSZEREI, ESZKÖZEI ÉS TECHNIKÁI

Eliška Hudcová

GYAKORLATI INFORMÁCIÓ: IDŐIGÉNY, HELYSZÍN, ESZKÖZ- ÉS ANYAGIGÉNY

- **Időigény:** Az oktatási anyag 270 perc elméletet és nagyjából 90 percnyi gyakorlatot tartalmaz. Az óratervben szerepel egy 45 perces vendégelőadó (szociális gazdálkodó vagy szociális munkás által tartott) előadás, amelyet beszélgetés követ.
- **Helyszín:** Osztályterem
- **Eszköz- és anyagigény:** projektor, előadás, munkalapok, flipchart tábla, színes filctollak és színes öntapadós papírok, illetve a meghívott vendégelőadó.

TANULÁSI EREDMÉNYEK/CÉLOK ÉS SZINT

Tudás: Ez a fejezet a szociális munka módszereiről ad áttekintést. Tanulmányozásával a hallgatók meg tudják határozni a szociális munka alapvető módszereit, képesek jellemezni a szociális munka különböző technikáit és eszközeit, ismerik a szociális munka egyes formáit. El tudják magyarázni a szociális munkát végző személy szerepét a szociális farmgazdálkodás vonatkozásában, ismerik a szociális munkás munkavégzésének korlátait, és a speciális szükségletű személyekkel/résztvevőkkel folytatott kommunikáció alapjait.

Készség: A hallgatók képesek a megszerzett ismereteket alkalmazni különböző helyzetekben, egyéni résztvevőkkel és munkacsoportban, a mezőgazdasággal vagy más területtel összefüggésben. Készek különböző kommunikációs technikákat alkalmazni a résztvevőkkel. Felismerik a rehabilitációs folyamatban betöltött szerepük korlátait.

Alkalmasság: A hallgatók tisztában vannak vele, hogy a szociális munka legfontosabb módszerei, eszközei és technikái mely területeken alkalmazhatók a szociális farmgazdálkodásban, és készek rá, hogy tovább mélyítsék hozzáértésüket ezen a területen. Támogató és felelősségteljes egyénként dolgoznak a sajátos szükségletekkel rendelkező emberekkel és más munkásokkal a szociális farmon, valamint más érdekelt felekkel és intézményekkel is.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az egyéni és csoportos szociális munka, valamint a családokkal végzett szociális munka mindegyike nagyon tág témakör, ezért a szociális farmgazdálkodásban végzett szociális munka módszereire, eszközeire és technikáira fókuszáló jelen fejezet csak ezen témakörök alapjait és általános ismereteit tartalmazza. Ismerteti továbbá a szociális munka alapvető formáit, ld. szociális terápia, rehabilitáció és megelőzés, tárgyalja a szociális munkás szerepét és a kommunikációs eszközök és technikák alapvető módjait. A fejezetben taglalt területek aszerint kerültek kiválasztásra, hogy mennyire használhatóak az oktatók, gazdák, és szociális munkások számára. Az általános tudás megszerzésén túl nem csak az a cél, hogy a hallgatóból vagy a gazdasági alkalmazottból szociális munkást "faragjunk". A hátrányos helyzetű emberek pszichoszociális működésére és személyiségfejlődésére az van igazán pozitív hatással, ha informális környezetet, nyugodt és ítélkezéstől mentes munkahelyi légkört tudunk teremteni, ami nagyban hozzájárul, hogy a farm befogadó környezet legyen. Ugyanakkor a szociális munka módszereinek általános ismerete nem csak elméleti szinten szükséges, de a gyakorlatban is hasznos, mert útmutatást nyújt a farmon dolgozó hátrányos helyzetű emberekkel való közös munkához, ideértve a párban vagy csapatban történő munka során felmerülő konfliktushelyzetek elkerülésére és/vagy kiterjedésének csökkentésére szolgáló eszközöket is.

KULCSSZAVAK

Szociális munka, esetmunka, csoportmunka, szociális rehabilitáció, terápia, megelőzés, kommunikáció, szociális munkás.

5.1 BEVEZETŐ

A szociális farmgazdálkodásban alkalmazott szociális munka módszereit, eszközeit és technikáit taglaló fejezet fokozatosan vezeti be az olvasót az alapkoncepciókba, majd bemutatja az egyénnel végzett szociális munka kereteit, és korlátozott mértékben a családdal és csoporttal végzett szociális munkát is. A szöveg nem terjed ki a közösségekkel végzett szociális munkára, mivel az kevésbé fontos a szociális farmgazdálkodás szempontjából. A szociális munka alapvető kommunikációs és egyéb eszközeiről több helyen is szó esik. Ahol erre mód van, az anyag kitér a szociális farmgazdálkodással való kapcsolódásra, illetve utal arra is, hogy milyen konkrét módokon lehet felhasználni a mezőgazdasági környezet adta ismereteket a hátrányos helyzetű, megváltozott képességű emberekkel végzett szociális munkában.

Ennek a fejezetnek az a célja, hogy áttekintést adjon a témáról, amely ezután felhasználható az előadásokon, képzési modellekben, megfigyelések során, és mindenekelőtt a szociális munka gyakorlatában, ahol a szociális munkás közvetlen kapcsolatban van a hátrányos helyzetű személyekkel, a gazdákkal és a farm más alkalmazottaival.

A fejezet kiegészíti a „*Célcsoportok a szociális farmgazdálkodásban*” fejezetet, így érdemes a kettőt együtt tanulmányozni.

5.1.1 A SZOCIÁLIS MUNKÁRÓL

A szociális munka egy professzionális tudományterület és olyan gyakorlati tevékenységek köre, amely speciális munkamódszerek révén biztosítja az emberek gondozásának szakmai megvalósítását. A szociális munka a nemzetközi egyezmények által rögzített szolidaritás, hátrányos megkülönböztetés tilalma, valamint a személyes jogok, a szabadság, a méltóság és részvétel alapelveire épül.

(ENSZ charta, 1945; Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, 1948; Emberi Jogok Európai Egyezménye, 1950; 2000).

A Szociális Munkások Nemzetközi Szövetsége a következőképp határozza meg a szociális munka mibenlétét: „A szociális munka elősegíti a társadalmi fejlődést, a személyközi kapcsolatok megoldását, segíti és felszabadítja az egyént, hogy képesé váljon saját jól-léte elérésére. Az emberi viselkedésre és a társadalmi rendszerekre vonatkozó elméletek felhasználásával a szociális munka az emberek és a társadalmi környezetük közti interakcióban segít. Az emberi jogok és a társadalmi igazságosság elvei kulcsfontosságúak a szociális munkában.” (A szociális munka meghatározása, 2005)

A szociális munka alapvető célja, hogy felderítse, megmagyarázza, enyhítse, és megoldja a társadalmi problémákat (Matoušek, 2008):

- Fejleszti a résztvevő problémamegoldó és alkalmazkodó képességét, valamint fejlődését (a résztvevő lehet egyén, család, csoport, közösség).
- A résztvevőket szociális szervezetekhez irányítja, amelyek erőforrásokat, szolgáltatásokat és lehetőségeket kínálnak a problémamegoldáshoz.
- Biztosítja, hogy a résztvevőt támogató szociális rendszer humánusan és hatékonyan működjön.
- Fejleszti és javítja a szociálpolitikai rendszert.

5.1.2 A SZOCIÁLIS MUNKÁBAN ÉS A FEJEZETBEN HASZNÁLT ALAPVETŐ FOGALMAK

Ennek a bevezetésnek az a célja, hogy tisztázza a szövegben előforduló, és a szociális munka során használt fogalmakat. A fogalmak használata lehetővé teszi, hogy a segítő szakmában, illetve a farmon dolgozók közös nyelvet beszéljenek. A fogalmak egy része minden tudományterületen előfordul.

Módszertan - A tudomány azon része, amely az adott tudományterületen elérhető módszerek kidolgozásával foglalkozik (Levická, 2002). A szociális munka módszertana a szociális munka módszereinek, módszertani eljárásainak és módszertanának elméleti, logikai és pszichológiai kérdéseivel, valamint a területen végzett tudományos kutatások alapelveivel és törvényeivel foglalkozik. A módszertan része a használt módszerek kidolgozása és hatásának értékelése, de magában foglalja az empirikus kutatásban, majd később az elméleti általánosítások kidolgozásához használt módszereket is.⁶

Módszertani eljárás – A szociális munkában alkalmazott módszertani eljárás olyan – legáltalánosabban és leggyakrabban használt – szabályok és eljárások sorát jelenti, amelyből a szociális munkás kiválasztja és alkalmazza a résztvevővel, családdal, csoporttal vagy közösséggel végzett szociális munka sajátos feltételeinek megfelelő eljárásokat. Ezek konkrét eljárások, módok, amelyek egy előre elhatározott cél elérését segítik a szociális munka tervezett, tudatos fellépése révén.

A módszer egy tudatosan választott út az adott cél eléréséhez. Egy speciális eljárás, amelyet a cél vagy célcsoport határoz meg, és amelyet a szociális munkás a tevékenység (terápiás folyamat) kezdetétől a végéig alkalmaz. A módszerek betartása nagy valószínűséggel tényleges eredményekhez vezet (Gabrielová, 2017).

Szociális munka technikái - *technikai útmutató a módszerek használatához vagy módosításához, illetve a résztvevő helyzetéből adódó konkrét problémákhoz való adaptáláshoz. A technika lehetővé teszi a résztvevő számára, hogy a szociális munkással (szociális gazdálkodóval) együttműködve megvalósítson, elérjen valamit (Levická, 2002). Olyan, a szociális munkás (gazdálkodó) birtokában lévő jó gyakorlatok és készségek ezek, amelyeket a meglévő módszerekkel összhangban előre meghatározott célok elérésére alkalmaz.*

⁶ Első ránézésre a módszertan, mint fogalom meghatározása nem hasznos a gyakorlat szempontjából, de megadja a tudományágra jellemző (tudományos) gondolkodás kereteit.

A megközelítés kifejezi a szociális munkás vagy szervezet által preferált munkastratégiát, és általánosságban meghatározza a munka körét és célját. A megközelítés a szociális munka elméletére utal, amelyre építve a szociális munkás és az általa képviselt szervezet dolgozik – a megközelítés ezek alapján lehet pl. feladat-orientált, ember-orientált, társadalmi-ökológiai, feminista, keresztény, ártalomcsökkentő, daseinanalízist alkalmazó, pszichodinamikus, pszichoanalitikus stb. (Mátel, Oláh, Schavel, 2012).

5.2 A SZOCIÁLIS MUNKA MÓDSZEREI

A szociális munka módszereit különféle kritériumok és szempontok szerint lehet felosztani, ld. időtartam, demográfia és állapot-orientáltság, a tevékenység helye és az elvégzett tevékenység szerint. Ez a fejezet a módszerek osztályozásának történelmi perspektíváját használja, amely a szociális munkában résztvevők számán alapszik: a fejezet tehát az egyénnel, (korlátozott mértékben) a családdal és a csoporttal végzett szociális munkát tárgyalja.

A megfelelő módszer megválasztása függ a résztvevő típusától (egyén, család, csoport), igényeitől, a hátrányos helyzet fajtájától, a nyújtott támogatás típusától és időtartamától (hosszú/rövid távú beavatkozás, átmeneti/tartós gondozás), az ellátás típusától (járóbeteg, otthoni, formális/informális) stb.

E fejezetben a farmon végzett szociális munka módszereinek, eszközeinek és technikáinak használatát tekintjük át. A farm sajátos és informális környezet, ahol figyelembe kell venni az ott találkozók különböző embereket és szerepüket, valamint a farmon zajló konkrét tevékenységeket (szezonális munka, állatokkal és növényekkel való munka, kültéren, eszközökkel végzett munka). A farmon végzett szociális munka elsősorban a járóbeteg-ellátásra jellemző gondozás/aktivizálás/foglalkoztatás – a speciális szükségletű résztvevők a gazdával egyeztetett, meghatározott ütemezés szerint járnak a farmra (lásd pl. Hassink *et al.*, 2010).

Nyugtató hatású tevékenységek a farmon. Kép forrása: Eliška Hudcová

5.2.1 EGYÉNEKKEL VÉGZETT SZOCIÁLIS MUNKA

Az egyénnel végzett szociális munka, vagy egyéni szociális munka, eseti szociális munka vagy esetmunka a szociális munkás azon tevékenységeire utal, amelyek egy konkrét személlyel végzett munkára fókuszálnak. Ugyanakkor az esetet nem a személy, hanem az adott társadalmi helyzet vagy szociális probléma jelenti (Mátel, 2013).

Az esetmunka azoknak a problémáknak a megoldását segíti, amelyek korlátozzák az egyént a belső és külső lehetőségeinek optimális kihasználásában. Természetük szerint a problémák egy része belső probléma (pszichés, érzelmi, egészségi, pénzügyi stb.); mások személyek közöttiek, különösen családok esetében (Havránková, 2008).

Az esettanulmány célja, hogy konkrét problémákra találjon megoldásokat, ld. hivatali fellépés, anyagi segítségnyújtás, tanácsadás, folyamattev kidolgozása, átfogó segítségnyújtás, kutatás, szakpolitika kidolgozása (Matoušek, 2008). A speciális szükségletű személy szociális problémájára megoldást jelenthet a szociális farmon töltött idő (pl. foglalkoztatás lehetősége, aktivizálás, szociális rehabilitáció).

Az esettanulmány eljárásait általában négy egyéni tervezési szakaszra osztjuk (Havránková, 2008)

a) Pszichológiai támogatás nyújtása a résztvevő számára, érdeklődés kifejezése (ismerkedés az esettel)

Tanulmányozás – A helyzet áttekintése, fontos döntések meghozatala, pl. elkezdjük-e a terápiás folyamatot. Problémát jelenthet, hogy a résztvevőnek motiválnak kell lenni a változásra, ez alapvető fontosságú. Ezen szakasz fő feladata a résztvevő bevonása, és a probléma megoldásában való részvétel. A szociális munkásnak egyértelművé kell tennie, hogy milyen értékes a változás, amiben a speciális szükségletű személy részt vesz majd.

A szociális farmgazdálkodás esetében is ebben a szakaszban történik az első kapcsolatfelvétel, és a résztvevő problémájának megoldására különböző eljárásokat javasolnak. Az egyik ilyen megoldás lehet például a szociális farmon való tartózkodás.

b) A probléma vizsgálata, a résztvevő érzelmeinek megbeszélése (szociális értékelés)

Vizsgálat – Egy dinamikus, és megváltoztatható folyamat, amelynek során a problémát azonosítják és munkahipotéziseket állítanak fel a beavatkozás irányításához (pl. a saját háztartásában élő, értelmi fogyatékosággal élő résztvevőnek szüksége van elérhető fizikai tevékenységre). A hipotézisek nem lehetnek a kategorizálás vagy címkézés eszközei. A munkahipotézis a résztvevő élethelyzetétől függően változik. Meghatározásra kerülnek a résztvevő igényeire épülő, ugyanakkor az elérhető szolgáltatásokhoz igazodó célok (ld. van egy farm a résztvevő otthonához közel, lehetséges lenne megegyezni velük, hogy a résztvevő rendszeresen látogathassa a farmot, és kisebb munkákban részt vegyen? Milyen további lépéseket kell tenni a résztvevőnek, a családjaiknak, a gazdának, hogy ez működni tudjon? Meg kell beszélni a kapcsolódó feladatokat, ld. közlekedés, étel, biztonság, napi beosztás stb.). A vizsgálat egy formális eljárás a résztvevő helyzetének értékelésére és a beavatkozás megkezdése előtti tervezésre (Havránková, 2008).

c) A résztvevő közvetlen befolyásolása (szociális intervenció)

Intervenció – Az intervenció az első kapcsolatfelvétellel kezdődik. Beszélgetések révén valósul meg, amelyeknek az a célja, hogy enyhítsen a résztvevő és környezete közti kapcsolatból eredő emóciókon, amely elengedhetetlen a gyógyuláshoz. A résztvevő és a szociális munkás közösen határozzák meg az intervenció céljait. Az intervenció egy szakember által végzett „terápia”, amely magában foglal minden olyan tevékenységet, amelyet a szociális munkás a résztvevő érdekében végez. Az intervenció egy tevékenység és a kidolgozott tervek és célok beteljesülése (az állatok rendszeres gondozása egy fizikai tevékenység).

d) Reflektálás a kontextusra, különös tekintettel a résztvevő tapasztalatai és a környezetében zajló események közötti kapcsolatokra (az eset lezárása)

Lezárás – Ez az esetmunka utolsó szakasza. Előzetesen meg kell állapodni arról, hogy milyen körülmények között fejeződik be a szakmai segítségnyújtás folyamata. A lezárásnak akkor kell megtörténnie, amikor a résztvevő megelégedéssel tekint vissza az elvégzett munkára, és amikor a szociális munkás úgy látja, hogy a résztvevő már képes megküzdeni a különböző helyzetekkel. A szociális farmgazdálkodás esetében akkor jön el a lezárás, amikor a gazda és a résztvevő közti együttműködés sikeres és stabil a szociális munkás közreműködése nélkül is. Az is egyfajta lezárás, amikor a speciális szükségletű személy elégedett a kapott segítségnyújtással és nem látogatja tovább a farmot.

A gyakorlatban a szociális munkás:

- „ösztönzi az egyént, hogy legyen bátor és magabiztos;
- segíti az egyént a rendelkezésre álló erőforrások feltárásában;
- mozgósítja az egyén erejét és értékeli az egyén számára elérhető lehetőségeket;
- támogatja és hangsúlyozza az egyén személyiségének egészséges és szilárd pontjait, és ezzel az egészséges személyiségrésszel kommunikál;
- igyekszik az egyén erejéhez és képességeihez kapcsolódni, nem a tehetetlenségéhez;
- ha a szociális munkás a résztvevő tehetetlenségére koncentrál, azzal erősíti a segítségtől való függőségét és segítségnyújtásra vonatkozó elvárásait;
- ha a kórtanra fókuszál, akaratlanul is súlyosbíthatja a betegséget;

- megérteti a résztvevővel, hogy megvan a képessége a saját problémáinak a megoldására, és ezzel a tudattal segíti új szempontok, és új megoldások felfedezésében;
- a résztvevő önmegerősítése személyes, családi és társadalmi sikert eredményezhet" (Havránková, 2008);
- „elegendő teret ad a résztvevőnek;
- méltányolja, amit a résztvevővel történő munka során tapasztal;
- alternatívákat nyújt a problémamegoldáshoz;
- összefoglalja az eredményeket és összegezi." (Krutilová, 2014)

5.2.2 CSALÁDDAL VÉGZETT SZOCIÁLIS MUNKA

A szociális munka professzionalizációjának kezdete óta a család a szocializáció elsődleges közegének számít; a szociális munkás szemszögéből a család mint szociális környezet érdekes, amely fontos szerepet játszik az egyéni problémák kialakulásában és megoldásában.

A család az elsődleges társadalmi csoport, amely garantálja, hogy tagjairól a gyermekkortól kezdve gondoskodik, anyagi és szellemi igényeiket kielégíti. Ez az első társadalmi kötődés, amivel az egyén élete során találkozik és fontos szocializációs elem. Meghatározza az egyén személyiségének fejlődését és más embercsoportokkal való kapcsolatát.

A családot meghatározhatjuk egy vagy több generáció együttéléseként, ahol az egyének érzelmi és gazdasági támogatása alapvető fontosságú. A család gerince két felnőtt ember partnersége. Alapvető funkciója a gyermekek minden szükségletének kielégítése.

A család az a társadalmi csoport, amely tagjainak a következőket nyújtja:

- emberi létezés fenntartás nélküli elfogadása;
- védelmező környezet (anyagi és társadalmi);
- a családtag önállóságának támogatása;
- az alapvető szükségletek kielégítése;
- kölcsönös támogatás;
- alap és közvetítő közeg a makrotársadalmi környezetbe (társadalom) történő beépüléshez. (Hudecová *et al.*, 2009)

A család alapvető funkciói:

- biológiai-reproduktív;
- társadalmi-gazdasági;
- védelmező;
- társadalmi-nevelő;
- rekreációs, pihentető;
- érzelmi (Kraus, 2008).

Ugyanakkor a családi környezet fokozott stressz és konfliktusok forrása is lehet, a növekvő igények, és szükségletek, elvárások, és számos egyéb ok miatt. Id. felbomlott családok, komoly betegség a családban, képtelenség az önálló életre, családtag bebörtönzése stb., és a család a kialakult helyzet miatt a szociális ellátórendszerre szorul.

Milyen módokon kerülhet kapcsolatba a család a szociális munkással?

- A család vagy annak egy tagja szociális munkás segítségét kéri.
- A család vagy annak egy tagja egy másik személy ösztönzésére keresi fel a szociális munkást.
- A család problémás helyzetét a jelzőrendszer jelezte.
- A családot vagy annak egy tagját egy másik intézmény vagy személy értesítése alapján keresik meg.
- Egy családtag vagy a teljes család valamilyen létesítményben kerül elhelyezésre, ahol a szociális munkás kapcsolatba kerül velük (Hudecová *et al.*, 2009).

A szociális farmgazdálkodásban a szociális munkás a hátrányos helyzetű személy családtagjaival is találkozik. A családtagok információval szolgálhatnak a kommunikációs korlátokkal küzdő személyről (Id. mi az amit kedvel az illető, mi kockázatos számára stb.).

A család is résztvevővé válhat, és ha diszfunkcionális családról van szó a gyerekeket azért küldik a farmra, hogy védelmező/oktatást biztosító környezetben legyenek a krízishelyzet megoldása vagy alternatív családgondozási szituáció során.

Az ezt követő terápiás folyamat a különböző szolgáltatástípusok igényeihez kell, hogy igazodjon. Ezek közé tartozik az „értelmes világ”, biztonság, személyes identitás, és „nyitott jövő” iránti szükségletek kielégítése (további részletek: Matoušek, 2008b), amivel elkerülhető a résztvevő jövőbeni hosszútávú hiányállapota. Ezen folyamatok mindegyikében a farm alterna-

tív helyként is szolgálhat az egyéni és csoportos terápiás folyamatok elindítását biztosító, biztonságos környezet kialakításához (lásd, pl. Elsey, H., Bragg, R., Elings, M. *et al.*, 2018).

A rendszeres farmlátogatások hatékonyak lehetnek prevenciók programokban, alkalmasak korai gondozási helyzetekre (fogytékkel élő gyermek és családja), oktatási eszközként vagy terápiás szolgáltatásként (aktivizálási szolgáltatás gyermekes családoknak). Hollandiában és Svájcban léteznek például nevelőgondozásra fókuszáló farmok (lásd pl. Bombach, C., Stohler, R., Wydler, 2015).

Milyen szolgáltatásokat nyújthat egy szociális farm?

- A szociális munka terminológiája szerint a farm kríziskezelő szolgáltatásokat biztosít gyermek vagy felnőtt veszélyeztetettsége esetén, amikor szükség van az azonnali és hatékony segítségnyújtásra a családtag felé. Ebben az esetben a farm menedékként szolgál.
- A farm hosszútávon is tudja biztosítani az oktatási szolgáltatásokat, amelyek céljai általánosak, ld. szülő-gyerek kapcsolat támogatása, kreatív konfliktuskezelés fejlesztése, jó kapcsolatok fenntartása.
- A farm önértő vagy szakértők által biztosított terápiás szolgáltatások központja is lehet. A szolgáltatásokat igénybe vehetik a családi együttélésel küzdő egyének vagy teljes családok. Ebben az esetben az egyének olyan célcsoport, akik a „probléma okozói” és „áldozatok” is egyben.
- A farm hosszútávú, rendszeres megelőző programoknak is helyet adhat, amelyek célcsoportja azok a családok, ahol nagy eséllyel fordulhatnak elő komoly nehézségek, vagy fogyatékossggal élő gyermeket nevelnek, és akiknek jelentős terhet jelent ez a feladat (Matoušek, 2008a). A farm terápiás vagy önértést támogató környezet is lehet az ilyen nehéz helyzetben lévő szülők számára.

5.2.3 CSOPORTOKKAL VÉGZETT SZOCIÁLIS MUNKA

A csoport olyan társadalmi egység, amely legalább három, egymást a csoport tagjainak tekintő személyből áll, akik vagy kapcsolatrendszerben vannak vagy függetlenek. Hatnak egymásra, hasonlóak vagy egymást kiegészítők a motivációik és bizonyos igényeik, közösek a céljaik; kapcsolataikat hierarchikusan felépített szerepek és pozíciók jellemzik. A csoport jellemzői: interakció, kommunikáció és szervezet (Mašát, 2012). A szociális farmgazdálkodásban nagyon gyakori a különböző célcsoportokkal végzett szociális csoportmunka (pl. fiatalokból álló csoport, függők csoportja, magatartászavarral küzdő gyerekek, bevándorlók csoportja). A célcsoportok néha keveredhetnek, például a szociális farmon dolgozó időskorúak és gyerekek, de a csoportok általában külön dolgoznak (különösen a börtönök terápiás közösségeiben lévő drogfüggők).

A szociális farmon csoportok is dolgozhatnak, legyen szó alkalmazottakról, gondozókról, menedzserekről, önkéntesekről vagy ügyfelekről. Az egyes csoportoknak nem mindig ugyanazok az érdekeik vagy igényeik. Ha azonban egy csoport hosszú ideig marad a farmon, akkor a csoporttal végzett szociális munkában általánossá kell tenni a csoporton belüli dinamikát, a társadalmi viselkedést (vezetés, hatalom és funkciók megosztása, a célok és azok elérésének jellege, összhang elérése, ellentmondások kezelése stb.) (Mašát, 2012) vagy a szerepek formálását, a kommunikációt és egyéb témákat.

A csoport szerepe a résztvevőkkel való munkában:

- támogató erő forrása (nem vagyunk egyedül a problémánkkal);
- teret ad az információcserének, az ötletek, vélemények, és megoldások megosztásának;
- motivál, bátorít, reményt kelt stb.;
- lehetőséget ad az interperszonális és egyéb szociális készségek elsajátítására és kipróbálására;
- a valahova tartozás érzését adja, ami a farmon kiemelten kezelt tényező és a csoportkohézióval van összefüggésben – a csoport elfogadja a tagjait, tekintet nélkül azok múltjára vagy társadalmi kudarcára, ha az egyén betartja a csoport szabályait (Mašát, 2012);
- a csoporton belül látható, ha valaki segít a másikon, és hogy az egyén is tud segíteni másokon (Havránková, 2008).

A csoportok a szerkezetük és dinamikájuk alapján különböző kategóriákba sorolhatók, ami hatással van a csoport működésére, illetve a csoporton belül betöltött szerepekre is.

Felépítése szerint a csoport lehet kicsi (2-15 fő), közepes (15-40 fő) és nagy (több, mint 40 fő), illetve a kapcsolati szerkezete szerint formális és informális. A csoportok aszerint is feloszthatók, hogy az elsődleges igényeiket (fiziológiai szükséglet, biztonság) vagy a másodlagosakat (egymáshoz tartozás, megbecsülés) elégítik-e ki, a csoporthoz tagként tartozik-e valaki (tagsági csoport: sportcsoport, vallási csoport, ahol szükséges a hivatalos tagság) vagy referenciacsoportként van jelen az életében (nincs szükség tagságra, de az egyén egyetért a csoport értékrendjével és normáival, ld. politikai párt), állandó vagy átmenetileg fennálló-e a csoport, valamint a „mi” vagy „ők” a viszonyulás alapja (pl. mi, a szociális farm munkájában résztvevők, és ők, a falu többi lakója). (Mašát, 2012).

A csoport dinamikája a környezettől függetlenül kihat a csoportmunka eredményeit jelentősen befolyásoló csoportléggörre és folyamatokra, így ez is fontos tényező a farm szempontjából. A farm előnye, hogy nem egy zárt tér, ha szükséges, lehetőség van az együtt töltött idő és helyszín megváltoztatására. A csoportdinamika a csoport létezése és munkája során lezajlott összes folyamat és változás (belső és külső), normák és interakciók összessége (Mátel, 2013). A csoportban zajló dinamika részei a csoporttagok között alakuló kapcsolatok, és hogy a csoport tagjai ezeket miként használják a csoport támogatására és fenntartására. A dinamika lényegében a mások iránti törődés és érdeklődés kifejezése, új tagok elfogadása vagy a feszültségek leküzdése egészséges humorral.

A csoportdinamika magában foglalja a következőket:

- csoportcélok;
- a csoport szabályai (normái);
- csoportvezetés és irányítás;
- a csoportban betöltött szerep;
- alcsoportok létrehozása;
- az egyének és csoportok közti kapcsolatok;
- kohézió és feszültség;
- csoporton belüli hangulat;
- csoportfejlődés;
- a múlt tapasztalatainak és kapcsolatainak kivetítése a jelenlegi kölcsönhatásokra (Havránková, 2008).

A csoportmunka céljait maga a csoport alakítja, aszerint, hogy mire fektetik a hangsúlyt és milyen a csoport összetétele. A cél lehet egymás kölcsönös támogatása, személyes növekedés, információszolgáltatás, viselkedési minták megértése. A csoportmunka betekintést, katarzist és képzést kell hogy nyújtson (Havránková, 2008). A csoport lehet feladatorientált, például lehet a célja egy istálló felépítése önkéntesek csoportjának bevonásával. Ebben az esetben ez egy nem formális, ideiglenes referenciacsoport.

Csoportszabályok (normák) – Általában íratlan szabályok, amelyek kifejezik, hogy mi a csoport szempontjából elfogadható és kívánatos magatartás. A szabályok befolyásolják a tagok magatartását és viselkedését, és biztos keretet adnak a csoport működésének. Természetesen a szabályokat közösen javasolt megalkotni. Ha bárki ismételtén megszegi a szabályokat, felfüggesztésre vagy extrém esetben kizárásra kerülhet a csoportból. Ugyanakkor azok a csoporttagok, akik támogatják a csoport összetartását és az egységet erősítik a megosztottsággal szemben, dicséretet és tiszteletet érdemelnek (Havránková, 2008). Ezeket a normákat általában terápiás közösségekben használják (a farmon végzett munka a szenvedélybetegséggel élők szociális rehabilitációját is segítheti). A leggyakrabban előforduló csoporttagságra vonatkozó szabályok:

- Titoktartás és bizalom (információ nem jut ki a csoportból).
- Nyitottság és őszinteség (igazságot itt és most).
- Jogod van nemet mondani/elutasítani.
- Felelős vagy magadért és másokért.
- A szervezeti szabályoknak való megfelelés (részvétel, pontosság, feladatok elvégzése stb.). A csoportnormák be nem tartása esetén egy sor lehetséges funkcionális és szociális jellegű szankciót kell kilátásba helyezni (kigúnyolás, figyelmeztetés, csendes kizárás).

A csoportkohézió a csoport egységét, összetartozását és kölcsönösségét képviseli, barátságos és biztonságos légkört teremt. Elősegíti a csoport stabilitását és biztosítja folyamatos fennállását. A dinamizáló tényező miatti feszültség a csoport tagjait együttműködésre kényszeríti a kellemetlen és nehéz feladatok vagy lényeges nézeteltérések ellenére. Ha túl erős a kohézió a csoportban az stagnáláshoz vezethet, mert a folyamatos cinkosság túlzott nyugalmat eredményezhet a csoportban. A másik véglet a csoporton belüli állandó feszültség, ami tönkretelheti a bizalmat és az egymással való törődést, a lehetséges problémákat fűrkésző éberséget és agresszivitást eredményezhet, és ha nem figyelnek rá, bezárulhatnak miatta a fontos témák kommunikációs csatornái. A két tényező egyensúlya segíti az ideális munkamegosztást.

A csoportban betöltött szerep az egyén pozíciójától függő viselkedésre vonatkozó elvárásokat tartalmaz. Az elvárások látzólag visszatükrözik, hogy milyen szerepet tölt be a csoporttag a csoport életében. Pl. az idegrendszeri rendellenességre hajlamos emberek aránytalanul sokszor sztereotip módon ismételtetik a szerepüket - a csoportnak ezt jeleznie kell feléjük. A csoporttal végzett terápiás munka egyik feladata, hogy szélesítse az egyéni résztvevők szerepeinek körét (Havránková, 2008).

A csoportban betöltött szerepek leírása Moreno szociometriája szerint:

- Vezér szerep - alkalmas, vezető, keményen dolgozó, aktív, megbízható, önzetlen, magabiztos.
- Sztár – a legnépszerűbb, vidám, közösségi, szórakoztató, konfliktuskerülő.
- Fekete bárány – ellenszenves, antipatikus, a többiek elutasítják.

Egy másik osztályozás R. Schindlertől (Kratochvíl, 2017):

- Alfa – lenyűgöző vezető, a többieket tevékenységre ösztönzi, motivál és bátorít.
- Béta – speciális ismeretekkel és készségekkel rendelkező szakértő, figyelembe veszi a különféle szempontokat és perspektívákat, semleges kritikai megközelítés jellemzi, néha kívülállónak tűnik.
- Gamma – túlnyomórészt passzív és alkalmazkodó, örömmel vállalja a biztonságos névtelenséget, gyakran jár az Alphával karöltve.
- Omega – a csoport szélén lévő tag, aki lemorzsolódik, mert feltételezett alkalmatlansága miatt különbözőnek érzi magát, és fél; néha az ellenféllel azonosul.
- Ellenfél – az ellenséges csoport szimbolikus megjelenítése.

A problémás csoporttagok típusai:

- Monopolista – Ez a csoporttag mindig figyelmet igényel, gyakran közbeszól, nyomasztóan önkifejező, sok vitatható jelentőségű kérdést tesz fel, és érzelmekkel vagy történetekkel vonja magára a figyelmet. A szabályok meghatározásakor – ld. hogyan és mit enged a csoport, mit szeretne elkerülni, ad-e visszajelzést - figyeljünk oda a monopolisták jelenlétére.
- Csendes vagy passzív csoporttag – Előfordulhat, hogy érzelmileg nem elég kiegyensúlyozott, az eseményektől szereti távol tartani magát. Időnként több bátorításra van szüksége.
- Szenvedő – Panaszodik, visszautasítja a segítséget vagy megoldásokat, nem határozza meg egyértelműen az igényeit, zavart, ingerlékenységet, kétségbeesést provokál és elszigeteltségre törekszik. Ha érdeklődést mutatunk iránta, pártatlanok tudunk maradni. Ebben az esetben fontos a csoport visszajelzésének támogatása.
- Moralista - Mindig igaza van, tisztaszívú. Az esetében jó elfogadni az álláspontját, türelmesen meghallgatni és további betekintést adni.
- Szakértő – Mindent tud. A csapat többi tagját óvni kell tőle. Ajánlott kerülni a szakértővel való személyes beszélgetést.
- Tolmács – Mások nevében beszél. Kellő érzékenységgel kell jelezni számára, hogy erre nincs szükség.
- A kérdező – Mindig ízekre szed minden ötletet, zavarja a többiek koncentrációját. Viselkedése megkülönböztetendő az enyhén szkeptikus csoporttag örömmel látott szerepkörétől.
- A kedves - Elősegíti a szelíd kapcsolatok kialakulását és a védelmező hozzáállást. Javasolt számára egy másik szerep kipróbálása is.
- Bűnbak – Mindig érez egy ellene irányuló elfojtott agressziót. Figyeljünk oda erre a típusra, próbáljunk meg reflektálni rá, és megváltoztatni a szerepét.
- Bolond – Elvonja a csoport figyelmét azzal, hogy szórakoztatja őket. Javasolt kipróbáltatni vele egy másik szerepet.
- Agresszor – Ne vegyük személyesnek a támadását. Pozitív és hasznos átalakulásra van szüksége.
- Későn érkező, korán távozó – Találjuk meg a módját, hogy hogyan adjunk neki felelősséget, amitől maradásra kényszerül.

Problémát jelent, ha a csoporton belüli szerepeket permanens jelleggel ugyanazok az emberek töltik be, és ha közülük bárkit a szereppel azonosítanak. Így nincs lehetőségük, hogy tanuljanak az elvárt viselkedésből, és átalakítsák azt hiteles emberi viselkedéssé és tapasztalattá.

Jelentős problémákat okozhat a formális és informális vezetők nem megfelelő párosítása, a vezetői szerep elutasítása vagy nem megfelelő alkalmazása, a csoporttagok problémás tapasztalatai a hatalommal, a vezetésért folytatott küzdelem és a rivális kapcsolatok.

Fontos, hogy figyeljük és időben észrevegyük a kóros jeleket: pl. ha a tagok kevesen vagy késve járnak a csoportmunkára, a tagok engedély nélkül távoznak, alcsoportok alakulnak, radikális összecsapások történnek, feszültség van, túl hangsúlyosak a marginális témák, passzívak a tagok stb.

A csoportfejlődés egy folyamat, amely általában fokozatos, de különböző pontokon megállhat, visszatérhet az előző szakaszokhoz, vagy egyes szakaszok teljes mértékben kimaradnak. Ez attól függ, hogy a csoport nyitott vagy zárt, önkéntes vagy nem önkéntes, feladat-orientált, illetve lényegében függ a csoport tagjaitól és vezetőségétől. A zárt csoport fejlődésének szokásos szakaszai a következők: csatlakozás előtti szakaszok, kezdeti szakasz, kialakulás, lázadás, normalizálás, megvalósulás és befejezés. Yalom egy másik terminológiát használ (Havránková, 2008), amely szerint az 1. szakasz: Eligazodás és egymástól való függés, 2. Konfliktus, dominancia és lázadás, 3. Kohézió kialakulása, 4. Érett csoportmunka.

A szociális gazdaságokban zárt csoporttal ritkábban találkozunk, kivéve a terápiás közösségeket (lásd például Hassink, J., Elings, M., 2008).

A csoportvezetés és a vezetési stílusok hatással vannak a légkörre és a csoporton belüli munkára. A vezető lehet a gazdálkodó vagy a vezető szociális munkás (szociális pedagógus, gondozó), lehet egy hivatalosan vagy nem hivatalosan megválasztott személy a résztvevők csoportjából. Mindez a farm intézményi formájától függ.

A csoportvezetés a hozzáértő vezetői tekintélyen múlik, ami lehet:

- racionális, ld. jogilag megalapozott (intézményekben);
- hagyományos, folytonosságon és hagyományon alapuló (örökletes);
- karizmatikus, ami a vezető jellemvonásaiból és személyiségéből fakad.

A sikeres menedzser tulajdonságai:

- Kihívást jelentő, szigorú és reális célokat tűz ki, amelyek teljesítése erősíti az önbizalmat.
- Érzékeny a csoporton belüli kapcsolatokra, amivel elősegíti a magasfokú kohéziót, és javítja a csoport teljesítményét.
- Képes tisztázni és megmagyarázni a csoport értékeit, és erősíteni a csoporton belüli köteléket.
- Képes alkalmazkodni a változó körülményekhez.

A vezetés formái nagymértékben függenek a vezető személyiségétől, és attól, hogy a kapcsolatok kiépítésére (hosszú távú folyamat) vagy a teljesítményre koncentrálnak-e. Fontos azonban a vezetés formáján változtatni a csoporttal való munka céljának, a módszertannak, a csoport kontextusának és a fejlesztési szakasznak megfelelően. A formálisabb, strukturáltabb stílus a csoportdinamika korai szakaszában megfelelő. A következő szakaszokban a stílusnak kevésbé merevnek és felépítettnek kell lennie, ahogy az a résztvevők számára megfelelő.

Az alapvető vezetési stílusok elsősorban a csoport igényei (a gazdaságban), a mezőgazdasági munka céljai (munkába való integrálás – foglalkoztatás, szociális terápia, szociális rehabilitáció, oktatási szükségletek), a gazda vagy a csoport vezető személyisége szerint különböznek.

A vezetői munka fókusza lehet:

- teljesítmény, szabályok, szabványok, célok, irány, eljárások, struktúrák, csoportvezetés;
- megismerés, megértés, elnevezés, értelmezés, a jelentés magyarázata;
- gondozás, védelem, barátság, támogatás, bátorítás, elfogadás, melegség, a vezetők személyes kapcsolatokat létesítenek a tagokkal;
- érzések, személyes értékek, magatartás, vélemények, ezek megnyilvánulása, konfrontáció, a vezető bevonásával.

Az aktív elkötelezettség mértékétől függően a vezető lehet:

- tekintélyelvű vezető (parancsol, ellenőriz, értékkel);
- nem utasítgató vezető (együttműködik, kapcsolatot létesít);
- moderátor (megszervezi a találkozót), „tréner”;
- utat mutató - facilitátor, a csoport tájékozott tagja.

Gazda munkában. Kép forrása: Thüringer Ökoherz e. V.

5.3 A SZOCIÁLIS MUNKA FORMÁI

A szociális munka alapvető formái között találjuk a szociális terápiát, szociális rehabilitációt és a szociális prevenciót. Amennyiben a farm nem a szociális szolgáltatási rendszer részeként működik, a szociális farmokon nem tesznek különbséget a tevékenységek között és részben véletlenszerűen alkalmazzák őket. Általában rehabilitáló, terápiás vagy megelőző munkát végeznek. Az alábbiakban röviden bemutatjuk ezeket a fogalmakat.

5.3.1 SZOCIÁLIS TERÁPIA

A szociális terápia egy szociális munkás által végrehajtott pszicho-szociális beavatkozás, amely során a szakember különböző terápiás módszereket és technikákat alkalmaz.

A szociális terápia a résztvevő és a szociális munkás közötti dinamikus interakción alapul. A folyamat során tudatos erőfeszítés történik a résztvevő véleményének, meggyőződésének, hozzáállásának, érzéseinek és cselekedeteinek alakítására. A szociális munkás szerepe, hogy a résztvevő egyéni erőforrásait, a saját erőforrásait, valamint a résztvevő közvetlen környezetében lévő potenciális erőforrásokat mozgósítsa, és ezzel lehetőségeket teremtsen a résztvevőnek új, pozitív tapasztalatok szerzésére (Levická, 2002).

Az intervenció terápiás részére különböző tréningek léteznek, pl.: speciális akkreditált képzés, szociálpszichológiai képzés, pszichoterápiás képzés, kognitív viselkedésterápiás képzés stb., így a szociális munkások különféle terápiás módszereket és technikákat használhatnak a praxisukban. A gazdálkodó szerepe a biztonságos környezet biztosítása a szociális terápiához, a jó kommunikáció és a tevékenységek irányítása.

5.3.2 SZOCIÁLIS REHABILITÁCIÓ

A szociális rehabilitáció olyan szakmai tevékenység, amelynek célja a résztvevő függetlenségének és önellátásának támogatása a résztvevő készségeinek fejlesztésével és képzésével, az említett készségek aktiválásával és a szokások megerősítésével az önellátásban, otthoni gondozásban és az alapvető társadalmi tevékenységekben. A szociális rehabilitáció olyan intézkedéseket foglal magában, amelyek segítik az egyének alkalmazkodását a társadalmi környezetben való élethez és a másokkal való interakcióhoz. A szociális rehabilitáció célja, hogy segítsen megvalósítani a résztvevők, különösen a fogyatékkal élők önállóságát, hogy ne kelljen nagy mértékben függeniük mások segítségétől.

A szociális rehabilitáció elsősorban a következő területekre fókuszál:

- függetlenség, mások segítségétől való függetlenség (önálló munkavégzés, házimunka végzése, a közlekedési eszközök használatának képessége, személyes ügyek nyomkövetése, bevásárlás stb.);
- kommunikáció – a köznyelv mellett az alternatív kommunikáció különféle típusaira is szükség van (jelnyelv, Makaton jelrendszer,⁷ számítógépek...);
- helyes szociális viselkedés, amely a résztvevő pozitív imázsának megteremtésére irányul;
- egyéni érdekek;
- családi élet - gazdálkodás, lakás fenntartása, gyermekek nevelése, családtagok együttélése, ideértve a házastársak szexuális életének kérdéseit is (Levická, 2002).

A szociális farmgazdálkodás esetében általában a szociális munkás vagy egy megbízott személy (gazdálkodó) által végzett rehabilitációs tevékenység magában foglalja a gazdaság helyére (munkába) és haza történő önálló utazás támogatását, és egy sor képesség kialakítását, és fejlesztését, pl. megfelelő öltözködés, a munkaszerszámok használata, tájékozódás, a fontos emberekre és tevékenységekre való emlékezés, az önálló élethez szükséges dokumentáció beszerzése. A szociális munkásnak (vagy szociális gazdának) több alapelvet is tiszteletben kell tartania a résztvevővel való munka során. Ezek az alapelvek kulcsfontosságúak az esettanulmány minden szakaszában.

1. Ismerjük meg a résztvevő szükségleteit

A kielégítetlen szükségletek hiányhoz vezetnek. A résztvevő szükségleteit általában egy interjú során azonosítják (kérdőív, megfigyelés; családtagokkal, kollégákkal készült interjúk stb.). A legismertebb szükségletmodell Abraham Harold Maslow 1943-ban kidolgozott szükségletpiramisa, amely öt különböző fontosságú alapszükségletszintet azonosít, és a hierarchiában lejjebb lévő szükséglet kielégítése előfeltétele a magasabb fokú szükséglet kielégítésének.

A szükségletek csoportosítása:

- Fiziológiai (elsődleges, veleszületett) – légzés, alvás, evés szükséglete.

⁷ <https://www.makaton.org/>.

- Biztonság és védelem (otthon, munkahely, fizikai biztonság, egészség, az állandó fenyegetés és félelem hiánya, biztos munkahely, mint a megélhetés forrása).
- Szociális (szerzett), amely kulturális (oktatás) és szellemi (öröm, boldogság, szeretet) lehet – a szeretet iránti vágy, mások által való elfogadás szükséglete.
- Elismerés, tisztelet iránti igény (dicséret, tisztelet), kreativitás, a társadalmi elfogadás iránti szükséglet, amikor szeretnénk, ha mások elfogadnának és elismernének.
- Spirituális (önmegvalósítás) – az ember törekvése, hogy a képességeit és szándékait kiteljesítse, és megvalósítsa ideális önmagát.

Az emberi szükségletek piramisa H. Maslow szerint. Forrás: Maslow's Pyramid of Human Needs [online]. www.en.wikipedia.org [cit. 2019-11-19]. Elérhető: https://en.wikipedia.org/wiki/Maslow%27s_hierarchy_of_needs

A Fejlődéslélektani és Pszichés Zavarok Prágai Iskolája (*Prague School of Developmental Psychology and Psychic Deprivation*) öt alapvető, hierarchikusan strukturált pszichés szükségletet határoz meg, különösen a gyermekgyógyászati résztvevőkre vonatkozóan. Bármilyen kielégítetlen szükséglet a nélkülözés valamely formájához vezet, és a terápiát általában a kívánt állapot elérésére és a sikeres fejlődés feltételeinek megteremtésére javasolják (Matoušek *et al.*, 2008).

- Stimuláció szükséglete – minden gyereknek szüksége van optimális szintű, változatosságú, módú, mennyiségű és minőségű ingerre (a szociális farmgazdálkodásban ezt a folyamatot segíti az állatokról való gondoskodás).
- Egy rendezett, „értelmes világ” iránti szükséglet az inger-káoszban, vagy a hatékony tanulási körülmények iránti igény (kézzelfogható eredményt nyújtó, stabil, mechanikus és ismétlődő mezőgazdasági tevékenységek).
- A biztonság iránti szükséglet; az olyanfajta biztonságé, mint amilyen az anya és gyerek közötti kapcsolat, és amit az angolszász irodalom „kötődésnek” nevez (kötődés egy állathoz, a gazdálkodóhoz, mint referencia személyhez vagy a gondozóhoz).
- A saját identitás szükséglete – a szélesebb közösségbe (farm közössége) való társadalmi beilleszkedés szükségessége.
- Életperspektíva vagy „az élet értelme” iránti szükséglet (saját értékek, és a környezet nyújtotta előnyök).

SZÜKSÉGLET	HIÁNY	TERÁPIA
Stimuláció	Az ingerek hiánya	Újraaktiválás, az ingerek optimális szintje
Értelmes világ	A kognitív struktúra hiánya	Újraképzés, a hatékony tanulás feltételeinek biztosítása
Érzelmi kötés - kötődés, biztonság	Biztonság hiánya, érzelmi kötelék hiánya	Újrakötődés
Személyes identitás	Az identitás hiánya, a társadalmi befogadás hiánya	Reszocializáció
Nyílt jövő, életperspektíva	Nincs értelme az életnek	Az élet értelmének újbóli felfedezése

Az öt alapvető szellemi szükséglet (Matoušek *et al.*, 2008).

2. A résztvevőt egyéniségként kell kezelnünk

Minden egyes résztvevő egyedi. Különböző környezetből és háttérből érkeznek, különbözőek a tapasztalataik és az elvárásaik. Minden típusú hátrány különböző problématerületet és helyzetet jelent. Bővebben ld. a *Célcsoportok a szociális farmgazdálkodásban* fejezetet.

3. Összpontosítsunk a résztvevő szuverenitásának fenntartására és támogassuk az alapvető kompetenciáit

A speciális igényű személy törekény. Nem szabad azt éreznie, hogy kényszerítik valamire. Segíteni kell, hogy elérje a függetlenséget, és felelősséget tudjon vállalni önmagáért.

5.3.3 SZOCIÁLIS PREVENCIÓN

A prevenció, azaz megelőzés magában foglalja egyrészt a problémamegelőzést célzó tevékenységeket, a nyomkövető tevékenységeket, amelyek a probléma ismétlődésének megakadályozására irányulnak, és végül azokat a tevékenységeket, amelyek a nem kívánt magatartás hatásainak csökkentését célozzák (Levická, 2002). A prevenció célja, hogy a társadalmi csoportok érdekében és minden egyes egyén szocializációja és szociális integrációja érdekében kedvező társadalmi feltételeket teremtsen a gazdasági, társadalmi, kulturális, oktatási, foglalkoztatási és szabadidős fejlesztések terén, az életszínvonal, szellemi fejlődés, emberségesség és az egész társadalom életének általános javulása terén.

Matoušek *et al.* (2008) különbséget tesznek elsődleges, másodlagos és harmadlagos prevenció között.

- Az elsődleges (univerzális) prevenció az egész lakosságot (nem specifikus) vagy egy meghatározott célcsoportot (specifikus) céloz, amikor a csoport várható problémája még nem jelentkezett (ilyenek a jóléti állam általános szolgáltatásai, az oktatási rendszer, a törvényhozás stb.).
- A másodlagos (szelektív vagy célzott) prevenciónak van konkrét célcsoportja, azok a személyek, akiket a társadalmi kudarc fokozottan fenyeget vagy azok a személyek, akik már valamilyen szinten kudarcot vallottak (veszélyeztetett csoportok: pl. periférikus településeken élő családok, egyedülálló szülők, szenvedélybeteg szülők gyerekei, időskorúak, krónikus egészségügyi problémákkal küzdő személyek stb.).
- A harmadlagos (indikált) prevenciót olyan embereknél kell alkalmazni, akiknek korábban már volt kudarcélménye.
- A szociális prevenció nagyon jól illeszkedik a farmokon futó, különböző célcsoportoknak szervezett változatos és folyamatos programokhoz (ld. még *A természet emberi jólétre gyakorolt kedvező hatásai* és *A Célcsoportok a szociális farmgazdálkodásban* fejezeteket).

A hivatásos terapeuta ismeri az állatokat, és a farmra érkező emberek szükségleteit is. Kép forrása: Eliška Hudcová

5.4 A SZOCIÁLIS MUNKÁS SZEMÉLYISÉGE ÉS SZAKÉRTELME

5.4.1 A SZOCIÁLIS MUNKÁS SZEMÉLYISÉGE

A szociális munka sikere nagymértékben függ a szociális munkás személyiségétől, egész pontosan a hitelességétől, empátiájától és őszinteségétől (Havránková, 2008), valamint a segítő személy és résztvevő között kialakult kapcsolattól. A szociális munkásnak nem csak a résztvevő személyiségének sajátosságait, és azok lehetséges hatásait kell figyelembe vennie, hanem a környezete – család, közösség, kultúra stb. – teljes kontextusát is. A szociális munkás legfontosabb feladata, hogy hitelesen vezesse a résztvevőt a megoldás felé (Havránková, 2008).

A szociális munkás a segítségnyújtás folyamata során az egyén méltóságérzetére és egyéniségére támaszkodik, mert az egyén ereje ezekre épül. Az esetmunka arra a meggyőződésre épül, hogy a résztvevő képes irányítani tetteit, képes döntéseket hozni, célokat kitűzni és azokat elérni (Havránková, 2008).

A szociális munkás különféle lehetőségeket vitat meg és mérlegel, elemzi az előnyöket és hátrányokat, különböző javaslatokat tesz, és mindeközben megőrzi belső semlegességét. A szociális munkás és résztvevő közti interakció alapelve a résztvevő önrendelkezési joga, amely teljes mértékben tiszteletben tartott határokat feltételez (Havránková, 2008).

A szociális munkás a résztvevő számára hiteles és megközelíthető kell hogy legyen, és a szavainak összhangban kell lenniük a verbális kifejezésekkel. Véleményében kissé eltérhet az elfogadó, nem ítélező megközelítéstől. A résztvevőktől kapott útmutatás jobban működik, ha nem irányított és meghagyja a felelősséget a résztvevőnek (Krutilová, 2014). A szociális munkásnak világosan és tömören kell kifejeznie szándékát (ld. bonyolult nyelvezet és idegen szavak kerülése). Előnyt jelent az egyetemes humoron keresztül kapcsolódás képessége, ami természetesen sosem mehet át ironiába a résztvevő kárára.

A szociális munkásnak képesnek kell lennie önreflexióra, tudnia kell képviselni egy másik nézőpontot, és mind szakmailag, mind magánemberként önbizalmat kell sugározni. A szociális munkás értékes képességei között található a „mások jogainak tiszteletben tartása, a változásra való hajlandóság, a pozitív életfelfogás, az őszinteség, az együttműködés iránti hajlandóság, a tévedés elismerése, illetve az is, hogy nem tekintheti a résztvevő eltérő véleményét ellenségességgnek.” (Krutilová, 2014)

5.4.2 A SZOCIÁLIS MUNKÁS SZAKÉRTELME

A szociális munkás szakértelmét célcsoporttól függően használja. Természetesen rendelkeznie kell a szakmájához kötődő elméleti képzéssel, és képesnek kell lennie a tudását alkalmazni (Havránková, 2008). Tudnia kell azonosítani a résztvevővel közösen a résztvevő problémáját, szakmai tanácsot kell nyújtania, és egy sor lépésen keresztül el kell tudnia vezetni a résztvevőt a probléma megoldásához. A szociális munkásnak meg kell tudnia magyarázni, hogy mi az azonosított probléma, és mik a lehetséges megoldások, illetve kreatívnak kell lennie a megfelelő interjúzási technikák kiválasztásában.

A szociális munkásnak elemezni és szintetizálni kell tudnia a problémát, célja kell hogy legyen az egész életen át tartó tanulás és a személyi fejlődés. A szakmai felülvizsgálatokból és más visszajelzési forrásból származó új tudást és észrevételt be kell tudnia építeni a gyakorlatba. A szociális munkásoknak megfelelő önismereti képzésben kell részesülniük, amely segíti a szakmai továbblépésüket (Krutilová, 2014).

5.5 A SZOCIÁLIS MUNKÁS TEREPEEN ALKALMAZOTT MÓDSZEREI ÉS TECHNIKÁI

A szociális munkások az alábbi – szociális gazdák által egyaránt alkalmazható – módszereket használják arra, hogy a lehető legtöbb információra és tudásra tegyenek szert a résztvevővel kapcsolatban, ami alapján aztán megfelelő módon tudnak segíteni.

Megfigyelés – Az első és leggyakoribb technika, amelyet a szociális munkások vagy szociális gazdálkodók használnak a résztvevővel való első kapcsolatfelvétel során, hogy képet tudjanak alkotni a résztvevőről. Mind a verbális, mind a nonverbális jelzésekre odafigyelnek. A résztvevővel való munka során a résztvevővel kapcsolatos elképzeléseiket a megfigyelés tovább igazolja vagy korrigálja.

Hallgatás – A hallgatás igazi művészet, amelyet mindenkinek meg kell tanulnia. Ha a szociális munkás közbeszól, azzal keletlenességet okoz a résztvevőnek. Ha a hallgatás nincs összhangban a nonverbális kommunikációval, a szociális munkás nem lesz megbízható és hiteles, ezért nehéz lesz kapcsolatot teremtenie a résztvevővel. A szociális munkásnak képesnek kell lennie a megfelelő reagálásra, biztosítva a résztvevőt, hogy valóban odafigyel - ezzel elkerülhető, hogy további traumatikus élményt okozzon. A szociális munkásnak minden információt fel kell használnia a résztvevő élethelyzetének jellemzéséhez (Krutilová, 2014).

Informális (szabad) interjú egy olyan technika, amelyben a szociális munkás hagyja a résztvevőt szabadon beszélni bármiről, amit a résztvevő fontosnak tart elmondani. A párbeszéd irányítás, kérdés vagy megjegyzés nélkül zajlik. A résztvevő társíthatja és közölheti érzéseit, gondolatait. Az egyetlen korlátot a beszélgetésben az idő jelenti.

Irányított interjú - Segítségével világos és átfogó adatok szerezhetők az eset megismerése céljából. Ennek az az előnye, hogy a szociális munkás tudja, mit kérdezzen, így időt takarít meg mindkét fél számára, nem zavarja meg a résztvevőt a mondandójában és a beszélgetés egyértelmű cél felé halad.

A leggyakrabban **a szabad és irányított interjú kombinációja** vezet eredményre, amivel a szociális munkás és a résztvevő fokozatosan jutnak el a probléma gyökeréig.

A résztvevő kórtörténetére (adatok) **akkor van szükség**, amikor a résztvevőnek nincs megfelelő rálátása a saját személyes helyzetére és körülményeire. A szociális munkás kérdéseket tesz fel a résztvevő kapcsolataira és életkörülményeire vonatkozóan, érdeklődik a személyes történetéről, egészségügyi állapotáról, feltérképezi a résztvevő problémájának kezdetét és alakulását. Ezzel segíthet felismerni és megfogalmazni, hogy milyen kockázatainak vannak a résztvevő normál működéséhez való visszatérésnek.

A kérdések feltevése az egyik legfontosabb készség a segítségnyújtás során végzett interjúban. „Teljesen tönkretelheti az interjút - azaz az interjú hatástalan és felesleges lesz a résztvevő számára – ha a szociális munkás zárt kérdéseket tesz fel, vagy érzéketlenül teszi fel őket. Ezzel szemben a jól megválasztott kérdések, amelyek eltérő perspektívát kínálnak a résztvevőnek a helyzetére vonatkozóan, nagyon hasznosak és néha szó szerint csodákra képesek.” (Krutilová, 2014) Általában a következő típusú kérdéseket különböztetjük meg:

- **Zárt kérdés:** IGEN/NEM választ vár, finomítja a megszerzett információt, de nem közvetít tapasztalatokat, hozzáállást és véleményeket.
- **Nyitott kérdés:** A résztvevő szabadon beszélhet az érzéseiről, szükségleteiről, megfontolhat más szempontot is („Miért?”, „Hogyan?”, „Mi a véleménye?”, „Hogyan látja?” stb.).
- **Kérdések, melyek lebecsülik/megsértik a partnert:** Ezek a kérdések leállíthatják és blokkolhatják a kommunikációt, nem hatékony kommunikációs technika („Komolyan mondja?”, „Megértette végre?” stb.).
- **Szuggesztív kérdések:** A kérdések a résztvevőt olyan válasz felé terelik, amely nem a sajátja, egyfajta manipuláció történik, amiben a résztvevő nem választhat szabadon („Egyetért velem, hogy nincs más megoldás?”).
- **Ironikus kérdések:** A szociális munkában az irónia és a szarkazmus az agresszió egy fajtájaként jelenik meg; a kommunikációból sejthető, hogy a segítő személy a résztvevővel ellentétesen gondolkodik, ettől a résztvevő bezárkózik, és befejezi a kommunikációt. Jobb helyett barátságos humorral próbálkozik.
- **Retorikai kérdések:** Egy interjúban nem működik, az ilyen kérdések visszatartó erejűek a résztvevő számára – a szociális munkás a résztvevő egyetértését akarja hallani, de ez a módszer manipulatív, és ellehetetleníti a bizalom és nyitottság kialakítását a kapcsolatban.
- **Információs kérdések:** Segítenek új, az addig megválaszolatlan kérdéseket tisztázó információt szerezni a résztvevő élethelyzetére vonatkozóan, lehetővé téve a szociális munkásnak, hogy a kívánt cél felé terelje a tanácsadási folyamatot („Milyen megoldást választott?”).
- **Motivációs kérdések:** Ösztönzik a résztvevőt, hogy aktívabban vegyen részt a helyzete megoldásában. A kérdéseknek arra a témára kell irányulniuk, amit a résztvevő felvet. A résztvevő érzi a szociális munkás támogatását, ezért fontos szem előtt tartani, hogy a kérdések ne legyenek öncélúak („Örülök az előrelépésnek, Ön mit gondol róla?”).
- **Ellenőrző kérdések:** Ezeket akkor teszi fel a szociális munkás, amikor valamiben bizonytalan vagy nem elég világos számára a kommunikáció („Ez érthető Önnek?”, „Megismételné, hogy milyen ajánlást választott?”).

A szociális munkás megfigyeli a résztvevő verbális és nonverbális kommunikációját is, és ez alapján **összegegyíti a felvetéseit**, illetve azt is nyomon követi, hogy mit üzen a résztvevő a sorok között (gesztusokkal, összefüggésekkel, az interjú közbeni magatartásával, a konzultációra történő időben érkezéssel). Ezek mind a résztvevő személyiségét jellemzik.

A visszajelzés lehetővé teszi a szociális munkás számára, hogy összefoglalja a résztvevő interjú során megismert helyzetét. „A szociális munkás visszajelzése egyidejűleg tájékoztatja a résztvevőt arról, hogy hogyan látja a problémáját egy pártatlan és objektív személy, és hogyan léphetnek tovább a problémák megoldása felé.” (Krutilová, 2014)

A környezet, amelyben a szociális munka folyik, befolyásolja a résztvevővel végzett munkát – fontos, hogy megfelel-e a környezet a célcsoport igényeinek, van-e mosdó, csecsemővel érkező családnak pelenkázóasztal stb. Néha célszerűbb hagyni, hogy a résztvevő válassza meg az interjú helyét, ahol kényelmesen és biztonságban érzi magát.

Fontos odafigyelni az intervenció időkorlátaira, be kell tartani a közösen megegyezett időtartamot. A szociális munkásnak képesnek kell lennie arra, hogy konfliktus nélküli egyezséget érjen el az időtartamra vonatkozóan, és annak betartásához ragaszkodjon. A szociális munkás bátran kérje más szakértő segítségét, anélkül, hogy azon aggódna, hogy sérül a szakértelme és kompetenciája.

5.6 A SZOCIÁLIS MUNKÁS ÉS A SPECIÁLIS IGÉNYŰ SZEMÉLY KÖZTI HATÁROK

A lelki határ, valamint az interperszonális kapcsolatok fizikai határa fontos szerepet játszik a segítő személy és a különleges szükségletű személy közötti kapcsolatban. A másokkal fenntartott kapcsolatokban meg kell határozni azokat a határokat, amelyek megszabják, hogy mi tartozik szorosan az ügyhöz és mi az ami pluszban rákódik. A szociális szakmai munka egyik előfeltétele és a kiegész megelőzésének része bizonyos alapelvek betartása a résztvevőkkel való kapcsolatban. Minden résztvevő szereplőnek egyértelmű határokkal kell rendelkeznie, és a segítségnyújtási folyamatban résztvevő két fél hatásköreit világosan meg kell különböztetni. Ugyanakkor a hatáskörök megosztása egyénfüggő, nincs egységes módja. A szociális munkás nem veheti mindenki más létfontosságú érdekeit a saját érdekeihez hasonlóan komolyan. A határok megsértése komoly veszélyt jelenthet mind a szociális munkásra, mind a szociális munkában résztvevőre.

Ilyen helyzetek ritkábban fordulnak elő a járóbeteg-ellátásban, de gyakrabban a hosszú terápiás folyamatban vagy a bentlakásos ellátásban. Előfordulhat a szociális farmon is, ahol a speciális szükségletű személy hosszabb ideig tartózkodik kötődést és stabilitást keresve. Ez a kötődési helyzet érzékeny és bonyolult mind a szociális munkás (gazda), mind a speciális szükségletű személy számára.

Az ilyen típusú helyzetek megelőzését segítheti egy külső ellenőr, aki elemez és gyakorlati tanácsot ad, és ezzel előmozdítja a kapcsolat és kommunikáció alakulását.

Az egyes segítő szakmák határainak a meghatározásakor a fő problémák a következők: a határok összemosódása (a szociális munkás hajlamos magára vállalni a résztvevő ügyeit), a határok átjárhatatlansága (a szociális munkás tehetetlensége) és a határok védelme a manipulációval szemben (Kopřiva, 2015).

Határok összemosódása

Arra helyzetre vonatkozik, amikor a szociális gazdálkodó átveszi a speciális igényű személytől a szükségletei kielégítésének feladatát, amit egyébként a résztvevő saját maga is el tudott volna látni. Ilyenkor a szociális munkás, együttérzéstől hajtva, nem figyel a határookra, és elkezd túl sokat segíteni, mert nem tud racionálisan elszakadni a résztvevőtől. Az is előfordulhat, hogy a szakmai kapcsolat személyessé válik, ha a szociális munkás a személyes idejét is a munkájára szánja, és idővel barátság alakul ki. A professzionalizmus jele, ha a szociális munkás tisztában van a szimpátia különböző fokozataival, tudatosan dolgozik vele, és azonos szintű támogatást nyújt a különböző résztvevőknek. (Krutilová, 2014)

Ha a határok összemosódnak, a szociális munkás kiesik a szakmai szerepéből, és fennáll annak a veszélye, hogy túlzottan kimerül a rendkívül nehéz feladatokkal teli hétköznapiaktól. A szociális munkás segítségnyújtása nem korlátozódhat a vizsgáztatásra és bátorításra, mert a résztvevőt ez az érzelmi telítettség függővé teheti, még több érzelmi támogatásra vágyik, miközben a saját helyzetében képtelen megtenni a következő lépést. (Kopřiva, 2015)

Határok átjárhatatlansága

A szociális munkás azért hoz létre átjárhatatlan és zárt határokat, hogy ne veszélyeztesse a kapcsolat belső rendszerét, ezzel azonban megakadályozhatja a valódi párbeszéd kialakulását. Ilyenkor a segítségnyújtás gyakorlati dolgokra korlátozódik, és gyakori a cinikus párbeszéd, amelyből kiderül, hogy a szociális munkást nem érdeklik a speciális igényű személy problémái.

Az átjárhatatlan határ a manipuláció elleni védelemként jön létre. A megoldás a kellő magabiztosság elsajátítása, ld. a szociális munkásnak tisztáznia kell a jogait és azokkal összhangban kell cselekednie, és tiszteletben kell tartania a különleges igényű személy jogait is. Az önbizalom nem csak a manipulációval, de az agresszióval (önérvényesítő, a másik ember jogait nem tisztelő személy) vagy passzivitással (a másik ember kívánságainak a saját meggyőződése ellenére megfelelni akaró személy) szemben is véd. (Perglerová, Kočí, n.d.) A magabiztosan viselkedő egyén nem fél közölni az igényeit, kifejezni az egyet nem értését, nem fél dicsérni, képes ítélezés nélkül kritizálni és felelősséget vállal a gondolataiért és érzéseiért.

Olyan helyzetekben, amikor nyilvánvaló, hogy az érvelésnek nincs értelme, a szociális munkás állandóan ismételteti a kéréseit a résztvevő felé – ez a „megakadt lemez” technika. A kapott kritikára abszolút beleegyezéssel reagálhat a szociális munkás – ez a „nyitott ajtó” technika. (Kopřiva, 2015)

Félig átjárható határok

A félig átjárható és mindenekelőtt jól megalapozott határok a természetes határok. A szociális munkás megtartja önállóságát, kapcsolatba lép a környezetével, és kiszűri a számára jónak és hasznosnak tűnő információt a párbeszéből (például képes megbecsülni, hogy melyek a nem lényeges megjegyzések, az irreleváns élettapasztalatok, mikor próbálja meg a résztvevő érzelmileg befolyásolni a szociális munkást, mi az ami nem vonatkozik a speciális igényű személy szociális helyzetére). A szociális munkás fő feladata, hogy fogékony és nyitott legyen a résztvevő felé a kommunikáció során – legyen tisztában magával és a résztvevő iránta tanúsított viselkedésével. A szociális munkásnak minimalizálnia kell az értékelési tevékenység intenzitását, hogy az ne zavarja az észlelést. Ideiglenesen le kell mondania róla, hogy személyes véleményt alakítson ki, és kellő empátiával, aktív érdeklődéssel kell forduljon a résztvevő belső világa felé. Ez azt jelenti, hogy az érzelmek – ellenállás, félelem, megvetés, szimpátia, sajnálat, remény stb. – nem válhatnak a résztvevővel fenntartott kapcsolat lényegévé. (Kappl, 2010)

5.7 A RÉSZTVEVŐVEL VALÓ KOMMUNIKÁCIÓ

A résztvevővel a kommunikáció verbális és nonverbális. A kommunikáló személy mind a külső mind a belső megnyilvánulásaiban hiteles és megbízható kell, hogy legyen. A kommunikáció arra is szolgál, hogy a szociális munkás megértse a résztvevő igényeit, ugyanakkor a résztvevő számára érthető munkautasításokat adjon.

A szociális munkás közvetítői szerepben van a résztvevő, a gazda, és a többi farmon dolgozó között vagy a farm és a külső intézmények között. A jó kommunikáció barátságos környezetet terem és teljes képet ad a farmról. A kommunikáció függ a célcsoporttól. Oda kell figyelni a nyelvi korlátokra (pl. menekültek esetében), egyszerűen kell fogalmazni (ld. szellemileg sérült embereknek, gyerekeknek), vannak korfüggő kihívások (pl. demencia, halláskárosodás), vagy szükség lehet a szabályok iránti bizalom létrehozására, és a szabályok érthetővé tételére (fiatalok, szenvedélybetegek), ld. a „*Célcsoportok a szociális farmgazdálkodásban*” fejezetet.

A résztvevőkkel folytatott szakmai kommunikáció alapelvei:

- a szociális munkás érthetően kommunikál;
- a szociális munkás ellenőrzi a közölt információk tartalmát;
- a szociális munkás valós tartalmat közvetít;
- a szociális munkás hiteles a kommunikációban;
- a szociális munkás a pozitív kommunikáció alapelveit követi;
- a szociális munkás kommunikációs stílusa nem meríti ki az érzelmi eszköztárát;
- a szociális munkás nem monológ formájában kommunikál;
- a szociális munkás összefoglalja a beszélgetést tartalmát;
- a szociális munkás ugyanannyit beszél első számban, amikor a saját véleményét ismerteti;
- a szociális munkás egyértelmű igen, és nem válaszokat ad;
- a szociális munkás sosem az embereket, hanem a cselekedeteket kritizálja a kommunikációjában;
- a szociális munkás a beszélgetés tartalmát bizalmasan kezeli, és erről tájékoztatja beszélgetőpartnerét is.

A szociális munkás egyik legfontosabb készsége az aktív hallgatás, amely a gyakorlatban azt jelenti, hogy beszélgetőpartnerének visszajelzést ad. Az aktív hallgatás és a kommunikáció verbális kifejezései a következő technikákból állnak:

- tisztázás;
- körülírás – a résztvevő által elmondottakban szereplő fontos információk más szavakkal történő elmondása;
- reflexió – a résztvevő által kifejezett érzelmekre való válaszadás, az érzelmek megértésének megerősítése;
- összefoglaló – körülírás és reflexió kibővítése a résztvevő vallomásaiban megjelent további témákra;
- ismétlés – a szociális munkás jelzi, hogy figyel és megerősíti, hogy jól érti a hallottakat;
- rögzítés – egészséges hozzáállás vagy vélemények, amelyek motiválhatják a résztvevőt a célok elérésében; az éber figyelem, dicséret, a visszajelzés kapaszkodót ad; a félrevezető és felesleges szavak észrevétlenül hagyásával a szavak a helyükre kerülnek;
- értékelés – az értékelésből származó információ igazolja a résztvevőnek, hogy az üzenet, és ő saját maga is fontos (Havránková, 2008).

A nonverbális kommunikáció általában öntudatlan, mégis üzenetet hordoz az egyénről. A nem szándékos, cenzúrázatlan üzenetek észlelése segíthet láttatni, megértetni, és elhomályosítani az emberi történetek részleteit. A kommunikáció nonverbális jelzései:

- Szemkontaktus (tekintet): kifejezi a kommunikációra való hajlandóságot, az észlelés és figyelem, érdeklődés és őszinteség mutatója. A szociális munkásnak megfelelő szemkontaktust kell fenntartani a résztvevővel.
- Hangszín: az erős hangszín az agresszió egyik jele; a monoton halk hang az érdektelenségre, beletörődésre utal. A hangszínnek nyugtatónak és bizalomépítőnek kell lennie.
- Arc kifejezés: a mosoly, homlokráncolás, elpirulás, ajakremegés, bólogatás stb. jelenthet bizonytalanságot, félelmet, szégyent, dühöt, bizalmatlanságot. A résztvevő arc kifejezése jelezhet elégedetlenséget, egyet nem értést, fáradtságot, ellenérzést. Az arc kifejezés elárulhatja a szociális munkásnak, hogy a személy mást mond, mint amit gondol (pl. mosolyog, miközben egy tragikus eseményről beszél), ami komoly belső ellentmondásokat és bizonytalanságokat jelenthet.
- Kezek (gesztusok): A szavak érzelmi tartalmát, vagy a beszélő energiáját jelzik. A karok vagy lábak keresztbe tévése a résztvevő merevségére és védekező helyzetére utal. A test mellett levő kezek, vagy a beszélgetőpartner felé mutató kezek nyitottságról és segítőkészségről árulkodnak a kommunikációban. Az ökölbe szorított kezek szorongást jelentenek, ahogy az ideges dobolás is, a lábdobogás és láblengetés pedig türelmetlenségre, nyughatatlanságra és kellemetlen elvárásokra utalnak.
- Térközsabályozás (proxemika): az interjúban résztvevők egymáshoz viszonyított pozíciója, fizikai közelsége elősegíti a bizalmat és együttműködést, de a határ nagyon sérülékeny. A más személyes terébe való belépéssel veszélyeztetjük az adott személyt. Például ha a résztvevő visszahúzódik egy székre, nem akar leülni, vagy valószínűleg nem fogja magát biztonságban érezni, a szociális munkásnak reagálnia kell (és ösztönöznie, hogy helyezze el a széket a saját belátása szerint), amitől az interjú alatt a résztvevő hozzáállása megváltozhat.
- Ruházat és megjelenés: az öltözködési stílus, a frizura és az ápoltság sokat elmond valakiről. Figyeljünk oda a színválasztásra, kiegészítőkre, díszítésekre, és hogy az öltözködés alkalomhoz illő legyen. A külső megjelenést is úgy kell megválasztani, hogy ne legyen provokatív, zavaró vagy sértő. Sok függ a célcsoporttól, akivel a szociális munkás dolgozik.
- Tartás: olyan magatartás, ami kifejezi a résztvevő bizonyosságát vagy bizonytalanságát, cselekvés iránti elkötelezettségét, agresszióját vagy féltékenységét.
- Kinezika: önkéntelen mozdulatok, amelyek idegrendszeri rendellenességre, vagy a beszéd megnyilvánulásai közti ellentmondásokra utalhatnak (Havránková, 2008).

5.8 ÖSSZEGZÉS

Fentiekben röviden ismertettük a szociális farmgazdálkodás különféle tevékenységeiben alkalmazható szociális munka módszereinek, eszközeinek és technikáinak alapvető fejezeteit. Ez a fejezet elsősorban olyan tankönyvek és egyéb anyagok magyarázatán alapszik, amelyeket a szociális munka oktatására dolgoztak ki szociális munkások és más kapcsolódó szakmákban dolgozók számára. Legyen bármilyen jó egy tananyag, nem elég megtanulni, adaptálni kell a farmok és célcsoportok igényeihez, és a társadalmi követelményekhez. Minden fejezetet tovább kell fejleszteni, a gyakorlatban tesztelni, és megfigyeléssel, továbbképzéssel javítani.

A szociális munka módszereinek általános ismerete nem csak elméleti szinten szükséges, gyakorlati célokra is hasznos, mert útmutatóként szolgálhat a hátrányos helyzetű emberek farmon való alkalmazásához, ideértve a párban vagy csoportban végzett munkából adódó konfliktushelyzetek elkerülésének és/vagy elhárításának eszközeit.

Bár a szociális farm különleges környezetnek számít a társadalmi integrációban, az igazán fontos szerep a segítségnyújtási folyamatban nem a környezetnek jut, hanem a szociális munka módszereit és technikáit ismerő szociális munkás vagy szociális gazdálkodó szakmai és emberi megközelítésének.

5.9 FŐ TEVÉKENYSÉG ÉS FELADAT

I. feladat (szociális esetmunka)

A képzés során használhatjuk különböző – tananyagon kívüli - anyagok és videók linkjeit. Az oldal alján találjuk a szociális munka különböző célcsoportjainak listáját. Keressünk a YouTube-on egy videót a kiválasztott, farmon működő célcsoportról, és csoportokban tárgyaljuk meg a videóban látottakat. Minden csoport keresse meg a szociális esetmunka szempont-

jából érdekes helyzeteket és segítségnyújtási eljárásokat, azonosítsa a résztvevők igényeit és az ajánlott tevékenységeket, és mutassa be az eredményeket a többi hallgatónak. Az oktató reflektáljon az eredményekre és ossza meg véleményét, ötleteit a farmon dolgozó résztvevők és gazdák munkájára vonatkozóan.

Példának tekintsük meg ezeket a linkeket:

<https://www.socialfarmingireland.ie/resources/social-farming-videos/>

<https://www.farmgarden.org.uk/resources>

A szociális munka célcsoportjai:

- szociális munka a nevelőgondozásban;
- szociális munka hajléktalan emberekkel;
- szociális munka haldoklókkal és szeretteikkel;
- szociális munka csökkenő testi és szellemi képességű idősokkal;
- szociális munka biztosítása a társadalmi kirekesztettségben élőknek;
- szociális munka a mentális betegséggel küzdő személyekkel;
- szociális munka kórházba került személyekkel;
- szociális munka egészségkárosodással küzdő személyekkel;
- szociális munka akut szükséghelyzetben és nyomunkövetési segítségnyújtásban.

Nézzük meg egyenként a talált videókat és próbáljunk azonosítani olyan helyzeteket, amelyekben a szociális farm bevonható lenne a szociális esetmunka terápiás/rehabilitációs vagy megelőzést segítő folyamataiba.

Tárgyaljuk meg a videókat csoportokban, minden csoport keresse meg a fő lényegi pontokat és segítségnyújtási eljárásokat, azonosítsuk a kiválasztott résztvevők igényeit, és mutassuk be az eredményeket a többi hallgatónak.

II. feladat (családdal végzett szociális munka)

A hallgató nézze meg olyan szociális farmok weboldalait, amelyek alternatív családgondozás keretében gyermekekkel dolgoznak, a gyermekes családok tevékenységekben való részvételét biztosítják, és társadalmilag hátrányos helyzetű gyerekekkel dolgoznak. Próbálja meg azonosítani ennek a munkának az előnyeit és hátrányait, és vitassa meg az oktatóval.

Írjon egy rövid összefoglalót a témában (200 szó).

Próbáljon hasonló szervezeteket találni az Interneten vagy Facebookon.

III. feladat (csoporttal végzett szociális munka)

- Vitassuk meg egy informálisan létrejövő csoport szerepeit a szociális farmon.
- Próbáljunk meg választ adni a következő kérdésekre:
 - Van értelme szabályok bevezetésének a szociális farmon?
 - Milyen típusú szabályokat kellene meghatározni? (Pl. működésre, találkozókra, munkára, különböző csoportokra vonatkozó szabályok stb.)
 - Mik az előnyei és hátrányai ezeknek a szabályoknak?
 - Milyen büntetéseket kéne alkalmazni szabálysértés esetén?
 - Van szükség büntetésre?

IV. feladat (szociális munkás készségek képzés)

Alkossunk párokat és egy mintaszituáció (szerepjáték) keretében készítsünk interjút egy szociális munkással és egy speciális igényű személlyel (válasszunk magunknak egy hátrányos helyzetet). Kövessük a 7.7. fejezet javaslatait.

Próbáljuk meg elképzelni a mezőgazdasági környezetet, és keressünk konkrét megoldást a problémákra (hétköznapi készségek fejlesztése, térbeli orientáció, kommunikációs képzés, munkaerőpiacra való visszatérés, belépés a munkaerőpiacra, szenvedélybetegség kezelése stb.).

Figyeljük meg a kommunikáció kölcsönös verbális és nonverbális kifejezéseit.

V. feladat (szakértői óralátogatás)

Hívjunk meg egy szociális gazdálkodót, aki egy órában bemutatja a gazdaságát, a célcsoportját és a résztvevőkkel történő munkavégzés módját.

Az előadás után készítsük el az interjút (gyakoroljuk a kérdések megfogalmazását).

5.10 ÖTLETEK HÁZI FELADATHOZ

1. Látogasson el a szociális farmra. Készítse el a farm térbeli, munkahelyi és felhasználói térképét. Próbálja meg azonosítani és leírni azokat a mezőgazdasági tevékenységeket, amelyek szorosan kapcsolódnak a szociális munka módszereihez, eszközeihez és technikáihoz.
2. A szakértő látogatása és előadása alapján írjon rövid beszámolót (500 szó), amely bemutatja a gazdaságot, a célcsoportot, a gazdálkodó munkáját és a helyi szereplőkkel való együttműködését.
3. Olvasson a témában idegen nyelvű cikket, és írjon belőle rövid összefoglalót. Azonosítsa azokat a területeket, ahol a résztvevőket támogatni lehet.

5.11 ÉRTÉKELÉS

Összegző értékelés a kurzus végén: írásos szabványosított teszt a megszerzett tudás mérésére.

Folyamatos értékelés: az előadások során az oktató figyelemmel kíséri a hallgatók reakcióit, a részvételi szándékukat az interjúkészítésben, a meghívott vendégelőadóval készült interjúban való részvételt, a szituációs gyakorlatokban való részvételt.

Fejlődésre vonatkozó értékelés: az oktató figyelemmel kíséri a hallgató fejlődését, kérdésekre adott válaszait, videókra és cikkekre való reakcióit.

TIPPEK ÉS MEGJEGYZÉSEK

- Az elméleti felkészítés során szükség szerint tartsunk szünetet.
- Készítsünk látványos előadásokat.
- Értelmezzük a videót.
- A tevékenységet blokkokra osztott instrukciókkal vezessük be.
- Ösztönözzük a hallgatókat, hogy konkrét helyzetekben gondolkodjanak.
- Ösztönözzük a hallgatókat, hogy reflektáljanak az alaptémára.
- Válasszunk olyan vendégelőadót, aki iránt érdeklődnek a hallgatók - Javasoljunk farmokat (vagy más bemutató létesítményeket) a hallgatóknak, amelyeket fel kéne keresniük.

5.12 HASZNOS LINKEK

<http://www.socialni-zemedelstvi.cz/> (Szociális farmok a Cseh Köztársaságban- hasznos információk, dokumentumok, hírek, kontaktok)

<https://www.socialfarmingireland.ie/> (Szociális farmok Írországbán, jól strukturált weboldal, számos hasznos információval)

<https://www.farmgarden.org.uk/> (Szociális farmok és szociális kertek Angliában)

<http://www.profarmproject.eu/> ProFarm projekt, oktató kisfilmek, munka alapú oktatás a szociális farmokon)

<http://www.inclufar.eu/dokumente/> IncluFar projekt, befogadó farmok, antropológiai megközelítés)

<https://www.age-platform.eu/good-practice/care-farms-provide-nursing-home-care-netherlands> (cikk, a holland gondoskodó farmokról, demenciában szenvedők számára)

<https://vimeo.com/109903443> (DePort gondoskodó holland farm pszichodiátriás és szomatikus problémákkal küzdők számára)

5.13 FELHASZNÁLT IRODALOM

Bombach, C., Stohler, R., Wydler, H. (2015). Farming families as foster families: The findings of an exploratory study on care farming in Switzerland. *International Journal of Child, Youth and Family Studies*, 6 (3), pp. 440-457. DOI: 10.18357/ijcy-fs.63201513564.

- Definice sociální práce [online] (2005). Mezinárodní federace sociálních pracovníků. [cit. 2017-03-05]. Dostupné z: <http://socialnirevue.cz/item/definice-socialni-prace>.
- Downes, M. J., Lakhani, A., Maujean, A., Macfarlane, K., Kendall, E. (2016). Evidence for using farm care practices to improve attachment outcomes in foster children: A systematic review. *British Journal of Social Work*, 46 (5), pp. 1214-1248. DOI: 10.1093/bjsw/bcv070. Available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4985735/>.
- Else, H., Bragg, R., Elings, M. et al. (2018). *The impact of care farms on quality of life among disadvantaged populations: a systematic review*. Southampton (UK): NIHR Journals Library. Available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK487292/>
- Gabrielová, J. (2017). *Metody a techniky sociální práce: Studijní text*. Vysoká škola polytechnická Jihlava, Katedra sociální práce.
- Hassink, J., Elings, M. (2008). Green care farms, a safe community between illness or addiction and the wider society. *International journal of therapeutic communities*, 29 (3), pp. 310-322.
- Hassink, J., Elings, M., Zweekhorst, M., Nieuwenhuizen, N. a Smit, A. (2010). Care farms in the Netherlands: Attractive empowerment-oriented and strengths-based practices in the community. *Health & Place* 16, pp. 423-430. DOI:10.1016/j.healthplace.2009.10.016.
- Havránková, O. (2008). Případová práce. In Matoušek, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 2. Praha: Portál, pp. 384. ISBN 978-80-7367-502-8.
- Hudecová, A., et al. (2009). *Sociálna práca s rodinou*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta, Univerzita Mateja Bela, pp. 248. ISBN 978-80-8083-845-4.
- Kappl, M. (2010). Téma emocí v posuzování klientovy situace. In Navrátil, P., Janebová, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, pp. 89-118. ISBN 978-80-7435-038-2.
- Kopřiva, K. (2015). *Lidský vztah jako součást profese*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1147-1
- Kratochvíl, S. (2017). *Základy psychoterapie*. Vyd. 7. Praha: Portál, pp. 408. ISBN 978-80-262-1227-0
- Kraus, B. (2008). *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, pp. 216. ISBN 978-80-7367-383-3
- Krutilová, D. (2014). *Poradenský proces v sociální práci. Nad základy aneb vzdělávání pro zkušené pracovníky v sociálních službách*, Benepal. Dostupné z: http://www.benepal.cz/files/project_5_file/Poradensky-proces.pdf.
- Levická, J. (2002). *Metódy sociálnej práce*. Trnava: ProSocio, pp. 128. ISBN 80-89074-38-3
- Mašát, V. (2012). *Vybrané postupy sociální práce se skupinou*. Středokluky: Zdeněk Susa, pp. 157. ISBN 978-80-8605780-4.
- Mátel, A. (2013). *Metódy a prístupy v sociálnej práci*. Nitra: Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF, pp. 242.
- Mátel, A., Schavel, M., Oláh, M. (2012). *Sociálne poradenstvo a komunikácia*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, pp. 218. ISBN: 978-80-89535-08-8.
- Mátel, A., Oláh, M., Schavel, M. (2011). *Vybrané kapitoly z metód sociálnej práce I*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, pp. 214. ISBN 978-80-8132-027-9
- Matoušek, O. (2008). *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, pp. 272. ISBN 978-80-7367-368-0
- Matoušek, O. et al. (2008). *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 2. Praha: Portál, pp. 384. ISBN 978-80-7367-502-8
- Navrátil, P. (2001). *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Zeman, ISBN 80-903070-0-0
- Perglerová, H., Kočí, L. *Skupinová systemika a dynamika* [online]. N.d.[cit. 2019-11-19]. Dostupné z: <http://www.lektorskykruh.cz/wp-content/uploads/2014/12/LK-Skupinova-systemika-a-dynamika.pdf>.
- Schavel, M., Čišecký, F., Oláh, M. (2009). *Sociálna prevencia*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, pp. 138. ISBN 978-80-89271-22-1
- Schavel, M., Oláh, M. (2012). *Sociálne poradenstvo a komunikácia*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, pp. 218. ISBN: 978-80-89535-08-8

6. TANEGYSÉG

A VÁLLALKOZÓI LÉT ÉS AZ ÚJ VIDÉKI GAZDASÁG

Rhys Evans

GYAKORLATI INFORMÁCIÓ: IDŐIGÉNY, HELYSZÍN, ESZKÖZ- ÉS ANYAGIGÉNY

Ez a kurzus 12 órányi tananyagot tartalmaz, amely ideális esetben két napra elosztva elvégezhető, és a helyi gyakorlatnak megfelelően különböző ütemezésű elemekre is bontható. A két nap közé beiktathatunk egy hét szünetet, hogy a hallgatóknak legyen ideje jobban megismerni a tananyagot és előadásokat mielőtt belekezdenének a virtuális tanulási környezet (VTK) előadásaiba.

A hallgatók a két nap folyamán felmerülő minden témakörhöz megkapják a nyomtatott referenciákat, amelyek alapján az előadások is készültek. A témaköröket feldolgozó előadások PowerPoint verziói online elérhetők a kurzus megkezdése előtt egy héttel, így a hallgatók előre ismerkedhetnek az anyaggal.

A kurzus két napján a tanítás 09:00-tól 15:00-ig tart, az előadások/feladatok 45 percesek, 15 perces szünetekkel. Az ebéd-szünet szintén 45 perc.

A kurzushoz a következő anyagokra és helyre van szükség:

- Egy kisebb osztályterem, ahol lehetőség van digitális eszközök használatával előadásokat tartani, jó az Internet-kapcsolat, és vannak analóg oktatástechnikai eszközök, ld. SmartBoard vagy flipchart tábla és tollak.
- Egy online tanulási oldal, ld. Moodle.
- Másolási lehetőséghez való hozzáférés a kurzus anyagának létrehozásához.

TANULÁSI EREDMÉNYEK/CÉLOK ÉS SZINT

Cél

A fejezet célja, hogy bemutassa a vállalkozói lét néhány olyan alapvető fogalmát, amelyeket gyakran nem vesznek figyelembe a szociális farmgazdálkodással kapcsolatban. Ezeket a fogalmakat norvégiai szociális gazdálkodókkal folytatott konzultáció során azonosították, akik szerint a vállalkozói szellem kulcsfontosságú a szociális farm sikeres működtetéséhez, és egyetértettek abban, hogy támogatásra van szükségük vállalkozói képességeik fejlesztéséhez.

Célkitűzés

A hallgatók a kurzus végére megtanulják, miként gondolkozzanak a vállalkozói életformáról, és hogyan alkalmazzák a tanultakat a saját szociális farmgazdálkodási vállalkozásukban. A hangsúly elsősorban magán a vállalkozón van, és azon, hogy hogyan lehet úgy dolgozni egy innovatív vállalkozásban, hogy növeljük a vállalkozás sikerességének az esélyét és a fenntarthatóságát.

Tanulási eredmények (TE)

Tudás

- TE-T1: A hallgatók széleskörű ismereteket szereznek a vállalkozói tevékenységet övező központi gondolatokról, alapelvekről és jelenségekről; magukról a vállalkozókról, az új piacok növelésének mozgatórugóiról, és a sikeres és fenntartható vidéki vállalkozás működtetésének néhány fontos részletéről.
- TE-T2: A hallgatók megismerkednek a vidéki innovációval kapcsolatos legújabb kutatásokkal és elgondolásokkal.
- TE-T3: A hallgatók megismerik az innováció és a vállalkozói szellem történetét és annak társadalmi szerepét.
- TE-T4: A hallgatók elsajátítják a sikeres és fenntartható vidéki vállalkozások vezetésének gyakorlati ismereteit.

Készség

- TE-K1: A hallgatók képesek lesznek alkalmazni a vállalkozókról és az innovációról megszerzett tudást, illetve megvizsgálni a saját lehetőségeiket és más vállalkozásokat.
- TE-K2: A hallgatók tapasztalatot szereznek abban, hogy a saját gyakorlatukra reflektálni tudjanak, és megtanulnak iránymutatásokat elfogadni ezek továbbfejlesztésére.

- TE-K3: A saját projektölteteik támogatásához a hallgatók gyakorolják azoknak az eszközöknek az alkalmazását, amelyek segítségével a területre vonatkozó információk és ötletek megtalálhatók, értékelhetők és bemutathatók.
- TE-K4: A hallgatók elsajátítják a releváns tematikus eszközöket, technikákat és kifejezési módszereket.

Általános kompetencia

- TE-ÁK1: A hallgatók betekintést nyernek a vonatkozó tematikus és foglalkoztatási kihívásokba és problémákba.
- A hallgatók megtanulják különböző, időben elhúzódó – önállóan vagy csoportosan végzett - feladatok és projektek megtervezését és végrehajtását, az etikai követelményeknek és iránymutatásoknak megfelelően.
- TE-ÁK3: A hallgatók megtanulnak írásban, szóban vagy más módon kifejezni központi tematikus elméleteket, problémákat vagy megoldásokat.
- TE-ÁK4: A hallgatók gyakorlatot szereznek abban, hogy megosszák nézeteiket és tapasztalataikat a területen jártas személyekkel, és ezzel hozzájárulnak a jó gyakorlatok fejlesztéséhez.
- TE-ÁK5: A hallgatók a kurzus végeztével ismernek egy sor, a területre jellemző innovatív gondolatot és innovációs folyamatot.
- A kétnapos tanfolyamot szakképzésben résztvevő vagy a felsőoktatási tanulmányaik elején járó diákoknak dolgoztuk ki. A kurzus elvégzéséhez szükséges, hogy a hallgató képes legyen megtanulni és kezelni tudományos elméleteket, de ugyanakkor gyakorlatiasan tudjon beszélni róluk, hogy ezzel felhasználhatóvá tegye őket a szociális gazdálkodók számára. A kurzusra a korábban megszerzett ismeretek tesztelése alapján lehet felvételt nyerni, amennyiben a teszt elégséges eredményt mutat. Ha a témát kibővíti egy nagyobb, 20 vagy 30 kredites (ECTS) alapképzésre, akkor a jelentkezések elbírálásakor a részvételre vonatkozó általános előfeltételeket kell alkalmazni.

Összefoglalás

A szociális gazdaságok nemcsak fontos egészségügyi és szociális szolgáltatásokat nyújtanak az ügyfeleknek, de egyben üzleti vállalkozások is. A szociális gazdálkodókkal végzett kutatásokból kiderül, hogy a gazdák fontosnak tartják a szociális farm vezetésével kapcsolatos képzést, mert ezzel a területtel általában nem foglalkoznak az általuk elérhető képzések. Ezért jelen tananyag a vállalkozói tevékenységgel külön tanegységként foglalkozik. Ez a rövid tanfolyam egy a tanegység több kurzusából.

A kurzus két területre fókuszál: a vállalkozói létre és az új vidéki gazdaság, illetve az azzal járó lehetőségek és kihívások megértésére.

Az első egység a vállalkozó belső útjának megértésére koncentrál. Érintjük a személyes kérdéseket, például az érzékenységet, a bátorságot és a kreativitást, valamint segítünk megérteni azt a felelősséget és nyomást, amellyel az innovációra törekvők szembesülnek. A második egység a világ szélesebb körű változásainak a vidéki gazdaságra gyakorolt hatásaira fókuszál, és olyan új ágazatokat és tevékenységeket azonosít, amelyek új és jövedelmező lehetőségeket kínálhatnak a vidéki vállalkozó számára.

Kulcsszavak

Vállalkozás, üzletvezetés, innováció, fogyasztói gazdaság, vidékfejlesztés.

6.1 BEVEZETŐ

A modern európai mezőgazdasági rendszerek a gépesítést és a tőkebefektetést az emberi munkavégzés elé helyezik. Ennek eredményeként sok korábbi mezőgazdasági munkahely tűnik el a vidéki területeken, és ez a kihívás a fejlett vidéki gazdaságokat, és a fejlődő gazdaságokat is érinti. A jelenség eredménye lehet a vidék elnéptelenedése vagy a vidéki térségek „külvárosiasodása”, amikor az emberek továbbra is a térségben élnek, de a szomszédos városokba járnak dolgozni. Nagy szükség van tehát a vidéki térségben élő emberek szakmai átalakulásának (*Vocational Transition*) támogatására - a mezőgazdasági foglalkoztatástól a városi piacok fogyasztóit terménnyel és szolgáltatási tevékenységekkel ellátó fejlődő vidéki ágazatban történő önfoglalkoztatásig. Ilyen átalakulás lehet például az is, ha a túl kicsi vagy az ipari mezőgazdaságban egyéb szempontból marginális farmok természet alapú szolgáltatásokat nyújtanak, mint például a terjedőben lévő szociális farmok. Természetesen vannak más természet alapú szolgáltatások is, többek között az „élménygazdaság” tevékenységei, pl. szabadtéri rekreáció, természetjárás, helyi ételek és más hagyományos termékek előállítása és fogyasztása, valamint a vidéki térség történetét és kultúráját képviselő kulturális örökségekkel kapcsolatos tevékenységek. A tanfolyam szempontjából az

említett tevékenységi területek sikerének kulcskérdése az üzleti és vállalkozói készségek és az új üzleti lehetőségek megértése, és hogy hogyan vonatkozik mindez a szociális farmgazdálkodásra. 2018-ban Norvégiában e fejezet szerzője és kollégái szociális gazdálkodókkal végeztek kutatásokat, amely rámutatott, hogy a gazdák számára jelenleg ez - a (szociális) vállalkozással kapcsolatos ismeretek megszerzése és adaptálása - a legnagyobb kihívás, ezért még abban az évben létrehoztak és lebonyolítottak a gazdáknak egy jelenlegihez hasonló tanfolyamot a témában. Annak – az Inn på tunet Møre og Romsdal részére létrehozott - kurzusnak az alapjaira épül ez a tanfolyam is.

A tanfolyam célja a természet alapú szolgáltatásokat - ideértve a szociális gazdálkodást is - nyújtó vidéki vállalkozók igényeinek kielégítése. Az anyag a vállalkozói lét témáját a vállalkozó belső folyamatainak áttekintésével nyitja; a piaccal folytatja; és olyan kulcsfontosságú betekintést nyújt a témába, amely felhasználható a vidéki vállalkozások sikerének és fenntarthatóságának növelésére.

A kurzus két tanulási egységből áll, amelyek több altémát tartalmaznak. Ezek általában egy vagy két 45 perces előadásnak felelnek meg. Az oktatás ezekre az altémákra épül.

A felépítés a következő:

1. Egység: Vállalkozói lét

- Mi az innováció?
- *Bátorság és kreativitás, az újtók egyszemélyes kisebbsége*
- Énhatékonyság

2. Egység: Az új vidéki gazdaság

- Társadalmi és gazdasági változások és azok hatása a vidéki erőforrásokra
- A városi kereslet és a vidéki erőforrások fogyasztása
- Az „élménygazdaság” felemelkedése

A két tanulási egységet két napra osztjuk. Minden egyes altémához nyomtatott referencia jár, az előadások a referencia alapján készülnek. Minden altémához tartozik egy Power-pointtal támogatott előadás, amely a hallgatók számára a tanfolyamot megelőző héten már elérhető a VTK-n (virtuális tanulási környezetben), így előzetesen megismerkedhetnek az anyaggal.

A két tanulási nap 9:00-tól 15:00-ig tart, 45 perces előadásokból/tevékenységekből áll, köztük 15 perces szünetekkel. Az ebédszünet 45 perces. (A korábban leírtaknak megfelelően).

6.2 BEVEZETÉS A VÁLLALKOZÓI LÉTBE

6.2.1 KREATIVITÁS ÉS BÁTORSÁG

A következő bekezdés E. Paul Torrance *Miért repül?* (1995) című könyvére, és Rollo May *The Courage to Create* (1994) című művére épül.

„A kreativitáshoz bátorság kell. Amint új ötleted van, egyszemélyes kisebbségbe kerülsz. És az egyszemélyes kisebbség kellemetlen – bátorság kell hozzá!” (Torrance, 1995). Ez a gondolat húzódik meg sok olyan dolog mögött, amivel a feltalálók/vállalkozók néznek szembe az új vállalkozás elindításának és működtetésének elméleti és gyakorlati vonatkozásában. Az egyszemélyes kisebbség gondolata azt jelenti, hogy ha valaki olyasmit akar csinálni, amit előtte soha senki, akkor a többi ember legjobb esetben kételkedéssel fogadja, rosszabb esetben őrütnék tartja az illetőt. Az *újjal* szembeni kétkedés mindig jelen volt a társadalomban, ugyanakkor a társadalomnak szüksége van az innovátorokra a „haladáshoz”. Ez azt jelenti, hogy azokra a különleges személyekre támaszkodunk, akik szembe mennek az árral, hogy új dolgokat hozzanak létre a világon. Némelyikük valóban nagyon sikeres, és megváltoztatja a világ működését - gondoljunk Steve Jobs-ra és Steve Wosniak-ra, akik megalkották az első Apple számítógépet, vagy Nicolai Teslára, aki feltalálta a váltóáramot. Mindannyian jelentős szkeptizmussal és ellenállással szembesültek, mégis olyan dolgokat hoztak létre, amelyek a modern élet alapját képezik. Torrance szerint: „...a társadalmak mindig is a kreatív tehetséggel megáldott kisebbség jövőképétől függenek.” (Torrance 1995, 123). És nem csak a jövőképüktől, hanem attól is, hogy ez a tehetséges kisebbség meg is építse a megálmodott jövőt.

Az innovatív ötlethez való ragaszkodás a lehetőségekbe vetett hitet, és egy bizonyos fokú bátorságot is igényel. A vállalkozóknak nem csak a külső szkeptizmussal és nyílt ellenállással kell foglalkozniuk, hanem a saját kétségeikkel is, amelyek akadályozhatják az ötletük sikeres megvalósítását. „A kiemelkedő kreatív teljesítményhez mindig kell egy lépés az ismeretlen felé ... minél nagyobb az áttörés, amelyet az adott teljesítmény jelent, annál nagyobb a lépés az ismeretlenbe.” Nagyfokú eltökéltség szükséges a választott út megtartásához, különösen azért, mert kihívásokkal jár a folyamat. „A céljaink elérése

magában foglalja a másoktól való különbözést, az ismert korlátaink tesztelését, a nehéz feladatok kipróbálását, a jóhiszemű hibázást, és a kihívásokra való reagálást. Ezek a viselkedési minták mind bátorságot igényelnek.” (Torrance, 1995) Ennek felismerése segíthet a vállalkozónak megérteni, hogy saját kétségei természetesek, és nem a siker akadályai, hanem a sikerhez vezető út irányjelző táblái.

Ismét Torrance-t idézzük: „Ahelyett, hogy csak alkalmazkodnának vagy illeszkednének a környezetükhöz, a kreatív emberek szándékosan megváltoztatják azt. Olyan célok mellett kötelezik el magukat, amelyek tartósan megkövetelik az intellektuális érzelmeket és a fizikai energiát, valamint a viselkedés folyamatos megváltoztatását.” (Torrance, 1995) Innovatív ötleteik vagy projektjeik mellett az innovátorok sikerének egyik kulcs tényezője a status quo-val való elégedetlenség érzése. Nem akarják azt csinálni, amit mindenki más - olyan elképzelésük van, amelyről nemcsak tudják, hogy jobb mindenkinek, akire irányul, hanem saját maguknak is nagy megelégedettséget okoz az elképzelés kivitelezése.

Ez a fajta *szenvédélyforrás* az, amely az innovációt mozgatja. Az innovátor a szenvedély erejével leküzdheti a kihívásokkal járó nehézségeket. Ugyanakkor - Torrance szerint - „a bátorság kulcsa valószínűleg a szenvedélyes szeretet, amivel az elképzelésünket dédelgetjük.” (Torrance 1995, 131) Ezért van szükség bátorságra és kreativitásra, és ezek egyik forrása az alkotó szenvedélye. „Elég egyértelmű, hogy a magas szintű kreativitáshoz szükség van arra, hogy az egyén szeresse a saját munkáját.” (Torrance 1995, 132)

6.2.2 JÖVŐALKOTÁS, KREATIVITÁS ÉS BÁTORSÁG

May (1994) arról értekezik, hogy miként működik az innováció a való világban. Szerinte: „Nincs még egy olyan probléma, amely oly kitartóan próbára tenné a határaink meghúzásának képességét, mint a jövő problémája... A jövőkutatás során a Homo sapiens átlépi az ismeretlen világ határait... Maga mögött hagyja az ismerős univerzumot... folyamatosan hozza magával a sötétségből az ismeretlen apró töredékeit, és hozzáadja azokat az ismert világhoz.” (Torrance 1995, 12) Ezt a „viszszautat” a jövőbe és vissza az itt-és-mostba az innováció minden területe használja. A kreativitás, akár művészi, akár vállalkozói jellegű, magában foglalja az újító szenvedélyét tükröző „jövőlátást”, és az alkotói lépések visszakövetését a jelenbe. Ha megvan az út, lekövethető lesz, és kidolgozható lesz a terv, amivel lépésenként eljuthatunk a megálmodott jövőbe. Torrance szerint „A jövőt nem csak érzékelni, alakítani is kell... A jövőkép mindig egy visszafelé vetített kép, a jövőből a jelenbe.” (Torrance 1995, 138) Ez tehát a kreativitás folyamata, és egyúttal az innováció folyamata is. „Az emberi kreativitás forrása, ha szellemileg átlépünk az ismeretlen határain.” (Torrance 1995, 138) Mint már elhangzott, a kreativitásban a „határok átlépéséhez” bátorságra van szükség, amely létfontosságú a vállalkozó számára.

A szociális farmgazdálkodás két nagyon különböző tudományági közösség - a szociális gondozás és a mezőgazdaság - interdiszciplináris kereszteződésén található. A szociális gazdálkodás gyakorlata mindkét terület kompetenciáját megköveteli, ugyanakkor mégsem sorolható egyik vagy másik területhez, és ez mindkét irányból szkepticizmushoz vezethet. A multifunkciós gazdálkodásban alkalmazott sokféle tevékenységhez hasonlóan a szociális farmgazdálkodás is szembe megy az élelmiszerek ipari előállítási modelljével, amely erősen uralja a mezőgazdaságot. Így a szociális gazdálkodó szkepticizmust vagy akár nyílt ellenkezést tapasztalhat a főáramú mezőgazdasági közösségek részéről. Hasonlóképpen, a szociális gondozás új alternatívájának (természetes környezetben történő) biztosításával a szociális gazdálkodás a szociális gondozás általános, helyi önkormányzati szinten intézményesített gyakorlatához képest szinte „elfogadhatatlannak” tűnhet.

Így valami új létrehozása a mindkét tudományágban érintett, de vitathatatlanul egyikhez sem szervesen tartozó területen egyformán nagy bátorságot és kreativitást igényel.

6.2.3 ÉNHATÉKONYSÁG

A következő alfejezet Alfred Bandura, *Self-Efficacy in Changing Societies* (1995) című munkájára épül.

A személyes bátorság alapkövetelménye az önbizalom, amit Bandura - kanadai pszichológus, a téma általánosan elismert szakértője - *énhatékonysági* hitnek hív. Szerinte a társadalmak az innovátoroktól függenek, akik szakítanak a hagyományokkal, és számos nehézség ellenére valami újat hoznak létre. „A kreatív emberek állandóan tesztelik képességeiket, magát a helyzetet és tartalék erőforrásaikat.” (Bandura 1995, 2) „Thomas Edison, Henry Ford, Albert Einstein, Benjamin Franklin és Richard Byrd [...] gyermekkorukra tele volt olyan feladatok elvégzésére tett kísérletekkel, amelyeket mások túlságosan nehéznek tartottak számukra [...] mindegyik elkerülhetetlenül hibázott, vagy veszélyes helyzetekbe került, amelyek miatt a „nehézzen kezelhető gyerekek” vagy az „őrült fiatalok” kategóriájába sorolták őket.” (Bandura 1995, 4) Ez áll Bandura az újítók/innovátorok szélesebb társadalomra gyakorolt hatására vonatkozó elgondolásának középpontjában - azt állítja, hogy ezek az emberek kívülállók, nem tartoznak a normákhoz, és tőlük függ a társadalmi haladás.

Az énhatékonyság hivatalos meghatározása Bandura szerint: „Az a képesség, amivel ellenőrzést gyakorolunk az életünket befolyásoló események felett”. Más szavakkal az a képességünk, amivel befolyásolni tudjuk a események kimenetelét, különösen

azokat, amelyek nekünk fontosak. Az énhatékonyság mint pszichológiai elmélet szigorú értelemben véve nem csupán a felalálókra és a vállalkozókra vonatkozik, de itt most erre összpontosítunk.

Az énhatékonyság elmélete

Az énhatékonyság elmélete az énhatékonyságról alkotott hitek eredetét, felépítését és funkcióját, az általuk működtetett folyamatokat és különféle hatásaikat magyarázza.

Elmélet abban az értelemben, hogy átfogó sémát biztosít a fentiek magyarázatához. Az *észlelt énhatékonyság* megegyezik az-
zal a hittel, hogy az ember képes megszervezni és végrehajtani a leendő helyzetek kezeléséhez szükséges tevékenységeket. Ez a fajta hit befolyásolja, hogy hogyan gondolkodunk, érzünk, motiváljuk magunkat és cselekszünk.

Bandura kijelenti továbbá, hogy az ilyenfajta – az események kimenetelét befolyásoló – képességekkel nem lehet születni, a nagy énhatékonysággal rendelkezők életük során *sajátítják el* ezeket a képességeket. Azaz ha az énhatékonyság tanulható, akkor mi is megtanulhatjuk és alkalmazhatjuk a saját életünkben.

Az énhatékonyságba vetett hit elsajátításának ismertetésekor Bandura a hatékonysági hitek forrásával kezdi – „honnan tudjuk”, hogyan tanuljuk meg, hogy hatékony kormányosai lehetünk a saját utazásainknak? Szerinte négyféle tapasztalaton keresztül jutunk el az énhatékonyságig – megküzdési tapasztalatok, behelyettesítő tapasztalatok, szociális meggyőzés, és az élettani és érzelmi állapotunk önellenőrzése. A saját kicsi sikereink megtapasztalása egyrészt inspirál bennünket arra, hogy többet vállaljunk, másrészt útmutatást nyújt ezeknek a tapasztalatoknak az átéléséhez. A behelyettesítő tapasztalatokból úgy tanulunk, hogy figyeljük a többiek sikereit, és úgy véljük, hogy ha ők meg tudják csinálni, akkor mi is képesek vagyunk rá. Amikor a szüleink bátorítanak – „meg tudod csinálni!” – szociális meggyőzésből tanulunk. És végül megtanuljuk élvezni a kihívás és a siker érzését, és szeretnénk azt minél többször megtapasztalni.

Bandura szerint a hatékonysági hitek az emberi funkciókat kognitív folyamatok, motivációs folyamatok, érzelmi folyamatok, és szelekciós folyamatok révén szabályozzák. *Kognitív folyamatok*: mit gondolunk arról, hogy mit tudunk megtenni, és minél inkább hisszük, hogy meg tudjuk csinálni, annál inkább képesek vagyunk rá. A *motivációs folyamatokkal* az elvárásaink alapján motiváljuk magunkat – okok, eredmények, elismert célok. Ezt a folyamatot az eredményekre vonatkozó elvárások és a személyes képesség vezérli. Így motiváljuk magunkat a céljaink elérésére, a kihívások felvállalására. Az *érzelmi folyamatok* révén szintén kiválasztjuk, hogy mit tudunk és mit nem tudunk elérni, azaz a megtapasztalt érzelmektől – stressz, izgalom stb. – és az érzelmekre adott válaszaink fölötti kontrolltól függően vállalunk be dolgokat. Ha jelentős teljesítményt érünk el, és visszaemlékszünk a siker felett érzett örömeinkre, az további fontos kihívásokra készít bennünket. A Bandura által *szelekciós folyamatoknak* nevezett folyamatok során kiválasztjuk, hogy mely kompetenciákat építsük ki, és mely kompetenciák haladják meg a képességeinket.

Amikor leírja, hogy egy ilyen pszichológiai jelenség hogyan működik, Bandura azokra az emberekre fókuszál, akiknek kevés vagy sok az „énhatékonyság érzete”. „Azok az emberek, akiknek *alacsony a hatékonyságérzete* az adott területeken, meg-
hátrálnak a – személyes fenyegetésként megélt – nehéz feladatoktól. A kitűzött céljaik elérése iránti igyekezetük és elköte-
lezettségük gyenge. Amikor nehéz feladatokkal szembesülnek, a személyes hiányosságaikon, a felmerülő akadályokon és mindenféle kedvezőtlen kimenetelen rágódnak ahelyett, hogy a sikeres teljesítésre koncentrálnának. Ennek eredménye-
ként elengedik erőfeszítéseiket és a nehézségek láttán gyorsan feladják a küzdelmet. Csalódás vagy kudarc után csak lassan
nyerik vissza hatékonyságérzetüket. Mivel a nem megfelelő teljesítményt elégtelen alkalmasságnak tekintik, nincs szükség
nagy kudarcra, hogy elveszítsék képességeikbe vetett hitüket.” (Bandura 1995, 11) Ha megnézzük a saját kihívásokkal kap-
csolatos tapasztalatainkat, láthatjuk, hogyan működik ez. Mindannyian úgy gondoljuk, hogy vannak dolgok, amelyekben
nem vagyunk jók – ott van például a szavak és a számok dialektikája. Ha „tudjuk”, hogy nem vagyunk jók matematikából,
akkor nem próbálunk mindenáron javulni benne, csak azért, hogy a végén feladjuk, hogy ezen a területen fejlődjünk.

Fordított esetben: „Azok a személyek, akik magabiztosak az adott területeken meglévő képességeiket illetően, a nehéz fel-
adatokat inkább megoldandó kihívásként kezelik, mint elkerülendő veszélyként. Ez a fajta hatékony szemléletmód ösztönzi
a valódi érdeklődést és a tevékenységekben való elmélyülését. A magabiztos emberek kihívásokat tűznek ki maguk elé, és
nagyfokú elkötelezettséggel küzdenek a céljaikért. Ha nehézségekkel szembesülnek, tovább fokozzák és fenntartják erőfe-
szítéseiket. Kudarc vagy kedvezőtlen fordulat után gyorsan visszaszerzik hatékonyság-érzetüket. A sikertelenséget a nem
megfelelő erőfeszítéseknek, vagy a megszerezhető ismeretek és készségek hiányának tulajdonítják, és meggyőződésük,
hogy ellenőrzést tudnak gyakorolni a fenyegető helyzetek felett.” (Bandura 1995, 12) Az erős énhatékonysági hittel ren-
delkezők a kudarcot nem elbukásnak, hanem leküzdhető kihívásnak látják, vagy olyan lehetőségnek, amely új készségek
elsajátítását teszi szükségessé.

Bandura megállapítja, hogy „Az egyéneknek maguknak kell eldönteni, hogy mely kreatív képességeiket kell ápolni; hogy
erőfeszítéseiket és erőforrásaikat olyan vállalkozásokba fektetik-e be, amelyeket nehéz megvalósítani; és mekkora nehéz-
séget hajlandóak elviselni az akadályokkal és bizonytalanságokkal teli tevékenységek során.” (Bandura 1995, 4) Ha nem
vagyunk tudatosak még a döntéshozatalban sem, akkor a pozitívabb eshetőség kiválasztásának esélyei eléggé véletlensze-
rűek. Csak akkor tudunk tudatos döntéseket hozni az életünkben, és a kudarc helyett a sikert választani, ha megtanuljuk,

hogyan működik a tudatos döntéshozatal, és hogyan változhatunk meg. „A nehéz vállalkozásokat jellemző akadályok és kudarcok legyőzéséhez alkalmazkodóképes hatékonyságérzet szükséges” (Bandura 1995, 11), ez utóbbi nagyon fontos az újítók és a vállalkozók számára.

Az innovatív eredményekhez ellenálló/kitartó énhatékonyságra van szükség. Az újítások hosszú távú és súlyos erőfeszítéseket igényelnek, ugyanakkor az eredményességük bizonytalan. Sőt, a meglévő preferenciákkal és gyakorlatokkal szembe menő innovációk negatív társadalmi reakciókkal járnak. „Nem meglepő, hogy ritkán találkozunk realistákkal az innovátorok és a jelentős eredményeket elérők körében.” (Bandura 1995, 13) Bandura úgy látja, hogy a „realizmus” egyenértékű azzal, hogy elfogadjuk a dolgokat úgy, ahogy vannak, és nem érezzük képesnek magunkat arra, hogy megváltoztassuk őket. A realistákat Bandura szembeállítja azokkal, akik oly sok jelentős újítást hoztak az emberiség életébe - azokkal az alkotókkal, akik elsajátították az énhatékonyság képességét.

„Lehet, hogy a realisták jól alkalmazkodnak a meglévő valósághoz, de azok, akik kitartó énhatékonysággal rendelkeznek, valószínűleg meg is változtatják ezeket a realitásokat,” mert „a sikerhez nem engedhetjük meg, hogy realisták legyünk.”

(Alfred Bandura beszédéből, American Psychological Association 1998)

Bővebben az énhatékonyságról: <http://www.uky.edu/~eushe2/Pajares/self-efficacy.html>

Ezekre a nyílt skóciai erdős ligetekre egyre inkább az új, kis és közösségi, természet alapú szolgáltatások nyújtásának lehetőségeként tekintenek – olyan helyként, amely széleskörű szolgáltatásokat nyújt az oktatás, egészség, jóllét és kalandok megélése területén, kielégítve az egyre növekvő igényeket. Kép forrása: Rhys Evans

6.3 AZ ÚJ VIDÉKI GAZDASÁG

6.3.1 AZ ÉLMÉNYGAZDASÁG

A következő rész Joseph Pine és James Gilmore *The Experience Economy* (2007) című könyvéből származik.

A társadalmomszerkezet tükrözi (és formálja) a társadalomban a jólét megteremtésének elsődleges módjait, és fordítva, a jólét megteremtése ugyanúgy tükrözi és formálja a társadalmi rendszert. Az emberi civilizáció történelme során a gazdagság megteremtésének módjai egymással összefüggésben írhatók le, és időrendben a következőképp jellemezhetőek: Vadászó-gyűjtögető társadalom; Földművelő társadalom; Ipari társadalom; és Posztindusztriális társadalom. Ez utóbbi magában

foglalja a tudásalapú gazdaságot, a szolgáltatásalapú gazdaságot és az élménygazdaságot. Ezen kategóriákat különböző tudósok dolgozták ki különböző időpontokban, így az idő múlásával a kategóriák meghatározásával kapcsolatban viták alakultak ki, és a legújabb fejlemények összetettsége miatt a séma már nem állja meg igazán a helyét.

A kategóriák megválasztásának strukturálását ugyanakkor segíti egy egyszerű megközelítés, amellyel megérthetőek a társadalom gazdasági tevékenységének különböző szektorai. Általában négy kulcsfontosságú szektorról beszélünk: Primer (1.) szektor – termények *előállítás*; Szekunder (2.) szektor – áruk *gyártása*; Tercier (3.) szektor – *szolgáltatások nyújtása*; és Kvaterner (4.) szektor – „magasabb rendű szolgáltatások”, ld. banki szolgáltatások, marketing stb.

GAZDASÁGI SZEKTOROK
• Primer (1.) szektor – mezőgazdasági termények előállítása
• Szekunder (2.) szektor – áruk gyártása
• Tercier (3.) szektor – szolgáltatások nyújtása
• Kvaterner (4.) szektor – magasabb rendű szolgáltatások

Minden ágazatra a gazdasági tevékenység egyetlen kategóriája jellemző, legyen az a termények előállítása vagy szolgáltatások nyújtása. Hogy érthetőbb legyen, részletesebben is megvizsgáljuk a témát.

Termények

A termények a természetből kinyert anyagok. Lehetnek állati, ásványi vagy növényi eredetűek. Vannak, amelyek csak egyszer termelhetők ki, például az ásványi anyagok, mások évente újratermelhetők, például a haszonnövények. Megint mások, például a halállományok, maguktól regenerálódnak (ha időt hagynak nekik). A termények előállítása nagyüzemi termeléssel történik, amely extenzív föld- és tengerhasználattal jár. Mivel a termények *helyettesíthetők*, bármely termény cserélhető egy másikra, például búzára, kávébabra, fára. Miután a termény megkapja a jelölését (pl. 1. számú rizs, 00 típusú gabona), az ugyanazon jelöléssel bíró terménnyel bármely mennyiségben helyettesíthető. Vagyis lényegében ezek a termények azonosak és teljes mértékben kicserélhetők egymással. A helyettesíthetőség miatt a termelésben verseny alakul ki az egyforma terményeket egyedülként megkülönböztető tényező, az ár körül. Ha egy terményből kimérünk két azonos mennyiséget, az egyetlen különbség köztük a gyártás és a szállítás költsége lesz. Ez nyomást gyakorol az árakra, amelyek eredményeként az ágazatot a nagy mennyiségek és alacsony egységár jellemzi.

Történelmileg ez az ágazat az agrárgazdaság, egy hagyományos termelési eszköz, amely a Mezopotámiában és másutt létrejövő első „civilizációk” felemelkedését segítette azzal, hogy a földművelő gazdák képesek voltak több élelmet előállítani, mint amennyire szükségük volt. Az így keletkezett többletet kezelni kellett, és a kezelés költségét magából a többletből lehetett fedezni. Ez vezetett az intézők, vezérek és végül a királyok felemelkedéséhez. A társadalom csak a többlet előállításával tudta eltartani az arisztokráciát, azaz az agrárgazdaság hozzájárult a felsőbb osztály kialakulásához.

A mezőgazdaság még a 18. században is rendkívül jelentős maradt, az Egyesült Államokban ekkor a munkaerő 80%-át a mezőgazdaság foglalkoztatta. Ugyanez a szám most kevesebb, mint 3%. A gyártási folyamat újításai megnövelték a hatékonyságot és a termelést, az egyre nagyobb gépek lehetővé teszik, hogy egyre kevesebb ember egyre nagyobb területeket műveljen meg. Így a termelési ágazatban a nyersanyag előállítás továbbra is egyre kevesebb embert foglalkoztat.

Áruk

A termények nyersanyagként történő felhasználásával a vállalatok *árakat* gyártanak és készleteznek. Az áruk tárgyi eszközök, amelyeket üzletekben, katalógusból stb. értékesítenek névtelen vásárlók számára. Vagyis az áruk gyártói nem közvetlenül a vevőnek értékesítenek. Olyan termékeket hoznak létre, amelyekre az elképzelésük szerint a fogyasztó igényt tart majd. Mivel az áruk *azonnal felhasználhatóak*, az értékük nagyobb, mint a nyersanyagoké, amelyekből készültek. Az árut megvenni kényelmesebb, mint a nyersanyagot beszerezni, és a méretgazdaságosság miatt a gyártó gyakran olcsóbban tudja adni a terméket, mint amennyiért a fogyasztó elkészíthetné azt saját magának - ha egyáltalán képes lenne rá.

Szolgáltatások

A szolgáltatások immateriális tevékenységek, amelyeket ismert ügyfelek egyedi igényei szerint alakítanak. Vagyis a szolgáltató addig nem szolgáltat, amíg nincs tényleges teljesítés, és a szolgáltatás teljesítése mindig a szolgáltató és az ügyfél közti tárgyalások eredménye.

Az ügyfelek általában magasabbra értékelik a szolgáltatások előnyeit, mint a szolgáltatás nyújtásához szükséges árukat. A szolgáltatások olyan konkrét feladatokat oldanak meg, amelyeket a vevő nem akar saját maga elvégezni: az áruk pusztán eszközök a szolgáltatás teljesítéséhez. Függetlenül attól, hogy fogyasztókról vagy vállalkozásokról van szó, a vevők a termékek beszerzésén spórolnak (olcsón vásárolnak) és inkább a szolgáltatásokra költenek.

Az áruk és szolgáltatások közti határok elmosódhatnak, lásd például az *ételek* esetében. A vendéglők az ételek formájában kézzelfogható javakat kínálnak, de mindegyiket külön készítik és az ügyfelek igényeinek megfelelően tálalják, ami már szolgáltatásnak tekinthető.

Magasabb rendű szolgáltatások

A magasabb rendű szolgáltatások azok a szolgáltatások, amelyek a többi gazdasági tevékenységet támogatják a termeléstől a fogyasztásig. Ide tartoznak a banki és más pénzügyi szolgáltatások, marketing, üzleti szolgáltatások stb.

A négy ágazat közül a szolgáltatási szektor jelenleg az uralkodó szektor az új javak és új lehetőségek megteremtésében. Ez nem azt jelenti, hogy a többi ágazat már nem működik, vagy már nem fontos, de a szolgáltatási szektor forradalmi változásai, például a tudásalapú gazdaság növekedése azt jelenti, hogy a növekedésben és a vagyonteremtésben jelenleg a szolgáltatások dominálnak.

6.3.2 AZ ÉLMÉNYGAZDASÁG

Pine és Gilmore (2007) a szolgáltatási szektor egy részét élménygazdasággént azonosította. Ráműtattak, hogy az egyre inkább digitalizált világban az egyedi élmények értéke folyamatosan növekszik. A tömegtermelés és a tömegfogyasztás globalizált világában, ahol a dolgok egyre inkább mindenütt elérhetőek, az elsődleges differenciáló tényező az ár lesz. Ez lehetővé teszi, hogy az egyedi és megkülönböztetett dolgokért és élményekért magasabb árat kérjenek az értékesítők. Az árukat nagy mennyiségben, a fogyasztók bevonása nélkül gyártják, a szolgáltatásokat az ügyféllel folytatott közvetlen megbeszélést követően nyújtják, az élmények azonban az őket megtapasztalók számára egyediek, még akkor is, ha megosztják azt másokkal.

Az *élmények* vásárlói értékeli, hogy bevonódnak egy hosszabb *ideig* tartó tapasztalatszerzésbe. Az élményt biztosító *munkája* lényegében a múlté lesz, amint vége az élményszerzésnek, de ettől az egész csak még egyedibbé válik, és az *élmény* megmarad az egyén emlékezetében. Az *élményt biztosító* vállalkozás nem csak árukat vagy szolgáltatásokat kínál, hanem a felhasználásukkal megvalósítható, érzékekre ható, a fogyasztóban rezonáló élményt. Az élmény mindenkinben nyomot hagy, aki érzelmileg, fizikailag, intellektuálisan vagy szellemileg be lett vonva a megtapasztalásába.

- a termények *helyettesíthetőek*,
- az áruk *kézzelfoghatóak*,
- a szolgáltatások *nem tapinthatóak*,
- az élmények *emlékezetesek*

Lehetséges ugyanakkor, hogy keverednek az áruk, a szolgáltatások és az élmények. Például a gyártó fókuszálhat azokra az élményekre, amelyeket az ügyfelek az áruik *használat*a közben tapasztalnak. Ezt nevezik a termék *élményesítésének*. Az autók esetében például - hogyan *teljesít* a termék (az autó). Vagy a ruhaiparban - hogyan *érezzük* magunkat a ruhák viselése során. Az autógyártók a *vezetési élményre*; a bútorgyártók az *ülés élményére*; a kiadók az *olvasási élményre* koncentrálnak. Ahogy nő az élmények iránti kereslet, úgy nő az élményeket lehetővé tevő termékek iránti igény is.

Ilyen termékek például azok, amelyek az érzékelésre - íz, illat, tapintás, hang - hatnak, ezek mind fokozzák az élményt.

Az élménygazdaság egy másik területe azoknak a termékeknek az értékesítése, amelyek *képviselik* az élményeket, pl.: emléktárgyak, egyenruhák, mozi- és zeneipari, illetve turisztikai termékek és szuvenírek. Ezek extra lehetőségeket kínálnak az élmény értékének növelésére, és segíthetnek a tapasztalat szolgáltatójának abban, hogy alapvető céljait elérje.

Az alábbi táblázat bemutatja, hogy hogyan nő az egyre inkább teljes élménnyé váló szolgáltatás értéke a gazdasági szolgáltatások létrájának minden egyes lépcsőfokával. Ahogy az idő múlásával egyre több mindenre van lehetőség, a színvonal is változik, így a születésnap költségeinek növekedését a nullától (háziilag készült torta, 50 cent) a teljes születésnapi élmény biztosításáig (150 dollár) követhetjük.

TERMÉKBŐL ESEMÉNY: SZÜLINAPOK	
1950-es évek - anya nyers alapanyagokból süti a tortát	- költség = 0,5\$
1960-as évek - anya tortaporból készíti a tortát	- költség = 3\$
1980-as évek - anya a supermarketben veszi a tortát	- költség = 15\$
1990-es évek - a szülők külső partihelyszínen szerveznek fizetős szülinapozást a gyerekeknek	- költség = 150\$, tortával együtt!

„Az életben a legjobb dolgok nem dolgok.” (Linda Godeau)

6.3.3 HITELESSÉG

Ez az alfejezet Joseph Pine és James Gilmore *The Experience Economy* (2007) című könyvéből származik.

„Az agrárgazdaságot az ipari gazdaság, azt pedig a szolgáltatói gazdaság követte, ezt váltotta most és virágzott fel az élménygazdaság, ami hozta magával nemcsak az élmények kínálatára, de az egész gazdaságra érvényes hitelesség kérdését.” (Pine és Gilmore, 2007, 13)

Ugyanúgy, ahogyan a szolgáltatások nyújtásának elterjedése elősegítette a minőség, mint tudatos menedzsmentet igénylő terület megalapozását, az élmények nyújtásának *népszerűsödése* újfajta menedzsment szakértelmet igényel. A szervezeteknek ma meg kell tanulniuk megérteni, kezelni és kiemelkedő szinten művelni a *hitelesség megteremtését*.

Ezért a termények hozzáférhetőségéhez, az áruk költségeihez és a szolgáltatás minőségéhez a vállalkozásoknak most hozzá kell adniuk az *élmény hitelességét*, mint kezelendő elemet. Amikor a fogyasztók a „valódit” akarják, akkor a *fogyasztók hitelesség megítélésének* kezelése válik a versenyelőny elsődleges új forrásává, az új üzleti követelménnyé. A termeléstől az élményig terjedő lánc mentén a „szűkösségről a bőségre, majd a bőségről a hitelességre” tértünk át.

- **Hozzáférhetőség:** vásárlás a *megbízható készlethez* való hozzáférés alapján.
- **Ár:** vásárlás a *megfizethető áron* történő beszerzés alapján.
- **Minőség:** vásárlás a kiváló *termékteljesítmény* alapján.
- **Hitelesség:** vásárlás az *önképnek* való megfelelés és az előzetes megállapodás alapján.

Fontos megjegyezni, hogy a *hitelesség* nem ugyanaz, mint az *eredetiség*. A hitelesség kialakítása *fokozatos, létre kell hozni és elő kell adni*. A *hitelesség teljesítménye* kulcsfontosságú előnyt jelent az élmény megteremtése során. Az élményt szolgáltató nem feltételezheti, hogy az ügyfelek automatikusan érzékelik a hitelességet – meg kell mutatni számukra. A hitelesség meg lehetőségen változatos lehet, de mindig az ügyfelek bizalmát és az élményben való részvételét eredményezi.

6.3.4 ÉRTÉKELŐ VIZSGÁLAT

Hogyan kínálnak új lehetőségeket a városi társadalmi és gazdasági változások a vidéki vállalkozások számára

A vidéki területekre történelmileg mint a gazdag városi területek szegény kis testvéreként tekintettek. A hagyományos elnevezések között találjuk az „elmaradott”, „falusi”, „begyöpösödött” stb. jelzőket. Ezt tükrözi a vidék elnéptelenedésének történelmi és kortárs jelensége. Az elnéptelenedés oka részben az, hogy csökken a vidéki munkahelyek száma (mivel a termények betakarítása az egyre nagyobb gépekkel hatékonyabbá válik), részben pedig a „fényes nagyváros” csábítása. Az utóbbi évtizedekben azonban a tömegkultúra, a fogyasztási szokások, az utazási lehetőségek és az általános jólét változásai hozzájárultak a vidéki erőforrások ártértékeléséhez. Így a „vidéki nélkülözés” paradigmája „vidéki előnyökké” változott, és ezzel egyidejűleg elmozdult a fókusz a hiányzó dolgokról a vidékfejlesztés, és azon belül a kulcsfontosságú javak, a „természetre” és a „közösségre” építő fejlesztése felé.

A változás mögött három kulcsfontosságú tényező áll: globális, társadalmi és gazdasági.

Globális: A globalizált gazdaság fejlődésével világszerte elterjedt a tömegfogyasztás. Az áruk és szolgáltatások tömeges fogyasztásának piacán (a tömegtermeléssel egyidejűleg) a termékek és szolgáltatások egyre inkább az áraik szerint differenciálódnak. Ez azt jelenti, hogy azoknak az áruknak és szolgáltatásoknak, amelyek megkülönböztethetőek, egyéniek és csak egy helyen hozzáférhetőek, növekedni kezd az értékük. A jellegzetes vidéki tájak, vidéki tevékenységek, vidéki élmények és vidéki javak új lehetőségeket kínálnak a fejlesztés és az innováció számára, új városi piacokra jutnak el, ahol mind az anyagiak, mind a fogyasztói szándék létezik a megvásárlásukra.

Társadalmi: A népesség és a gazdaság domináns központjaiban a változó társadalmi trendek befolyásolják a vidéki erőforrások iránti igényt. Különösen így van ez például a „zöld infrastruktúra” hasznosítását, és az általa nyújtott élményeket - pl. kalandtúrákat, a kulturális örökség és a vidéki táj nyújtotta egyéb élményeket - tekintve. A növekvő urbanizáció miatt ezek az élmények egyre ritkábbak a városokban, mégis léteznek társadalmi tendenciák az egészségesebb, aktívabb élet megvalósítására, és a városi élet okozta stressz természet alapú megoldására. A magán edzőtermek és oktatóközpontok terjedése, csakúgy mint a túrázás népszerűsödése mind e változásra utaló jelenségek. Ilyen jelenség még a fenntartható módon előállított tradicionális ételek iránti növekvő érdeklődés is, ami felveti annak lehetőségét, hogy a helyi ételeket beemeljük a főáramba, különösen, hogy egyre nő a fogyasztók tudatossága a termények utaztatásának környezeti hatásával kapcsolatban. Mindezek a trendek segítik a hagyományos vidéki erőforrások újraértékelését, és ezzel lehetőségeket teremtenek a trendeket kihasználó új vidéki vállalkozások számára. Egyre több vidéki térség válik „Álomtársadalommá” (Jensen, 1999).

Gazdasági: Sok vidéki térségben a körülmények kezdenek hasonlítani a városiakhoz. A digitális szélessávú internethez, a mobiltelefon-hálózatokhoz, az új közlekedési hálózatokhoz és – adott esetben – az új üzletpolitikákhoz, például a vidéki üz-

leti inkubátorokhoz való hozzáférés azt jelenti, hogy a vállalkozók könnyebben eljuthatnak azokhoz a fogyasztókhoz, akiket érdekelhet a tevékenységük. Azzal hogy a gazdasági élet elhozza vidékre az infrastruktúrát és az erőforrásokat, támogatja a vállalkozások számának növekedését.

A városi és külvárosi társadalmi és kulturális változások hatására a vidéki térségek egyre inkább vágyott helyek lesznek, elsősorban a családalapítás és a városi élettel járó stressz leküzdésének helyei (Jensen 1999). Ezenkívül, Jensen szerint, az álmotársadalomban olyan (nagyon tágan definiált) „termékek” piaca alakul ki, amelyek képesek kommunikálni, az érzelmekre hatni, és történetet mesélni. A történet maga az, amely biztosítja az azonosságot és kielégíti a régmúltba visszanyúló elbeszélések iránti igényeket, s ami a vidék változó megítélésének a középpontjában áll. Az álmotársadalomban „a gazdálkodók hatalmas erőforrásokat birtokolnak,” - mondja Maria-Therese Hoppe - „nem azért, mert a mezőgazdaságban sok pénz van, hanem mert olyan történeteket teremt, amelyekre az elkövetkező években igény lesz...” (Jensen) Ezek a „történetek” szintén Pine és Gilmore élménygazdaságának fontos alkotóelemei – erről a következő részben lesz szó.

Hagyományosan a városokat és a vidéki térségeket különbözőnek és különállónak tekintjük, de ez a szemlélet változik, mára egyre inkább ugyanazon érme két oldalának tekintjük őket (Cronon, 1991). Alapításukkor minden városnak megvolt a „hátszága” – azok a vidéki területek, ahol a város terményeit (élelmet, rostot, faanyagot, követ vagy energiát) megtermelték, kezelték és betakarították. Rendeltetésük miatt ezekre a területekre a (nagy kiterjedésű) extenzív földhasználat és a viszonylag alacsony népesség volt jellemző. A globalizáció megjelenésével azonban a város és perifériája közötti kapcsolat egyre inkább megszakad. Mára az egész világ egy nagyváros hátszágának tekinthető.

Ugyanakkor a vidéki térségek kulturális és történelmi jelentősége a városi lakosok számára továbbra is szoros kapcsolódást jelent. A vidéki térségek fontos szerepet játszanak a történelem, az örökség és a kultúra kollektív képzeletében, annak ellenére, hogy az európaiak több mint 50%-a jelenleg városokban él. És éppen ez az érzélem, ezek az érzések azok, amelyek megfordítják a vidéki-városi kapcsolatok hanyatlását. A posztmodern városban az „otthoni táj” iránti vágy a nem városi tájak által megtestesített élmény iránti általános vágygá válik. Ennek köszönhetően új kötődések jönnek létre a városi lakosok és a vidéki tájak között, a vidék egyre többet nyújt a városiaknak - érzelmi kötődést, nagyobb mobilitást, rendelkezésre álló jövedelmet, az otthoni munkavégzés lehetőségét, sőt a távoli kormányzást és szabályozást. Valójában azt mondhatjuk, hogy a vidéki tájakon egyre több olyan dolog van, amire a városiak vágnak.

Fentiek ismeretében új lehetőségek nyílnak a vidéki térségekben a gazdaságosan működtethető szolgáltató vállalkozások számára, elsősorban az élménygazdaság területén. Az új kommunikációs és közlekedési technológiák felhasználásával a vidéki szolgáltatások, különösen amelyek természet alapú szolgáltatásokat nyújtanak (egészségügy, jóllét, turizmus stb.), képesek bővülni és fejlődni. Az innovatív új vállalkozások vidéken történő létrehozása szempontjából elengedhetetlen a változás és az innováció mozgatórugóinak megértése.

Mezőgazdasági vállalkozó munkában. Kép forrása: Thüringer Ökoherz e.V.

6.4 FŐ TEVÉKENYSÉG ÉS FELADATOK

Tantermi feladat

A részvételen alapuló tantermi feladat a szélesebb társadalomban és a gazdaságban a közelmúltban bekövetkezett változások eredményeként megnövekedett értékű vidéki javak azonosítása és leltárának összeállítása. A feladatot tantermi gyakorlatként végezzük. A hallgatók kis csoportokat alkotnak, hogy kidolgozzák a leltárakat, felmérjék, hogy már most mennyi erőforrás van, és ezek milyen értékkel bírnak az új vállalkozások számára.

Kis csoportban dolgozva válasszunk egy helyszínt - egy kis gazdaságot, erdőt, egy festői tájat stb. - ahol a meglévő erőforrásainkkal új vállalkozást kívánunk létrehozni. Jó példa erre egy meglévő kisméretű gazdaság, amelyet szociális gazdasággá akarunk átalakítani.

A cél az, hogy új értéket találjunk a meglévő erőforrásokban. Először azonosítsuk az erőforrásokat (pl. táj, környezet, kulturális és természeti örökség stb.) másodsor mutassuk be, hogy milyen új tevékenységek épülhetnek rájuk.

Minden csoport összeállítja az erőforrások leltárát, majd bemutatja az ötleteit az osztály többi tagjának.

6.5 ÖTLETEK HÁZI FELADATHOZ

A hallgatók tanulási tapasztalatainak maximalizálása érdekében kétféle házi feladatot kell elvégezni.

Az első az előzetes átolvasás - a tantervnek és az összes olvasandó anyagnak elérhetőnek kell lennie legalább egy héttel az egyes órák előtt, akár online, akár nyomtatott formában. Az oktatónak emellett egy héttel a kurzust megelőzően fel kell tennie minden vonatkozó előadást a virtuális tanulási környezetbe. A hallgatók fő házi feladata tehát az, hogy előre olvassák át az órák anyagait.

A második házi feladat egy beadandó feladat elkészítése lesz. A hallgatónak már a kurzus megkezdésekor és a két tanfolyami nap során el kell kezdenie kigondolni a beadandó feladat lehetséges témáját, és a kurzusvezetőhöz témajavaslatot kell benyújtania jóváhagyás céljából. Fontos, hogy a javaslat témája ne legyen túl tág, azaz egy 15 oldalas írásbeli cikkben feldolgozható legyen.

Ez egy egyéni értékelésű feladat, és a hallgatóknak a tanfolyam vége és a kéthetes leadási határidő között jelentős számú órát kell a rá fordítaniuk.

6.6 ÉRTÉKELÉS

A rövid kurzus elvégzését az írásbeli beadandó értékelésével zárjuk, a kész feladatot két héttel a kurzus vége után kell benyújtani.

A feladat egy olyan projektötlet leírása, amellyel a hallgatónak már van tapasztalata vagy amit különösen kedvel. Ez lehet egy új vállalkozás indítása vagy egy már meglévő vállalkozás bővítése új innovatív szolgáltatással. Bár a kurzus középpontjában a szociális farmgazdálkodás áll, a gazdaságok multifunkcionalitásának szellemében más innovatív gazdasági vagy természet alapú tevékenységek is szóba jöhetnek, különösen, hogy a szociális farmok további termékekkel vagy szolgáltatásokkal való bővítése hozzájárulhat a farm sikeréhez. Adott esetben a hallgatóknak felajánlható, hogy kis csoportokban dolgozzanak. A feladat körülbelül 20 oldalnyi, jól felépített és jól megírt szöveg legyen; utalásokkal mind a tanfolyam során megfogalmazott ötletekre, mind az aktuális projekttel kapcsolatos empirikus információkra. Az elkészült beadandót két héttel az utolsó óra után kell leadni. A feladatok értékelésére további két hét áll rendelkezésre. Az értékelés eredménye Megfelelt vagy Nem felelt meg minősítés lehet, de a hallgatók konstruktív írásbeli visszajelzést kapnak magáról a feladatról, illetve már a projektjavaslatról is, megerősítendő a javaslatot.

Az értékelés közvetlenül a T1, T2, K1-4, ÁK2, ÁK3, ÁK5 tanulási eredményeket ellenőrzi.

6.7 FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bandura, Albert (1999). Exercise of personal and collective efficacy in changing societies. In Albert Bandura (ed.): *Self-efficacy in Changing Societies*. Cambridge University Press, pp. 45.
- Bauman, Zygmunt (2001). *Community: Seeking Safety in an Insecure World*. Polity Press. ISBN: 978-0-745-62635-2, pp. 168.
- deBono, Edward (1990). *Lateral thinking*. Penguin Books, pp. 260.
- Cannarella, Carmelo, and Valeria Piccion (2011). Traditiovations: Creating innovation from the past and antique techniques for rural areas. *Technovation*, 31, pp. 11.
- Castells, Manuel. (2004). Informationalism, networks, and the network society: a theoretical blueprint. In Manuel Castells (ed.). *The Network Society. A Cross-cultural perspective*. Edward Elgar, pp. 42.
- Cronan, William (1991). *Nature's Metropolis: Chicago and the Great West*. Norton: New York.
- Evans, Rhys (2007). *Asset-based Rural Community Development – putting the „rural” into ABCD in the UK. University of the West of England, Department of Geography seminar series, pp. 9 - Digital via VLE*. Downloadable at: https://www.academia.edu/41724696/REvans_ABRCd_paper.
- Evans, Rhys (2017). *The Repurposing of Maritime Cultural Heritage Assets*. Downloadable from: https://www.academia.edu/8904158/Re-purposing_of_Cultural_Heritage_Assets
- Himanen, Pekka 2004. The Hacker Ethic as the Culture of the Information Age. In Manuel Castells, (ed.). *The Network Society. A Cross-cultural perspective*. Edward Elgar, pp. 12.
- Jensen, Rolf. (1999). *The Dream Society: How the Coming Shift from Information to Imagination Will Transform Your Business*. MacGraw-Hill: London.
- May, Rollo (1994). *The Courage to Create*. New York and London: W.W. Norton & Company. Chaps. 1, 2 & 6, pp. 50.
- Pine, Joseph, and James H Gilmore (1999). Chapter 1 in *The Experience Economy. Work is Theatre & Every Business a Stage*. Harvard Business School Press, pp. 25.
- Pine, Joseph, and James H Gilmore (2007). Chap. 1 in *Authenticity. What Consumers Really Want*. Harvard Business School Press, pp. 8.
- Torrance, E. Paul (1995). Chapter 8 & 9 in *Why Fly? A Philosophy of Creativity*. Ablex Publishing Corporation, pp. 20.

7. TANEGYSÉG

KONCEPCIÓALKOTÓ MŰHELYMUNKA

Martin Nobelmann

GYAKORLATI INFORMÁCIÓ: IDŐIGÉNY, HELYSZÍN, ESZKÖZ- ÉS ANYAGIGÉNY

A koncepcióalkotó műhelymunka nagyon jól használható továbbképzések záró szakaszában, melynek során a hallgatók saját valós projekteket hoznak létre a szociális mezőgazdaság területén létrejövő új üzemágakra vonatkozóan. A műhelymunka tanfolyami keretek között is alkalmazható - ebben az esetben a hallgatók kitalált vagy saját maguk által kidolgozott forgatókönyv alapján dolgoznak.

Előfeltételek: A résztvevők ismerik az üzleti terv összetevőit és alapvetően képesek egy üzleti terv kidolgozására.

Idő: A kurzus két részből áll, az egyik az elméleti háttér (nagyjából 90 perces előadás), a másik a koncepcióalkotó műhelymunka gyakorlati alkalmazása (résztvevőnként 1 óra).

TANULÁSI EREDMÉNYEK/CÉLOK ÉS SZINT

Tudás: A kurzust elvégzők tisztában vannak az önirányított tanulás alapjaival, és képesek megmagyarázni, összehasonlítani és kiértékelni ennek példáit a mezőgazdasággal összefüggésben.

Megismerik a kollegiális tanácsadást mint az önképzés egyik formáját, el tudják magyarázni az jellemzőit, céljait és az alkalmazást, valamint fel tudják mérni a jelentőségét a mezőgazdasági vállalkozók számára.

Készségek: A végzett hallgatók képesek önállóan alkalmazni, lebonyolítani és irányítani a koncepcióalkotó műhelymunkát a saját maguk által létrehozott társ csoport tanácsadások keretében. Képesek a kollegiális tanácsadás alapelveit más összefüggésekben is alkalmazni.

Szociális/személyes kompetenciák: A végzett hallgatók képesek megfogalmazni a saját kérdéseiket és feltenni őket a csoportnak. Határozottan és nyíltan osztanak meg érveket és javaslatokat, el tudják fogadni a segítséget, képesek segíteni másoknak, és betartják a kommunikációs szabályokat.

ÖSSZEFOGLALÁS

A koncepcióalkotó műhelymunka a társak közti vagy kollegiális tanácsadás ötletére épül, és az önirányított tanulás egyik formája, amely egyre fontosabbá válik a gazdák körében is. A műhelymunka megkezdése előtt a hallgatóknak ki kell dolgozniuk a saját üzleti koncepciójukat vagy ötletüket, amit aztán a műhelymunka során be kell bemutatniuk a többi hallgatónak egy olyan témával kapcsolatban, amiben tanácsra van szükségük. A kollegiális tanácsadás egyfajta konzultáció, amely a kollégák tudására és tapasztalatára támaszkodik. Ebben a kontextusban a többi hallgató mind „kolléga”, akik hasonló koncepciókon dolgoznak, és meg tudják osztani az ezzel kapcsolatos ötleteiket és tapasztalataikat. Így számos perspektíva, vélemény és javaslat összegyűjthető, amelyek elősegítik a megoldás megtalálását. Az oktató a moderátor vagy facilitátor szerepét veszi fel.

A koncepcióalkotó műhelymunka szakaszai a következők: A koncepció és egy konkrét probléma bemutatása – megértést segítő kérdések - társak visszajelzése, eszmecsere – a koncepciógazda összefoglalója.

KULCSSZAVAK

Koncepcióalkotó műhelymunka, társ-coaching, kollegiális tanácsadás, önszabályozó tanulás, üzleti koncepciók, ötletek, vállalkozó

7.1 BEVEZETŐ

A szociális farmgazdálkodás létrehozására vagy továbbfejlesztésére vonatkozó koncepciók és üzleti tervek kidolgozása során időről időre olyan problémák merülnek fel, amelyek kezdetben megoldhatatlannak tűnnek. E folyamat során a vállalkozó gyakran magára marad (vagy csak a családjára számíthat). A vállalkozóknak sok esetben nincsenek olyan kollégái vagy társai, akikkel szívesen megosztanák az ötleteiket, közösen feldolgoznák a tapasztalataikat vagy csak egyszerűen megbeszelnék egymással a gondjaikat. Az elszigeteltség abból fakad, hogy nincs akivel megtárgyalhatnák az üzleti problémákat, vagy akiben igazán megbízhatnának. (Ostrowski, 2018) A tárhálózatokban (peer networks) történő tanulás legyőzheti az

elszigeteltség érzését és előmozdíthatja az önbecsülés növekedését, de nem feltétlenül azért, mert a társak közös kihívásokra adott válaszai megegyeznek. Az előnyök inkább abból adódnak, hogy a vállalkozók hasonló típusú problémákkal néznek szembe. (Zhang & Hamilton, 2009) Az egyéni problémák önálló és hasonló kihívásokkal küzdő emberekkel közösen történő megoldásának egyik módja a koncepcióalkotó műhelymunka. A műhelymunka résztvevői egy lépéssel közelebb kerülnek ahhoz, hogy a saját koncepcióikat megvalósítsák. Fontos, hogy a módszert hasonló helyzetekben önállóan, az egyetememen/ szervezett tanulókörnyezeten kívül is tudjuk alkalmazni. Vállalkozóként vagy vezető személyiségként képesnek kell lenni reagálni a kihívásokra és tudni kell megoldásokat találni. A koncepcióalkotó műhelymunka lehetőséget ad arra, hogy mindezt ne egyedül kelljen véghezvinni, hanem társakkal/társcsoportban, egymást támogatva.

A magány és elszigeteltség csökkentése mellett a társakkal való interakció az egyetemesség érzését, illetve új ismereteket és ötleteket adhat, serkenti a kritikus gondolkodást, és elősegíti a megfigyeléses tanulást. A társas tanulási környezet és a szociális interakció egyéb, hasonló formái gondolkodásra készíthetnek a vállalkozókat azzal, hogy alternatív perspektívákat nyújtanak számukra, és ösztönzik a megrögzött viselkedés és berögzült feltételezések megkérdőjelezését. (Ostrowski, 2018)

A következőkben elsőként a koncepcióalkotó műhelymunka alapjait és eredetét mutatjuk be: az önirányított tanulás és kollegiális tanácsadás ötletét. Példákat mutatunk az önirányított tanulásra a mezőgazdaság viszonylatában, és ismertetjük a társtanácsadás jellemzőit, céljait, alkalmazási területi és folyamatát. Végül bemutatjuk a koncepcióalkotó műhelymunka szervezését és pontos eljárását.

7.2 BEVEZETÉS AZ ÖNSZABÁLYOZÓ TANULÁSBA

Az önképzés abban különbözik a tanulás más formáitól, hogy az önképzés esetében a tanulónak aktívnak kell lennie. Az önképzés sokkal inkább aktív tanulás, mint a tudás passzív befogadása, azaz ellentétes a tanulás hagyományos „bemagolás és felmondás” megközelítésével. Önképzés esetén a szokásos alany-tárgy viszonyulású tanulási rendszer (amelyben a tanár tanítja a tanulót) megszűnik.

Az önképzés kifejezés csak ritkán szerepel önmagában, a fogalom kibővítésével általában pontosabban meghatározzák az önképzés fajtáját, lásd például az önirányított tanulást és az önszabályozó tanulást. E két kifejezést gyakran szinonimaként használják, és nehéz különbséget tenni közöttük.

Az alábbiakban a két fogalom - Saks és Leijen-nek (2014) köszönhető - összehasonlítását ismertetjük. Szerintük az önirányított tanulás legalapvetőbb meghatározása Knowles-tól (1975) származik, aki olyan folyamatnak írta le ezt a fajta önképzést, amelyben az egyének - mások segítségével vagy anélkül - saját maguk kezdeményezik a tanulási igényeik diagnosztizálását, megfogalmazzák a tanulási célokat, azonosítják a tanuláshoz szükséges emberi és anyagi erőforrásokat, kiválasztják és végrehajtják a megfelelő tanulási stratégiát, és értékelik saját tanulási eredményeiket. Az önirányított tanulás tágabb fogalom, mint az önszabályozó tanulás, mert nagyobb a tanuló szabadsága a tanulási tevékenységek irányításában és nagyobb fokú ellenőrzést gyakorol a tanulási folyamatok felett. Az önirányított tanulásban a tanuló határozza meg a tanulási feladatot, míg az önszabályozó tanulásban egy tanár is betöltheti ezt a szerepet. Míg az önirányított tanulás az öntanulás makro szintje, addig az önszabályozó tanulás a mikroszintű koncepció, amely a feladat végrehajtásának folyamatait érinti. A tanulás önirányításának első lépése, hogy a tanuló rendelkezzen a tanulási tevékenységek és a feladatok teljesítésének önszabályozó képességével. Az önirányított tanulás magában foglalhatja az önszabályozó tanulást, ami fordítva nem igaz. (Jossberger et al., Saks és Leijen, 2014).

	ÖNIRÁNYÍTOTT TANULÁS	ÖNSZABÁLYOZÓ TANULÁS
Hasonlóságok	1. Mindkettő kétdimenziós a) külső/folyamat/ esemény; b) belső/személyiség/alkalmasság; 2. mindkettőnek négy fő szakasza van: a feladatok meghatározása – célok kitűzése és tervezés – stratégiák életbe léptetése - nyomonkövetés és visszajelzés; 3. aktív részvétel; 4. célirányos viselkedés; 5. metakogníció; 6. belső motiváció.	

Különbségek	1. A felnőttoktatásból ered; 2. főképp a hagyományos iskolai környezeten kívül gyakorolják; 3. magában foglalja a tanulási környezet megtervezését; 4. Qmagában foglalja a tanulási pálya tervezését; 5. szélesebb, makroszintű koncepció.	1. A kognitív pszichológiából ered; 2. főképp iskolai környezetben gyakorolják; 3. a feladatokat általában a tanár szabja meg; 4. szűkebb, mikroszintű koncepció.
--------------------	--	--

Az önirányított és önszabályozó tanulás hasonlóságai és különbségei, Saks & Leijen (2014) alapján.

7.3 ÖNKÉPZÉS A MEZŐGAZDASÁGI KÖRNYEZETBEN

Az önképzés többféle szakmai környezetben is működhet – ilyen környezet a gazdaság is. A változó környezet bizonytalan és zavaró hatásai kihívást jelent a gazdák számára, mert a gazdaságot alkalmazkodóvá kell tenni és rugalmas vállalkozásokat kell létrehozni. A változó feltételekhez való alkalmazkodáshoz regionálisan adaptált problémamegoldási megközelítésekre és speciális innovációkra van szükség, például egyedi növénytermesztési megoldásokra. A gazdák azonban nagyrészt magukra maradnak azzal a kihívással, hogy a farm napi működtetése mellett ilyen megoldásokat fejlesszenek ki.

Az egyedi növénytermesztési megoldások kifejlesztéséhez magas szintű tudásra és készségekre van szükség. Ha a komplex agroökoszisztéma működését szeretnénk befolyásolni, specifikus ismeretekkel kell rendelkezünk a rendszerre és törvényeire vonatkozóan. Az explicit tudás mellett a gyakorlati tapasztalatokból származó ismeretek és az implicit tudás is fontos szerepet játszik. A kompetenciákra vonatkozó átfogó igények kielégíthetők az ismeretközvetítés különféle módjainak az integrálásával. A farmokon végzett (gazdák által vezetett) kutatások és a szülői gazdaságban történő tanulás, valamint az egymással folytatott beszélgetések nagyon fontos tudásátadási rendszerek a gazdálkodásban.

Az egyik módja annak, hogy a gazdák új módszereket alkalmazzanak a farmok ellenálló képességének növelésére, ha a farmon - tanácsadó vagy tudós segítségével vagy anélkül – kutatást végeznek. A kísérleteken keresztül a gazdák a gyakorlatból tanulják meg, hogy mely új módszerek működnek a legjobban.

Hálózatépítéssel vagy a kollégákkal folytatott párbeszéd révén a gazdák kölcsönösen tanulnak egymástól. Tapasztalatcsere kapcsolatokat hoznak létre, és ezzel lehetővé teszik az innovatív fellépést.

A kölcsönös tanulás egyik ígért megközelítése a részvételi együttműködés. Az alábbiakban bemutatjuk az önálló és kölcsönös tanulás két sikeres részvételi megközelítését, amelyek képessé teszik a gazdákat arra, hogy saját gazdálkodási döntéseket hozzanak. E két megközelítés a tangazdaságok és az istálló iskolák.

7.3.1 TANGAZDASÁG

A tangazdaság a felnőttképzés egyik formája, ahol optimális esetben a gazdák csoportokban - terepi megfigyelés és tapasztalatszerzés révén - tanulnak. A tangazdaságot az Egyesült Nemzetek Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezetének (FAO) szakemberei fejlesztették ki 1989-ben, hogy segítsék a fejlődő országok kistermelőit a kártevők elleni integrált védekezés gyakorlatának fejlesztésében. A módszer gyorsan bővült, és ma már sikeresen alkalmazzák világszerte. A tangazdaságokban az egymással szomszédos gazdák csoportjai rendszeresen (gyakran hetente) találkoznak, hogy megfigyeljék és megvitassák a termények ökoszisztémájának dinamikáját. A találkozók munkájában tanácsadó vagy tudós is részt vesz. A gazdák a funkcionális kapcsolatok megértését egyszerű kísérletezéssel segítik. Ebben a ciklikus tanulási folyamatban a gazdálkodók megszerzik azt a szakértelmet, amellyel képesek saját döntéseket hozni a növénytermesztésben. A speciális csoporttevékenységek ösztönzik az egymástól való tanulást, valamint erősítik a kommunikációs és problémamegoldó készségeket, és a csoportépítést (ld. gazdák közötti együttműködés, gazdák egymástól történő tanulása vagy a hálózatok kialakítása). (van den Berg, 2004)

7.3.2 ISTÁLLÓ ISKOLA

Az „istálló iskola” egy olyan tanácsadási koncepció, amely a társas önirányított tanulásra fókuszál. Az alapelv egyszerű: egy legfeljebb hat állattartóból álló csoport létrehoz egy istálló iskolát, amelyben a gazdák rendszeresen összejárnak, és megosztják egymással a tudásukat, megvitatják és megoldják a gazdaság problémáit és kihívásait a többi állattenyésztővel együttműködve. Az istálló iskola megközelítését Dániában fejlesztette ki 2004–2005-ben egy gazdálkodói szövetség ökológiai tejtermelőinek nagy csoportja, akiknek közös célja volt az antibiotikumok használatának fokozatos kivonása az állat-

tartási gyakorlatból. A fő megközelítésük az volt, hogy részvételi folyamat révén, a kölcsönös tanácsadást és közös tanulást biztosító gazdálkodói csoportokkal egyéni gazdálkodási és állatállományra vonatkozó stratégiákat dolgoznak ki. A gazdák kis tanulói csoportokat alkottak, amelyek tevékenységét egy folyamatfacilitátor kísérte. A csoportok havonta találkoztak a csoporttagok saját farmjain. A facilitátor szerepe a következő volt:

- a találkozóknak helyet adó gazdával közösen megtervezte a következő találkozó napirendjét, és elküldte a csoport minden tagjának;
- irányította a találkozót és segítette a gazdákat a megbeszélés során;
- vezette a jegyzőkönyvet, amit a találkozó után elküldött a tagoknak – az üléseken tanácsadóként vagy szakemberként nem vett részt aktívan. (Vaarst *et al.*, 2007)

Az istálló iskola megközelítése nyílt, kötetlen légkört teremt, ahol a gazdák megosztják tudásukat és tanulnak egymástól. Az egyenrangú párbeszéd arra ösztönzi a gazdákat, hogy lépéseket tegyenek a konkrét változások érdekében.

7.4 A KOLLEGIÁLIS TANÁCSADÁS, MINT AZ ÖNIRÁNYÍTOTT TANULÁS EGY TÁRSAS FAJTÁJA

Az alapvető módszertani keret, amelyre a koncepcióalkotó műhelymunka épül, a kollegiális tanácsadás módszeréből származik, ezért ezt a következőkben részletesebben is bemutatjuk. A kollegiális tanácsadásnak különböző modelljei léteznek, amelyek egyes pontokon kissé eltérnek egymástól. Az alábbiak nagyrészt Kim-Oliver Tietze (2010) koncepciójára épülnek.

7.4.1 MI A KOLLEGIÁLIS TANÁCSADÁS?

A mindennapi szakmai életben állandóan új kihívásokkal és problémákkal szembesülünk. A kollegiális tanácsadás koncepciója azon a feltevésen alapul, hogy a hasonló munkaterületen dolgozó emberek tanácsokkal tudják ellátni egymást a szakmai kihívásokban, másokkal együttműködve reflektálhatnak konkrét gyakorlati problémákra, és megoldásokat kereshetnek. A résztvevők konzultálnak egymással és önszabályozóan működnek. A kollegiális konzultáció valamennyi résztvevője azonos rangú, és konzultációjuk során meghatározott struktúrát követnek.

A tanácsadás más formáival ellentétben itt nincs szakmai tapasztalattal rendelkező tanácsadó vagy képzett coach.

7.4.2 CÉLOK ÉS ELŐNYÖK

A kollegiális tanácsadás legfőbb célja az érintettek szakmai gyakorlatának fejlesztése. (Tietze, 2009) A tanácsadás során egy adott személy konkrét visszajelzéseket és gyakorlati ötleteket kap a mindennapi szakmai életéhez a többi résztvevő aktív segítségével, a tapasztalataikra és készségeikre építve. A módszer növeli a résztvevők szakmai elégedettségét, és hozzájárul a termelékenyebb munkakörnyezethez. Valamennyi résztvevőben fejleszti a kulcskompetenciákat, például a produktív együttműködés és konstruktív konfliktusmegoldás szempontjából fontos kommunikációs és módszertani készségeket.

Fontos előnye az is, hogy erősíti az egyén azon képességét, amellyel mérlegelni tudja saját szakmai tevékenységét. A reflexió azt jelenti, hogy a saját viselkedésünket és véleményünket más nézőpontból látjuk, és képesek vagyunk kritikusan szemlélni, megkérdőjelezni őket. A kollegiális konzultáció során nagyon tanulságos a perspektíaváltás, mert segítségével az ember saját szakmai tevékenységeit kívülről, a megfigyelő szemszögéből láthatja.

További előny még, hogy az egyes résztvevők támogatást kapnak a csoport többi résztvevőjétől az egyéni kihívásaik leküzdésében, pl. visszajelzés útján, a többiek hasonló kihívásokkal szerzett tapasztalatai alapján, és szakmai tapasztalatcsere útján.

7.4.3 JELLEMZŐK

Tietze (2009) szerint a kollegiális tanácsadás sajátos minősége elsősorban a következő jellemzőkből fakad: társ csoportban történő munka, önszabályozás külső támogatás nélkül, rögzített folyamat, módszertan átláthatósága, a munka és a szerepek megoszlása a résztvevők között, aktív részvétel, a szakmai és a munkával kapcsolatos témákra való összpontosítás.

Csoportok: A kollegiális tanácsadás mindig öt-tíz fős csoportokban zajlik. Csak ennél a létszámnál eredményesebb az alkalmazott módszerek, és ennél a csoportméretnél a tagok kompetenciája is eredményesen kibontakozhat. A csoport minden tagja azonos rangú, azaz mindenkinek lehetősége van egy kérdés vagy téma felvetésére.

Nincs hivatásos coach: Nincs szükség professzionális coachra, mert a csoport tagjai elsajátították a szükséges know-how-t. Mivel a résztvevők ugyanazzal a tudással rendelkeznek a folyamatról, és önállóan végzik azt, így mindenki azonos felelősséggel tartozik a konzultációs folyamat sikeres megtervezéséért.

Rögzített és átlátható módszertan: A kollegiális tanácsadás folyamata több fázisból áll, amelyek együttesen alkotják a tanácsadási folyamat átlátható struktúráját. A folyamat minden tanácsadás során változatlan marad, és könnyen végrehajtható. Az egyes résztvevők feladatai és szerepei mindenki számára ismertek, ami a tanácsadási folyamatnak bizonyos kiszámíthatóságot és megbízhatóságot kölcsönöz, illetve lehetővé teszi, hogy mindenki saját maga megállapítsa, hogy a folyamat mely szakaszában mi várható el tőle. A rögzített folyamatnak köszönhetően a csoport át tudja gondolni a probléma-megoldás összes szükséges lépését.

A munka és a szerepek felosztása: A kollegiális konzultáció során a résztvevők szerepeket vállalnak, amelyekhez konkrét tevékenységek kapcsolódnak. E szerepek szigorú betartása és felelősségteljes teljesítése alapvető fontosságú a kollegiális tanácsadás sikeréhez. Több szerep létezik: Az esetet bemutató személy (esetgazda) ismerteti egy esetet vagy kérdést, amelyhez új perspektívákat és megoldásokat keres. A tanácsadók ötletroham (brainstorming) keretében kibővített perspektívákat és ötleteket adnak a probléma megoldására. A facilitátor vezeti a konzultációt, figyelmet fordít a módszertani eljárás betartására és a konstruktív együttműködésre.

Aktív részvétel: A kollegiális tanácsadást a csoportban meglévő potenciál, a sokrétű tapasztalatok és a csoport energiája mozgatja. Ezért minden résztvevőnek hozzá kell járulnia szaktudásával, tapasztalati háttérével, és megszerzett kompetenciáival a csoport munkájához.

Összpontosítás a szakmai kérdésekre: A kollegiális tanácsadás során ismertetett kérdések konkrét szakmai és munkavégzéshez kapcsolódó témákra vonatkoznak. Ide tartoznak az interakció és a kommunikáció, vagy a döntési dilemmák kérdései. A témáknak relevánsnak kell lenniük a résztvevők számára, és kellően egyszerűnek ahhoz, hogy a résztvevők meg tudják oldani őket.

7.4.4 TÉMÁK ÉS TARTALOM

Minden olyan téma, amely a résztvevő konkrét szakmai helyzetéhez kapcsolódik, alapvetően alkalmas kollegiális tanácsadásra. Tietze (2009) szerint azonban a következő követelményeknek teljesülniük kell:

- Az eset egy konkrét társadalmi helyzetre utal, amelyben egy vagy több interakciós partner vesz részt, és amelynek aktuális, konkrét okai vannak.
- Az interakciós partnerek és a problémás terület a tanácsadói csoporton kívül esik. Az esetgazdán kívül a csoportból senki sem vesz részt közvetlenül az ügyben.
- Az esetgazdát jelenleg is foglalkoztatja a kérdés. Át akar gondolkodni egy megoldatlan problémát, amelyre még nem talált kielégítő választ.

A kérdések kezelése mindig az esetgazdára és az ő aggodalmaira fókuszál. A csoport tanácsot ad neki az adott, általa is befolyásolható probléma megoldására vagy megközelítésére vonatkozóan. A kollegiális tanácsadás tehát nem alkalmas az intézményi keretszabályok és az általános szervezeti kérdések megváltoztatására. Szintén nem ez a megfelelő eszköz, ha a probléma valamennyi résztvevőt azonos módon érinti, mert ebben az esetben a résztvevők nem tudnak szerepet cserélni és nem tudják más szemszögből szemlélni a problémákat. A résztvevők tapasztalatára építő kollegiális tanácsadás számos technikai kérdésben is hasznos lehet, de nem helyettesíti az esetleg szükséges szakértő általi technikai tanácsadást.

7.4.5 A KOLLEGIÁLIS TANÁCSADÁS FOLYAMATA

A fentiekben már rámutattunk arra, hogy a kollegiális tanácsadás egyik fontos jellemzője a szilárd és átlátható struktúra: a konzultáció mindig több, egyértelmű szakaszra osztható. A különféle szerepek eltervezése mellett a strukturált folyamat a legfontosabb eszköze a kollegiális tanácsadási folyamat irányításának (Kühl/Schäfer, 2019). A következő folyamatleírás alapvetően Tietze (2009) modelljén alapszik:

1. Szerepek kiosztása (kb. 5 perc):

A kollegiális tanácsadás a tanácsadási folyamat szerepeinek kiosztásával kezdődik. A facilitátor, az esetgazda és szükség esetén a jegyzőkönyvvezető szerepeit közös megegyezéssel határozzák meg. Minden más résztvevő a tanácsadó szerepét kapja. A konzultáció egyes szakaszaiban a beszélgetést a facilitátor vezeti.

2. Az esetgazda jelentése (5-10 perc):

Az esetgazda röviden ismerteti a témát, amit hozott. A saját szemszögéből felvázolja a kiindulási helyzetet a legfontosabb részletekkel együtt. A facilitátor feladata, hogy a jelenlévők minél jobban megértsék a szóban forgó esetet, ezért kérdésekkel aktívan támogatja az esetgazdát. A szakasz végén a résztvevőknek lehetősége van feltenni további, a megértést segítő kérdéseket.

3. Kulcskérdés (kb. 5 perc)

Minden konzultációnak a lehető legkonkrétabb feladatmeghatározásra van szüksége. Pontosan mit kell tisztázni a konzultáció végére? Ezt a kulcskérdést az esetgazda határozza meg a jelenlévőkkel folytatott közös párbeszéd során. A kulcskérdés megmutatja a kulcstémát, és megadja a konzultáció fókuszát. Ezért ennek a kérdésnek a pontos meghatározása különösen fontos.

4. Módszer kiválasztása (kb. 5 perc):

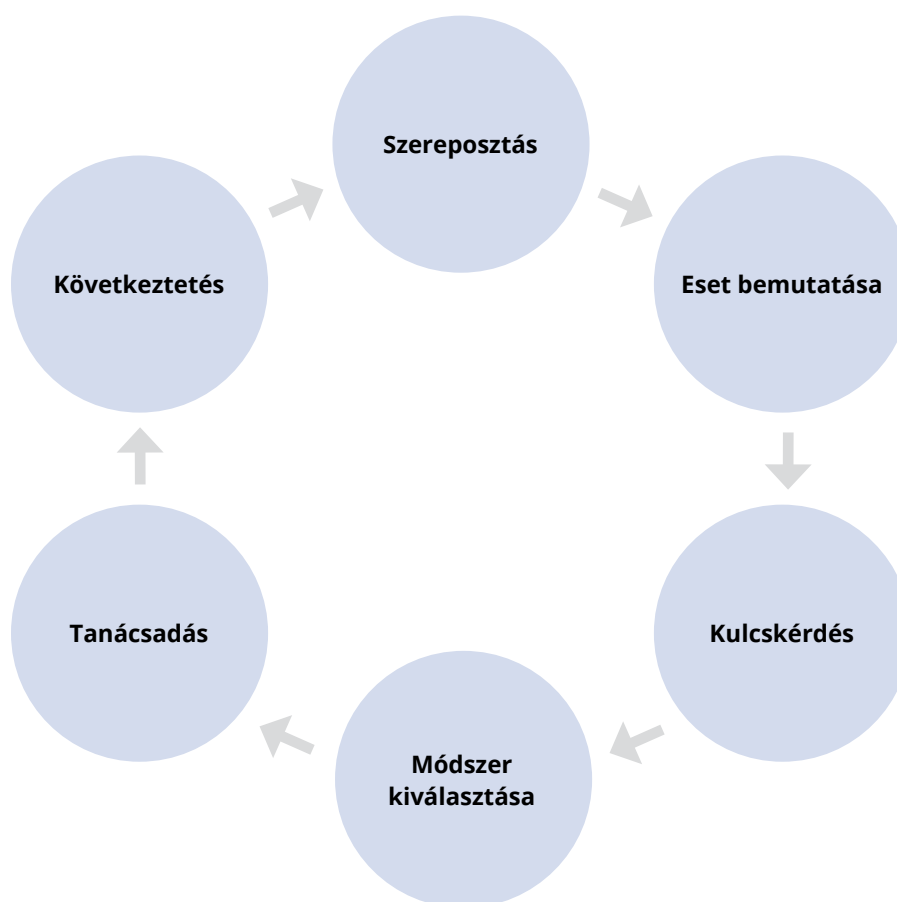
A kulcskérdés és téma ismeretében a csoport ki tudja választani a megfelelő konzultációs módszert. A résztvevők egyszerű, gyorsan megvalósítható módszerek közül választanak (például ötletelés, tapasztalat megosztása).

5. Tanácsadás (kb. 10 perc):

A választott módszernek megfelelően a tanácsadók elemeznek, új perspektívákat nyitnak, megoldási forgatókönyveket dolgoznak ki vagy kreatív javaslatokat gyűjtenek a probléma megoldására, eközben az esetgazda megfigyelő szerepben van. A hangsúly az ötletek és tanácsok sokféleségén van.

6. Következtetés (kb. 5 perc):

Az esetgazda újra szót kap, visszajelzést ad a tanácsadóknak arról, hogy mit gondol hasznosnak az elhangzottakból. Visszaigazolja a lehetőségeket és meghatározza az intézkedéseket. A különféle szerepek megszűnnek, és a kollegiális tanácsadás véget ér. Rövid szünet után a következő esetgazda folytatja és új tanácsadói kört indít.

7.5 A KONCEPCIÓALKOTÓ MŰHELYMUNKA, MINT ELGONDOLÁS

A műhelymunka négy szakasza. Kép forrása: Martin Nobelmann

A koncepcióalkotó műhelymunka a korábban ismertetett önképzés gondolatán alapszik, és szorosan kapcsolódik a kollegiális tanácsadás módszeréhez. A koncepcióalkotó műhelymunka célcsoportja az induló és más olyan vállalkozók, akik új vállalkozások alapításának vagy működésbeli változásainak a koncepcióján dolgoznak. A szociális farmgazdálkodás esetében például olyan gazdálkodók, akik nyitni akarnak a szociális gondozási szolgáltatásnyújtás felé, vagy szociális pedagógusok, akik szolgáltatásaikat a mezőgazdasághoz akarják kapcsolni, és üzleti ötleteik koncepciókká és életképes üzleti tervekkelé érnek. A koncepcióalkotó műhelymunka nagyon különböző szakmai háttérrel rendelkező, jelentősen eltérő szakképzésben részesült embereket hoz össze, de pontosan ez a pozitív körülmény adja a koncepcióalkotó műhelymunka eredményességét. Ezek a különbségek teszik lehetővé a résztvevők számára, hogy új perspektívákat alakítsanak ki, és helyzetüket más szemszögből lássák.

A koncepcióalkotó műhelymunka általában egy egyszeri esemény azoknak a vállalkozóknak, akik egyidejűleg dolgoznak az egyedi üzleti koncepcióikon. A csoportos interakciónak kettős előnye van: a vállalkozó hasznos visszajelzést kap a problémáira vonatkozóan, és segíthet más résztvevőknek a tudása és tapasztalata megosztásával. Mivel a vállalkozók hasonló problémákkal szembesülnek, értékelik egymás tapasztalatait, bíznak egymás tanácsában és javaslatában. (Kutzhanova, Lyons és Lichtenstein, 2009) A koncepcióalkotó műhelymunka egyedisége nem zárja ki egy rendszeres társ tanácsadási gyűlés/csoport létrehozását annak érdekében, hogy a résztvevők vállalkozóként támogassák egymást és tanuljanak egymástól a további kihívások során.

Mivel a koncepcióalkotó műhelymunka módszere a résztvevő vállalkozók számára a legtöbb esetben új, ezért célszerű egy külső személyt jelölni facilitátornak. Ő az, aki ismeri a struktúrát, a módszert és az alkalmazandó eszközöket, így hatékonyan irányíthatja a műhelymunka menetét, és gondoskodik az időkorlát betartásáról. A facilitátor feladata azonban kizárólag a műhelymunka koordinálása, azaz semmiféle szakmai észrevételt nem nyújt.

A koncepcióalkotó műhelymunka a hasonló helyzetben lévő vállalkozók, társak egymás közötti tanácsadása, és nem helyettesítheti a műszaki szakértőkkel folytatott konzultációt, amely az üzleti vállalkozások alapításához és az ágazatok fejlesztéséhez számos kérdésben szükséges. A szakértői konzultációnak azonban értékes kiegészítője lehet.

7.6 ÖSSZEGZÉS

Az önirányított tanulás egyes formái - mint például az Istálló Iskolák (*Stable Schools*) – azt mutatják, hogy a tanulásnak ez a módja már megjelent a mezőgazdasági szektorban is. A társ csoportokban való közös tanulás minden egyéni mezőgazdasági vállalkozónak lehetővé teszi a kapcsolatépítést, és a kollegiális támogatást a döntéshozatalban.

A kollegiális tanácsadás és a koncepcióalkotó műhelymunka fókuszában az új perspektívák és a cselekvésorientált javaslatok sokfélesége áll. Ezek a módszerek nem helyettesítik, hanem kiegészítik a módszertanilag vagy szakmailag képzett szakértők által nyújtott tanácsadási formákat.

7.7 FŐ TEVÉKENYSÉG ÉS FELADAT

7.7.1 A KONCEPCIÓALKOTÓ MŰHELYMUNKA TESZTELÉSE

Előkészítés

A műhelymunkán bemutatott és megvitatott koncepciók mindegyikére szánunk egy-egy órát. A szerepek megváltoztatásának és több koncepció közvetlen összehasonlításának lehetővé tétele érdekében célszerű legalább 3-4 koncepciót bemutatni egymás után. A bemutatott koncepciók a résztvevők való életből vett koncepciói, amelyek bizonyos helyzetekben személyes kihívásokról szólnak, ezért ezek megvitatásához bizalmas, zavartalan légkör szükséges.

A koncepcióalkotó műhelymunkát - az időtartam és védett légkör biztosítása miatt – kompakt formában, pl. hétfvégén ésszerű lebonyolítani.

Eszközök

- Visszaszámláló/homokóra (hogy az egyes szakaszokra szánt idő mindenki számára látható legyen),
- prezentációs fal,
- illusztrációs kártyák,
- projektor/számítógép,
- rajzszög,
- filctollak.

Eljárás

Előzetesen: a résztvevők elkészítik koncepciójuk bemutatóját, és átgondolják, hogy mik azok az aggodalmak, amiket megvitatnának a koncepcióalkotó műhelymunkán.

Szerepek: facilitátor, koncepciógazda, jegyzőkönyvíró és tanácsadók.

Az első szakaszban van lehetőség a koncepció bemutatására, beleértve a kockázatokat, problémákat és célokat. Ezután a tanácsadók rövid kérdéseket tesznek fel. A bemutatóhoz prezentációs eszköz (például projektor) is választható. Az első szakasz 20 percig tart.

A második szakasz sokkal rövidebb (5 perc). A koncepciót bemutató személy megfogalmazza azon aggodalmát vagy kérdését, amelyet tisztázni kíván a műhelymunka során. A tanácsadók jelzik, hogy megértették-e problémát.

A harmadik szakasz a leghosszabb, 30 perc. A tanácsadóknak lehetősége nyílik kifejezni elismerésüket a koncepciógazdának, illetve tudást, tapasztalatokat és ötleteket gyűjteni, amivel a koncepció előterjesztőjét segítik. Ebben a szakaszban a koncepciógazda kizárólag figyel, miközben a jegyzőkönyvíró kártyákra kulcsszavakat jegyzetel és kitűzi őket a moderációs táblára. A facilitátor biztosítja, hogy a tanácsadók továbbra is a konkrét kérdésre összpontosítsanak, és megoldásorientáltan dolgozzanak. Arra is lehetősége van, hogy különféle eszközöket (például ötletroham) használjon a konzultációs folyamat irányításához.

A befejező negyedik szakaszban a koncepciógazda összefoglalja újonnan megszerzett ismereteit, és a facilitátor értékeli a műhelymunkát. Ez a fázis 5 percig tart.

Rövid szünet után egy következő személy vállalja a koncepciógazda szerepét.

LÉPÉS	A SZEREPLŐK TEVÉKENYSÉGEI			IDŐ
A koncepció bemutatása	CP presents their own concept	T figyelmesen hallgatnak.	T a megértést segítő kérdéseket tesznek fel.	20 perc
A kulcsterület/ kulcskérdés megfogalmazása	KG megfogalmazza a kulcsterületet/ kulcskérdést.	F segít.	T jelzik, hogy megértették-e a kulcsterületet, kulcskérdést.	5 perc
Konzultáció	T kifejezik elismerésüket és megosztják az ismereteket, ötleteket és tapasztalatokat.	F irányítja a folyamatot azzal, hogy T-t segíti összpontosítani és a megoldásra koncentrálni.	A jegyzőkönyvíró jegyzetel.	30 perc
Konklúzió	KG visszajelzést ad az értékes ötletekről.	F röviden összefoglal.	KG köszönetet mond a résztvevőknek.	5 perc

A koncepcióalkotó műhelymunka folyamata (KG= koncepciógazda, F=facilitátor, T=tanácsadók).

7.8 ÖTLETEK HÁZI FELADATHOZ

A házi feladatok nagy részét a kurzus előtt, illetve a saját prezentációk elkészítésekor kell elvégezni. A hallgatók kidolgozzák saját, való életben alkalmazható koncepciójukat (egy másik kurzus részeként vagy másik kurzusban tanultakat felhasználva). Amennyiben erre nincs lehetőség, mintaeseteket kapnak, amelyekből kidolgozhatják a koncepcióikat. Házi feladat továbbá a prezentáció elkészítése a koncepcióalkotó műhelymunkára.

TIPPEK ÉS MEGJEGYZÉSEK

Ebben a részben az oktató további – az anyagot kiegészítő - tippjei és megjegyzései kapnak helyet.

7.9 FELHASZNÁLT IRODALOM

De Haan, E. (2005). *Learning with colleagues. An action guide for peer consultation*. Palgrave, Houndmills. ISBN 978-1-349-52172-2

Knowles, M. S. (1975). *Self-directed learning: A guide for learners and teachers*. New York: Association Press.

Kühl, W., & Schäfer, E. (2019). *Coaching und co: Ein Kompass für berufsbezogene Beratung*. Springer, Wiesbaden. Retrieved from <https://ebookcentral.proquest.com>

Kutzhanova, N. & Lyons, T. & Lichtenstein, G. (2009). Skill-Based Development of Entrepreneurs and the Role of Personal and Peer Group Coaching in Enterprise Development. *Economic Development Quarterly - ECON DEV Q.* 23, pp. 193-210. doi: 10.1177/0891242409336547

Ostrowski, E. J. (2018). *Coming in from the Cold: The Experience of Group Coaching as a Setting for Entrepreneurial Learning and Change* (Doctoral dissertation), Fielding Graduate University, ISBN: 978-0-355-67430-9. Available from <https://pqdtopen.proquest.com/pubnum/10746488.html>

Saks K., & Leijen A. (2014). Distinguishing self-directed and self-regulated learning and measuring them in the e-learning context. *Procedia- Social and Behavioural Sciences* 112, pp. 190-198. Retrieved from: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814011720>

Slocum, N. (2003). *Participatory Methods Toolkit - A Practitioner's Manual*. viWTA - UNU/CRIS. ISBN: 90-5130-447-1. Available online at http://archive.unu.edu/hq/library/Collection/PDF_files/CRIS/PMT.pdf

Tietze, K. - O. (2010). *Kollegiale Beratung. Problemlösungen gemeinsam entwickeln*. (4th edition). Rowohlt, Reinbek (Germany) ISBN 9783499615443. Information in English is available at <http://www.peer-supervision.com>

Vaarst, M. & Nissen, T & Østergaard, S & Klaas, I. & Bennedsgaard, Torben & Christensen, J. (2007). Danish Stable Schools for Experiential Common Learning in Groups of Organic Dairy Farmers. *Journal of Dairy Science*, 90, pp. 2543-54. Doi: 10.3168/jds.2006-607

Van den Berg, H. (2004): *IPM Farmer Field Schools: A synthesis of 25 impact evaluations*. Wageningen University, Prepared for the Global IPM Facility.

Zhang, J. & Hamilton, E. (2009). A process model of small business owner-managers' learning in peer networks. *Education + Training*, 51 (8/9), pp. 607-623. doi: 10.1108/00400910911005181.

